Utrecht University Library
Partner in Science
Universiteit Utrecht

Fragmenten over Frederik den Grooten.

https://hdl.handle.net/1874/327664

N° 114

BROCHURES
BUNDEL
114

FRAGMENTEN

OVER

FREDERIK DEN GROOTEN.

Nº 114 he

FRAGMENTEN

OVER

FREDERIK DEN GROOTEN,

DOOR DEN RIDDER

VAN ZIMMERMAN,

KONINGLYKE GROOTBRITTANNISCHE LYF-ARTZ EN HOFRAAD.

EERSTE DEEL.

UNIVERSITEITS BIBLIOTHEEK UTRECHT

's GRAVENHAGE,
By ISAAC VAN CLEEF,
MDCCXC.

VOORREDEN.

Myn in het jaar 1788 driemaal herdrukt Werk over FREDERIK den Grooten, en de ſchielyk daar op gevolgde Verdediging van FREDERIK tegen den Graaf VAN MIRABEAU, zyn wel meestendeels in deze Fragmenten vereenigd,

maar het grootſte gedeelte van deze Fragmenten is nieuw, en bevat zeer veele zaaken, welke men nergends anders vindt.

Hannover
den 20 *September* 1789.

INHOUD

VAN HET

EERSTE DEEL.

I. HOOFDSTUK.

Inleiding, Overzigt, Oogmerk en Bronnen van deze Fragmenten. *bl.* 1.

II. HOOFDSTUK.

Over FREDERIK WILLEM *den Eerſten, het karakter van zyne regeering, en derzelver invloed op de regeering van zynen Zoon.* *bl.* 11.

III. HOOFDSTUK.

Over FREDERIK'S *betrekking tot zynen Vader, over zyn voornemen, om naa Weenen te gaan, daar Roomsch te worden, en dan de Aartshertogin* MARIA THERESIA *te trouwen.* *bl.* 22.

IV.

INHOUD.

IV. HOOFDSTUK.

Over zyn leven, voor en onmiddelyk naa zyne verheffing tot den troon. bl. 40.

V. HOOFDSTUK.

Over FREDERIKS *gewaande Griekſche ſmaak in de Liefde.* bl. 45.

VI. HOOFDSTUK.

Over zyn huislyk en letter-kundig leven, letterkundige verkeering en gemeenzaamſte vrienden tot aan zyn dood. bl. 64.

VII. HOOFDSTUK.

Over zyne voorgewende min-achting voor de Duitſche letterkunde. bl. 105.

VIII. HOOFDSTUK.

Over FREDERIKS *gewaand bygeloof, en over zyne wezenlyke proeven in de Alchymie.* bl. 125.

IX.

INHOUD.

IX. HOOFDSTUK.

Over FREDERIKS *ſtaatkundig karakter.* *bl.* 134.

X. HOOFDSTUK.

Over zyn gedrag met de afgezanten van buitenlandſche Mogendheden aan hem en met zyne gezanten aan hun. Over zyn doorzicht in buitenlandſche zaaken, handelingen, en voorvallen. *bl.* 148.

XI. HOOFDSTUK.

Over de geheime bronnen der berichten, welke hy van voorvallen aan buitenlandſche Hoven, en van andere gewigtige zaaken verkreeg. *bl.* 174.

XII. HOOFDSTUK.

Over het Engelſche verbond in den Zevenjaarigen oorlog en deszelfs gevolgen. Over de verdeeling van Poolen, en over het Duitſche Vorſten-verbond. *bl.* 185.

INHOUD.

XIII. HOOFDSTUK.

Over FREDERIKS *gevoelen voor de Jesuiten. Over het Roomsche Bisdom, het welk hy in het Kleefsche wilde oprichten. Over de belagchelyke hoop, welke* FREDERIK *aan Paus* KLEMENS *den Dertienden liet geven, dat hy Roomsch wilde worden.* bl. 195.

FRAG-

FRAGMENTEN

OVER

FREDERIK DEN GROOTEN,

TOT DE

GESCHIEDENIS VAN ZYN LEVEN, REGEERING EN KARAKTER BEHOORENDE.

I. HOOFDSTUK.

Inleiding, Overzigt, oogmerk en bronnen van deze Fragmenten.

De geschiedenis van FREDERIK is nog niet uitgeput, zeer veel groots en goeds is van hem nog niet openlyk verhaald. Daar ligt iet oneindigs en onuitputlyks in zulk een leven, in zulk een karakter. Men zoekt en spoort na, en komt nooit aan het einde. Maar ook de gedagtenis van groote zaaken verdooft met al het geen eens zo levendig en onvergeetlyk gevoeld werdt, en zich zo diep in de ziel prentte: wanneer de eenige getuigen van deze din-

gen van tyd tot tyd ſterven, en niemand van hun nog by zyn leven aan den eenen of anderen onbevooröordeelden Waarheidsminnaar het zyne mededeelt, welke naar zyn gezichtpunt het onbekende met het bekende vereenigt, getrouw en naauwkeurig optekent, wat hy heeft; dan, zoo dikwyls hy kan, twyfelingen oplost, duiſterheden verklaart, en de waarheid verdedigt, tegen valſche voorſtellingen en oordeelen.

By menſchen, wier Overgrootvaders nog niet geboren zyn, in de verſt afgelegen tyden, in alle toekomende eeuwen, blyft het Leven, de Regeering en 't Karakter van FREDERIK zeker nog altyd een voorwerp van nieuwsgierigheid, en naſpooring. Nooit zal men by de beſchouwing van dezen Grooten Man moede worden; geene omwenteling van de 18de Eeuw, hoe groot zy ook in eenig land wezen moge, zal zyne gedachtenis verzwakken. Eeuwig zullen veelen van zyne ſchriften voor hem ſpreeken; en alhoewel ſlechts het minſte van het geen tot hier toe over hem geſchreven is, tot den nakomeling komt, zo zal toch de ſtroom der tyden niet alles vernielen. Kalk, ſteenen en zuilen voor den tempel van FREDERIKS onſterflykheid kan ondertuſſchen ieder, wie wil, ſamenbrengen, want een kundig Bouwmeester zal toch wegwerpen, het geen niet deugt. Maar wanneer eens de Heer Staatsdienaar *Graaf* VAN HERZBERG, gelyk hy my in zyne brieven doet hoopen, het geheel van dit zaakvolle leven

fa-

ſamenſtelt, dan eerst is alles opgetekend, en dan heeft men een werk van eeuwige duuring (*).

Het is dus eene zeer geöorloofde en onſchuldige bezigheid, om iet over een zo groot onderwerp te ſchryven, het geen niet uit volks praatjens ontleend, niet in Berlynſche Herbergen en Koffyhuizen verzameld, maar uit de eerſte en naaſte bronnen geput is; dus iet, waar mede men ten minſten zynen tydgenoot onder de oogen mag zien.

Ik zal in deze Fragmenten *Gedenkwaardigheden* uit FREDERIKS leven uitkiezen, waar van het grootſte gedeelte niet uit boeken en bloote overleveringen genomen is, maar uit FREDERIKS ongedrukte brieven,

(*) *De Heer Graaf* VAN HERZBERG *ſchreef my den* 12 *April* 1788: Si je ne croyois pas devoir ſacrifier mon tems aux affaires eſſentielles & neceſſaires de l'Etat, je pourrois peut-être compoſer l'hiſtoire de FRÉDERIC II. la plus ſûre, la plus complette & la plus inſtructive pour le genre humain, qui exiſte, parceque j'ay manié les principales affaires ſous lui depuis 1745 jusqu'à ſa mort, & que j'ay toutes les archives à ma diſpoſition. Je verrai ce que la providence me permettra de faire; en attendant j'amaſſe des materiaux. — *En den* 7 *Juny* 1788: Je ſouſcris parfaitement à tout ce que vous dites du caractere & du cœur grand, magnanime, juſte, & bienfaiſant de FRÉDERIC II. & je pourrois le conſtater par une infinité de faits & par toute ſon hiſtoire, ſi la providence me permettroit de l'écrire.

ven, uit zeer veele ſchriftelyke narichten, van voornaame perzoonen, die by hem en met hem geleefd hebben; uit mondelyke berichten van groote deelneemers in zyne bezigheden, en uit antwoorden op ontelbaare vragen, die ik eenen van zyne veeljaarige Staatsdienaaren en gemeenzaame Vrienden ſchriftlyk deed, en waaröp ik een geheel jaar door, elke week ſchriftelyk antwoord kreeg. Alle deze berichten en daadzaaken zal ik tot dit doel alleen voornaamlyk bybrengen, dat men FREDERIKS verheven karakter minder misduidde, dat men niet voor zwart houde, wat groot en ſchoon is; dat men niet ſchuins zie, waar niets te zien is, dan een vasten grondregel, diep plan, evenredigheid en overeenſtemming.

Eenige wilde Pruisſiſche Dweepers hebben geloofd, dat zy Patriotten waren, wanneer zy de geenen, die de een of andere misſlag, of zwakheid van dezen Grooten Koning openlyk verhaalen, voor deugnieten verklaarden, of, gelyk dit my zelven werklyk is wedervaaren, dwaaslyk met de dood dreigden! —— Maar zulke dichterlyke invallen verwekken meer medelyden dan gramſchap; en bevoegde Rechters hebben deze Dweepers aangetoond, dat zy de eerſte grondregels der geſchiedenis niet verſtaan; dat hunne wilde eiſchen zelf in eenen lofredenaar onverdraaglyk waren; dat een groot Man niet is een Man zonder gebreeken, en dat gelyk het zeker voedzel voor eenen kleinen geest was, enkel

zy-

zyne gebreeken op te haalen, zo ook dezelve te willen bedekken, even zo veel is, als den grooten Man verkleinen.

Met een vast voorneemen, om alles bedaard voor te dragen, het geen ik van den Grooten Koning te zeggen heb, is het nogthans onmooglyk zyne meeſte Geſchiedſchryvers, Jaarſchryvers, Levensbeſchryvers, Karakterſchilders en Karakterventers, niet dikwyls en in veele zaaken tegen te ſpreeken. Evenwel zullen alle myne critiſche aanmerkingen bedaard en gelaaten zyn, behalven over zulke Schryvers en menſchen, voor welke eene hardere behandeling heilzaam is. Nooit zal ik uit eenige andere beweegreden wederſpreeken, dan uit eerlyke waarheidsliefde, en nooit anders dan onder het ſchild van onwederſpreekelyke getuigen. De Heer *Graaf* VAN MIRABEAU ben ik verpligt recht te doen, niet alleen om dat ik dit alle menſchen ſchuldig ben, maar ook dewyl hy by veele gebreken en misſlagen evenwel in veele opzichten grooten lof verdient; maar zyne aanmatigingen en orakelſpreuken kan ik nogthans alsdan niet onaangeroerd laaten, wanneer zy niets voor zich hebben, dan valſche oogmerken, groote onkunde, en by voorbeeld, de trotsheid, waar mede hy zegt: De Pruisſiſche Monarchie zal nooit ryp worden, maar uitteeren (*).

Nie-

(*) *Hiſtoire Secrete de la cour de Berlin Tom. II. p.* 87, 191.

Niemand van de veelvuldige Pruisſiſche liefhebbers van *Hiſtorietten*, Kramers in Anecdoten; Anecdotophagen (*) zal zich, hoop ik, tot hoogſten en opperſten rechter willen opwerpen over alles, het geen FREDERIKS Leven, Regeering en Karakter betreft. Zekerlyk zal niemand zich grooter gezag aanmatigen, dan aan onverwerpelyke ooggetuigen, Deelnemers in groote Wereldzaaken, Generaals, oude Staatsdienaars, Vrienden en Korrespondenten van den Grooten FREDERIK toekomt. Niemand zal enkel en alleen dat voor waarheid doen gelden, het geen in zyne Verzamelingen ſtaat, want niemand is onfeilbaar, en geene Geſchiedenis is vry van misſlagen. De eene naſpoorer der Geſchiedenisſen moet daaröm altyd den anderen helpen. Even zo geern moet men zich zelven laaten verbeteren, als men zelf geern anderen verbetert. Vooräl moet men oprecht, wanneer men een eerlyk Man is, zich over het goede verblyden, dat men by elken mensch vindt, en over

(*) Pruisſiſche Anecdotophagen zyn lieden, qui n'ont ni les materiaux, ni les qualités neceſſaires pour écrire une hiſtoire bonne & vraye, & qui publient tant d'anecdotes, & de faits faux ou incertains: qu'il faudroit plus de peine pour les refuter & pour rectifier leurs erreurs, que pour écrire une hiſtoire exacte de ce grand Roi. *Memoire ſur le vrai caractére d'une bonne hiſtoire par Mr. le Comte de* HERZBERG *pag.* 2.

over elke nieuwe waarheid, die men van elken mensch leert.

Het geen dit Boek over FREDERIK den Grooten bevat, zyn maar Fragmenten, niets dan blikken in FREDERIKS Leven, zyne Regeering en Karakter.

Een wyd veld voor den Waarnemer en Denker, zyn wel de nagelaten fchriften van den Koninglyken Schryver. Maar daar men het naſpooren in de Geſchiedenis van zulk eenen Man nooit moede kan worden, zo zoekt men toch geern, waar nog iet te vinden is. Veel is er voor handen, het welk voor de wereld verborgen is. Ontwistbaar bewaart men tot de geſchiedenis van FREDERIK in de Archiven te *Weenen*, *Petersburg* en *Verſailles*, zeer groote en gewigtige dingen, berichten en gedenkſtukken, die men misſchien in de Archiven te *Berlyn* ontbeert. Misſchien komt FREDERIKS Levensgeſchiedenis nooit geheel aan den dag. Met de dood van eenige menſchen, welken FREDERIK in ongelooflyk veel zaaken gebruikte, zyn ook reeds gewigtige berichten en oplosſingen voor de wereld verlooren; en indien de Heer *Graaf* VAN HERZBERG, wiens geestvermogen nog zo levendig en ſterk werkt, niet lang genoeg mogt leven, om een werk der onſterflykheid over FREDERIK den Grooten te voltooijen, dan bleef het groote Schilderſtuk van FREDERIKS geheele geſchiedenis onvoltooid.

Wanneer HERZBERG niet meer is, en wanneer zyne geſchiedenis van FREDERIK nooit in het licht

kwam, dan zou het elken toekomenden Geſchiedſchryver buitengemeen moeilyk vallen, om de waare oorzaaken van FREDERIKS handelingen te bepaalen; en vooräl de oorzaaken van zulke daaden, by welke hy een vastgeſteld plan, in elk vak, door zynen gantſchen regeeringstyd volgde. Eenige Vingerwyzen tot dit oogmerk, zal men toch reeds in deze Fragmenten vinden; en in dit opzicht verblydt myn arbeid misſchien een Wysgeerig naſpoorer der geſchiedenisſen, en ook wel hier en daar een Staatsman.

Doch even daaröm is men ook bevoegd, om my zo bepaald en zo ſtipt mooglyk, te vragen, hoe ik, als een Vreemdeling, en als een Geneesheer, die meestendeels alleen met zieken omgaat, en voor het overige geheel ſtil leeft, en van wereldſche zaaken weinig weet, aan zo veele, geheel buiten den kring van geneeskundige ondervinding en nieuwsgierigheid liggende berichten kom, aan de kennis van zo veele, de Pruisſiſche Monarchie en FREDERIK betreffende, geſchied en ſtaatkundige waarheden? Hier over heb ik reeds iet gezegd, en kan er dit nog byvoegen.

De brieven, waar mede de Koninglyk Pruisſiſche Staatsdienaar *Graaf* VAN HERZBERG my vereerd heeft, bevatten zeer gewigtige bydragen voor dit Boek, op myn verzoek hadt deze Staatsdienaar ook de goedheid, van my aan te wyzen, wat hem in myn eerſte werk over FREDERIK den Grooten mishaagde; en alles het geen zulk een Man mishaagde, heb ik natuurlyk doorgeſchrapt.

Zeer

Zeer veel nieuws vernam ik door Perſoonen van hoogen ſtand en geboorte, tydgenooten van de hoogſte waarde van karakter, die ik niet kan of mag bekend maaken. Zulke levendige Archiven openen zich alleen voor den gelukkigen Schryver, die zich nog ter regter tyd zulke ſchatten weet te verſchaffen, die anders in 't gemeen met haare eerſte bezitters van de aarde verdwynen.

Terwyl het gebaf van eene ongeloofelyke menigte hondjens tegen myn eerſte werk over FREDERIK den Grooten door alle geleerde Boekwinkels van *Duitſchland* klonk, zocht ik in den kring van myne kennisſen nieuwe ſtoffen tot dit Boek, en ſtoorde my voor het overige nergens aan. Myn tweeledig verblyf by dien ouden Staatsdienaar, Vriend en Korrespondent van FREDERIK den Grooten, den Vryheer VAN DER HORST, op zyn Landgoed te *Halden* in *Westphalen* in Juny en December 1788, gaf my berichten en verklaaringen tot FREDERIKS geſchiedenis, die ik nergens in de wereld gevonden had. Van zeer veele brieven van FREDERIK aan den Heer Staatsdienaar VAN DER HORST heb ik niet ſlechts iet gehoord, maar ik heb zelf deze brieven gezien, en veelen derzelven, van verſchillende natuur, in myne handen gehad en geleezen. FREDERIKS laatſte brief aan den Heer VAN DER HORST was van den tienden Augustus 1786: dus omtrent van den laatſten postdag voor de dood des Konings. Geen voorraad van geſchiedkundige bewyzen kan

ſterker zyn, offchoon tevens alleen weinigen van deze brieven kunnen medegedeeld worden.

Zulk onderricht en zulke hulpmiddelen had ik tot deze geſchiedkundige Fragmenten. Dus is het naauwlyks geöorloofd, om nog de waarnemingen, en ondervindingen te gewaagen, die ik zelf onder FREDERIKS oog, voor zyn Leuningſtoel maakte. Maar misſchien bevatten deze in weinig hoofdſtukken van deze Fragmenten verborgen waarnemingen, toch hier of daar een opmerkingswaardig woord: want zy waren overäl, en voornaamlyk te *Berlyn*, een heel pynlyke doorn in het oog van veele geleerde Heeren, welke het my volſtrekt niet willen vergeven, dat ik voor dezen Leuningſtoel ſtond.

II. HOOFDSTUK.

Over FREDERIK WILLEM *den Eerſten, het karakter van zyne Regeering, en derzelver invloed op de Regeering van zynen Zoon.*

GILIBERT zegt: dat men FREDERIK WILLEM den I den Korporaal der Koningen genoemd heeft; en de *Graaf* VAN MIRABEAU ſchynt ten vollen te geloven; dat hy niet volkomen wel by zyn zinnen geweest is (*).

FREDERIK WILLEM de Eerſte deedt zynen eerſten veldtogt onder MARLBOROUGH en EUGEEN; en deze Mannen vormden evenwel juist geen Korporaals. Hy was by den ſlag by *Malplaquet*, en heeft den veldtogt tegen KAREL den XII in *Pommeren* mede bygewoond. Als Koning gaf hy aan de Palmen der vrede den voorrang boven de Laurieren des oorlogs. Maar hy hadt ook het geluk, om geen oorlog te moeten voeren, dus bewyst dit nog niet, dat hy onbekwaam geweest zou zyn om het groote van den oorlog te overzien en te beſtuuren. Men vondt onder zyne ſchrif-

(*) *De la Monarchie Pruſſienne Tom. I. pag.* 86.

ſchriften uitgewerkte plans van veldtogten, tot welke hem misſchien de *Gulikſche* en *Bergſche* Succesſiezaak zou hebben kunnen noodzaaken. Zulke plannen vindt men niet onder de papieren van Korporaals.

Zyne groote eigenſchappen, en zyn waarlyk gezond verſtand kende niemand zo wel als zyn Opvolger, en niemand beöordeelde dezelve ooit met grooter billykheid. Zyne opvoeding was wel ſlechter, dan de gewoonlykſte opvoeding van Kroonprinſen, nogthans was zyn geest groot genoeg, om, zonder de minſte opleiding, inſtellingen uit te denken, en werkſtellig te maaken, van welke veelen eenen COLBERT en veelen eenen SULLY eer zouden aangedaan hebben.

Hy was de uitvinder van de gewigtigſte Fabrieken in zyne Staaten, de van hem ingerichte Wol-Fabrieken houden nog tegenwoordig millioenen handen bezig. De volmaakſte wyze van rekening by alle Kasſen heeft hy het eerst ingevoerd. Den Akkerbouw en Landkunde bracht hy door zyn voorbeeld tot nieuwe volmaaktheden, en deze verbeteringen zou men zonder hem in twee eeuwen niet gemaakt hebben.

Nooit heeft hy den Koopmansſtand gehaat; en nooit heeft hy geloofd, dat deze niet voor zyne Staatsinrichting voegde. Maar hy maakte onderſcheid tusſchen den eigenlyken en werklyken Koopman; en tusſchen de ontelbaare menigte van kleine Kramers;

mers; den grooten Koophandel heeft hy buitengemeen begunſtigd. Het is een teken van zyn ſcherpe inzichten in zulke zaaken, dat hy byzonder te *Berlyn*, een zeer groot Handelhuis wilde hebben; en dit oogmerk bereikte hy volkomen door de ſtichting van het beroemde Huis van SPLITGERBER en DAUN. Aan het voordeel van kleine Handelaars, welke niets dan vreemde Fabriekwaaren verkochten, wilde hy wel den welvaart van zyne Wol en Katoen-Fabrieken niet opöfferen; want hy berekende het getal der menſchen, welke hier by ſchade zouden lyden, of winnen. Voor dat *Sileſien*, *Oostfriesland* en *Westpruiſſen*, tot de Pruisſiſche Monarchie behoorden, telde men nog naauwelyks meer dan drie honderd Steden in deze Monarchie. Indien nu in elke Stad ſlechts tien Kooplieden alleen in vreemde Fabriekwaaren handel dreeven, dan was hun getal al zeer ſterk. Nu hadden daarëntegen reeds over de millioen menſchen, hun aandeel of wel hun geheel beſtaan van Inlandſche Fabricken; en deze millioenen menſchen wilde FREDERIK WILLEM niet uit hun neering zetten, op dat een zeer klein en onëvenredig getal van kleine Handeldryvers zou wel varen. Na zyne gedachten konden de kleine Kramers en Winkeliers, even zo goed door het verkopen van Inlandſche Fabriekwaaren als door Uitlandſche hun kost winnen. Maar Staatkunde en Koophandel ſtryden dikwyls tegen een. De kleine Kooplieden waren daaröm met FREDERIK WILLEM gantsch niet te vreden,

den, en de Kramers uitten tegen hem bittere klagten: want in alle gevallen beweert de Koopman, dat hy in ieder land de onöntbeerlykſte ſtand, en dat de vrye handel de ziel van iederen Staat is.

Groot was vervolgens ook in het geheel de gedachten van FREDERIK WILLEM den Eerſten, dat een Koning zich door niets zo zeer eene gewenschte zekerheid verſchaft, door niets een grooter aanzien by andere Vorſten verkrygt, dan door eenen grooten ſchat.

Hy bezorgde zich dezen ſchat: hoe gewigtig en groot ook de twyfelingen zyn, die men uit de nagelaten ſchriften van zyn grooten Opvolger daar tegen kan en zal maaken. De Heer FISCHER Profeſſor te *Halle* en Opſteller van eene goede geſchiedenis van FREDERIK den Grooten zegt: dat de ſchat van FREDERIK WILLEM in het jaar 1731 uit zestig millioenen Daalders beſtondt, en in het jaar 1740 uit 72 millioenen (*) andere ſpreeken zelf van honderd millioenen. In de nagelaten werken van FREDERIK den Tweeden daarëntegen ſtaat uitdruklyk, dat de overleden Koning acht millioenen en zeven honderd duizend Daalders in baar geld naliet (†).

Een Profeſſor kan den voorraad van eene ſchatkamer wel niet zo goed berekenen, als een Koning, die

(*) *Geſchichte* FRIEDERICHS *des Zweiten I. Th.* 41 *f.*

(†) *Oeuvres poſthumes de* FRÉDERIC *II. Tom. I. pag.* 26.

die zelf bezitter van dezen ſchat is; of ook alleen als de geen, die den ſleutel van de Schatkamer heeft, en de daar toe verëischte rekeningen zag. Maar desniettegenſtaande mag men byna beweeren, dat de Heer Profesſor FISCHER te *Halle* gelyk heeft, en dat de nagelaten werken van Koning FREDERIK den Tweeden ongelyk hebben.

Het is ongelooflyk, dat Koning FREDERIK de Tweede met zyne eigene hand geſchreven zou hebben; dat zyn Vader niet meer dan acht millioenen en zeven honderd duizend Daalders nagelaten heeft. De kundige DENINA roert dit onderwerp in zyn ſchoon werk over FREDERIK aan (*), maar hy is te verſtandig om niet te geloven, wat wy eens moeten geloven, wanneer wy willen. Een Staatsdienaar van FREDERIK den Grooten zeide my lagchende: dat deze acht millioenen een fout van den Affchryver, of een drukfout was, want de valschheid der ſom was klaar en openbaar.

Van groot gewigt ſcheenen my de twyfelingen van dezen Staatsdienaar. Zeker zyn zy het ook voor de Geſchiedſchryvers van onzen en volgende tyden. Daaröm geloof ik, dezelve zo te mogen plaatzen, gelyk ik ze uit den mond van dezen Pruisſiſchen Staatsdienaar heb. Heeft men, zeide hy my, ſlechts eeni-

(*) *Eſſai ſur la vie & le regne de* FRÉDERIC *II. Berlin* 1788 *pag.* 51.

eenige kunde van het oude Pruisſiſche Finantiewezen, waar van men in *Weenen* voor veele jaaren reeds affchriften zou gevonden hebben, zo zou men weeten; dat FREDERIK WILLEM de Eerſte in de laatſte jaaren, meer dan een millioen en drie honderd duizend Daalders jaarlyks in zyn Schatkist opleidde. Kwam nu zedert 1720 jaarlyks ſlechts één millioen in zyn Schatkist; dan zou dit reeds tweemaal zo veel en nog veel meer bedragen, dan de opgegeven acht millioenen. Maar nog veel grooter was onder FREDERIK WILLEM den Eerſten de jaarlykſche inkomst der Schatkamer uit de zogenaamde Rekrutenkas. Alles moest daar toe bydragen; en dit maakte zeker een veel grooter ſom uit, maar die niemand onder deze regeering naauwkeurig wist, dan de Staatsdienaar VAN MARSCHALL, en de Geheimraad FRAUTZETTEL. De laatſte bezat den ſleutel van de Schatkamer; en hoe veel gelds de Koning jaarlyks in zyn Schatkist opleidde, was aan deze twee Mannen alleen bekend.

Zelf de menigte zilverwerk, welke FREDERIK WILLEM de Eerſte op het Slot te *Berlyn* naliet, bedroeg reeds meer aan gewigt dan acht millioenen daalders. Alle ſtukken waren van eene reusachtige grootte. Veertien kroonen hongen op de witte zaal, en in de galery; de grootſte bedroeg acht en twintig centners in gewicht, en de overige naar evenredigheid. In eene menigte van groote kamers waren ſpiegellysten van zes centners; nog zwaarer waren de zil-

zilveren tafels onder de ſpiegels. Een geheele *Loge* van masſif zilver was in de ridderzaal in de hoogte opgericht; En deze *Loge* hadt genoeg ruimte voor achttien muzikanten. Armblakers, gueridons en al wat van dit zoort kan uitgedacht worden, was van eene verbaazende grootte en zwaarte. Dit alles was van louter goud in de kamer der Koningin, tot de vuurpooken toe, en al het overige, wat tot de ſchoorſteen behoort, en elders van yzer of ſtaal gemaakt wordt. De grootſte ſtukken bracht FREDERIK de Tweede vervolgens naa de munt. Maar veel vindt men thans nog in het Slot te *Berlyn;* en tot den eerſten en tweeden *Sileſiſchen* oorlog zou men ook wel deze ſtukken verſpild hebben, indien men in de ſchatkist van FREDERIK WILLEM den Eerſten niet meer dan acht millioenen gevonden hadt.

Zo wys en voorzichtig heeft FREDERIK WILLEM de Eerſte zich derhalven in dit verzamelen van eenen onloochenbaar grooten ſchat getoond, even zo toonde hy zich, gelyk geheel Europa weet, door de inſtelling en diſcipline van zyn leger. Als Koning heeft hy dus over het geheel by den nakomeling met recht roem verworven. Maar als mensch was hy zeker niet beminlyk, vooral wanneer hy het in 't hoofd kreeg, om in de Paruik van eenen armen Franſchen Proponent met zyn ſtok te roezemoezen (*). Zyne verwaar-

(*) *Souvenirs d'un Citoyen, par Mr. Formey. Berlyn* 1789. *Tom. I. pag.* 89.

waarloosde opvoeding, en zyn onophoudelyke arbeid aan zyn armee en ſoldaaten, gaf aan zyn karakter, door de lange gewoonte zekere hard- en ruwheid. Van recht en onrecht hadt hy niet altyd heel klaare denkbeelden. Zeer dikwyls geloofde hy recht te doen, wanneer het volmaakt onrecht was, en over het geheel heeft hy ook zomwylen, gelyk men dit niet kan ontkennen, naar gewoonte van den edelen Duitſchen ouden tyd met den ſtok geregeerd (*).

Maar hy was evenwel ſchrander in een zeer grooten graad; en dus niet een zoort van halven zot, gelyk de Graaf van MIRABEAU ſchynt te geloven. Zyn testament bevat zaaken, over welke men zich moet verwonderen. De overleden geheimraad van SCHLIESTEDT in *Brunswyk*, was als Commisſaris van zyn Hof by de opening van dit testament tegenwoordig, en verzekerde aan eenen Heer, van wien ik dit gewigtig bericht heb, dat Koning FREDERIK WILLEM de Eerſte in dit testament zegt: „ Myn gantſche le-„ ven door vond ik my genoodzaakt, om den nyd „ van het huis van *Oostenryk* te ontgaan, twee „ hartstogten uittehangen, welke ik niet had: de

„ eene

(*) Le Roi, mécontent de quelque ſentence portée par une chambre de Juſtice, fit ordonner à tous les membres de ſe rendre chez lui à une heure marquée. Ils comparurent & à méſure, qu'il en entroit un, le Roi le roſſoit vigoureuſement en lui reprochant ſon iniquité. *Souvenirs d'un Citoyen. Tom. I. pag.* 84.

„ eene was eene onmaatige gierigheid; en de ande-
„ re, een buitenſpoorige neiging tot groote Soldaa-
„ ten, alleen wegens deze zo zeer in het oog loo-
„ pende zwakheden, vergunde men my de verzame-
„ ling van eenen grooten ſchat, en de oprichting
„ van eene ſterke armée. Beide zyn er; en nu heeft
„ myn opvolger verder geen maske van doen. On-
„ der myne papieren bevindt zich eene berekening,
„ dat myn eerſte Bataillon Gardes juist zo veel kost
„ als zes andere Infanterie Regimenten. Plaatst men
„ dus dit Bataillon op den algemeenen veldvoet, en
„ al vergroot men zelfs tot myner gedachtenis, des-
„ zelfs belooning een derde, dan bezorgt dit myn
„ zoon daarentegen zes geheele nieuwe Infanterie
„ Regimenten."

Zulk een Koning, die zyn geheel leven door, met zodanige ſtandvastigheid en met zulk een onvermoeiden arbeid zyn plan volgde, was men dus ook de eer ſchuldig, dat men zyn testament door den druk bekend maakte: dewyl het zulke eerwaardige, zo weinig geloofde, en zo weinig gedachte dingen bevat. FREDERIK de Groote volgde byna in de eerſte dagen van zyne regeering den raad van zynen vader; en om die zes nieuwe Regimenten des te ſchielyker op te richten, nam hy zes *Wurtembergſche* Regimenten, welke de toenmaalige *Wurtembergſche* Voogden wilden afdanken, in zynen dienst.

By alle deze voortreflykheden, waardoor de regeering van Koning FREDERIK WILLEM den Eerſten uit-

munte, by den grooten eerbied, dien FREDERIK de Tweede voor zynen vader hadt, en in onſterflyke gedenkſtukken betuigde, kan men intuſchen niet volſtrekt zeggen, dat de vader in de gewigtigſte regeeringszaaken het voorbeeld van den zoon was. FREDERIK de Tweede geloofde en volgde de volgende grondregels van zynen vader: *Pruiſen* was zonder eene ſterke Armée in het oog der groote Europiſche Mogendheden, een niets beduidende ſtaat; eene goede voorraad van geld is er nodig, om eene groote Armée bruikbaar te maaken; de vermeerdering van bevolking is hiertoe noodzaaklyk, en deze bevordert men in de Pruisſiſche landen voornaamlyk door de Fabrieken te begunſtigen en te vermeerderen, welke aan millioenen van menſchen arbeid en beſtaan bezorgen.

Aan deze grondwaarheden geloofde de zoon even zo ſterk als de vader. Maar geheel verſchillend en ongelyk uitgebreider was de ſtaatkundige gezichtkring van den zoon. Geheel onderſcheiden waren zyne grondregels, ten aanzien der verbetering der juſtitie, ten aanzien van de algemeene wetgeving, en byzonder ten aanzien der wetten tot onderhouding van de beste inlandſche politie, en van het geluk der inwooners. Maatregels, gedachten, en de manier der uitvoering, waren ten aanzien van dit alles by den zoon geheel anders dan by den vader. Tot eene groote ſtaatshuishouding wees FREDERIK WILLEM de Eerſte den weg; en zyn groote opvolger heeft getoond,

toond, hoe veel verder men daar op nog kon voortgaan. By onverbeterlyke ſchikkingen van den vader, maakte hem zyn buitengemeen ſcherp gezicht tot zynen navolger; in al het overige maakte hem zyn ſterker geest tot uitvinder.

III. HOOFDSTUK.

Over FREDERIKS *betrekking tot zynen vader, over zyn voornemen, om na Weenen te gaan, daar Roomsch te worden, en dan de Aartshertogin* MARIA THERESIA *te trouwen.*

FREDERIK WILLEM de Eerſte was een groot Koning, maar in het uitdrukken van zyne gewaarwordingen en gevoel ſcheen hy werklyk zomwylen een weinig hard. De Heer BUSCHING, een eerlyk geſchiedſchryver, zegt: „Dat hy by de wapenöefening „ der ſoldaaten op de paradeplaats en elders, dan „ met de vuist, dan met den ſtok blindlings op de „ ongeoefende ſoldaaten toegeſlagen heeft: dat dit „ den Kroonprins, by hem ſtaande, zeer mishaagde, en dat zyne wezenstrekken dit verraadden; „ en dat in het geheel tot het ſoldaatjen ſpelen, „ waar aan FREDERIK WILLEM zo zeer gehecht „ was, de Kroonprins ver of na niet zulk een groote neiging gehad heeft, als tot het lezen van Franſche boeken, tot het maaken van Franſche Verzen, „ en tot het op de fluit ſpelen." (*)

Maar kan men bewyzen, het geen de Heer BUSCHING,

(*) *Karakter van Frederik de Tweede beſchreven door* BUSCHING *bladz.* 199, 200.

SCHING, deze anders buitengewoon ſcherpe en naauwkeurige geſchiedſchryver, verder zegt: dat Koning FREDERIK WILLEM de Eerſte, als hy op den Kroonprins verſtoord was, van tyd tot tyd op hem aandrong, dat hy van de Troons-opvolging afſtand doen, en die aan zynen volgenden broeder zou overlaten? Doch de Kroonprins verklaarde: dat hy zich liever het hoofd zou laaten afſlaan, dan den Koning in zyne onrechtmatige begeerte te willen zyn; maar indien de Koning in een openlyk manifest, als eene oorzaak van zyne uitſluiting van den Troon wilde verklaaren, dat hy geen lyflyke, en echte zoon van hem was, dan mogt hy den Prins AUGUST WILLEM tot zyn' opvolger benoemen? Maar de Kroonprins had eindlyk geduurende zyn hechtenis in *Kuſtrin* tot den Preſident VAN MUNCHOW in een aanval van mismoedigheid gezegd: dat hy van de Troons-opvolging afſtand doen, en van zyn' vader om eene Jaarwedde verzoeken wilde, benevens verlof om die buitenslands, in *Engeland*, of ergens elders, te mogen verteeren, en dan mogt zyn vader Prins AUGUST WILLEM voorts tot zyn opvolger in de regeering benoemen?

Het billykst antwoord hierop is dit; dat het kan zyn, dat FREDERIK WILLEM de Eerſte, in de dagen van zyn grootſte ongenoegen tegen zynen zoon, het misſchien in de gedachten heeft gehad, hem van de Troons-opvolging uit te ſluiten. Alleen deze gedachten was zeker kort van duur, en eene uitwerking van eene vlaag van drift, waarin hy zyne oudſte

dochter, naderhand Markgraavin van *Bayreuth*, by dezelfde gelegenheid, uit het venſter werpen wilde, en niet dan met moeite door de handen der Koningin, daar in verhinderd werdt. Alle vertellingen van het geen geduurende de gevangenis in *Kuſtrin* de Koning en de Prins tot dezen en geenen zal gezegd hebben, zyn volkspraatjens, welke iet waars met duizendvouwig veranderde omſtandigheden bevatten, en welke niemand met zekerheid ſtaande zal durven houden.

Zekerheid is eene zeer zeldzaame zaak in alle dingen, en vooral, in de geſchiedenis. Het is geen bewys van redelykheid, wanneer men met drift beweert, het geen men met geen genoegzaame zekerheid weet, even zo duister, even zo zwaar en onzeker, is toch natuurlyker wys de geſchiedenis van den ouden tyd, gelyk veele verhaalen uit de ſtad, waar in wy leven, en in zo veel zaaken, die om ons gebeuren. Daarom moet men, als men geen ſtreng bewezen geſchiedenis kan verhaalen, dit ook oprecht, en redelyk bekennen, en dit is in dit hoofdſtuk myn geval.

Geen grootſcher gedachten zou FREDERIK de Groote in zyn gantſche leven gehad hebben, dan die, van naar *Weenen* te gaan, daar Roomsch te worden, en dan met de Aartshertogin MARIA THERESIA te trouwen, als dit even zo waar als waarſchynlyk was. Men verſtaa my wel, ik zeg niet, het is waar, maar ik zeg, het is waarſchynlyk: want het ſteunt op het gezegde van twee mannen, welke FREDERIK

met

met zynen zeer vertrouwden omgang vereerde. Maar hoe deze twee lieden hun gezegde bewezen zouden hebben, dat weet ik niet, dewyl zy dood zyn. Dus ben ik ook hier tot niets anders verplicht, dan om bloot de waarschynlykheid van eene gedachten aante-toonen, van dewelke men kan zeggen: zy zou stroomen van menschenbloed gespaard, en voor een groot gedeelte, de reuzenstappen van de achttiende eeuw veranderd hebben.

FREDERIK de Groote wilde zyn' vader ontvluchten. De vader ontdekte dit voorneemen, geraakte daar over in de uiterste woede, liet zynen zoon op de vesting te *Kustrin* gevangen zetten, deedt vierschaar over hem spannen, en in deze vierschaar waren stemmen om hem te onthoofden. Dit is algemeen erkend, en er twyfelt niemand aan. Maar donker en zwaar zyn de gissingen over deze vlucht.

Zeker weet men, dat de Kroonprins drie jonge officieren tot vertrouwden van zyn oogmerk hadt, die dan ook de medgezellen van zyn vlucht zouden zyn; De Baron VAN SPAAN, en deze was reeds vooruit na *Dresden* gegaan; De Heer VAN KEITH, die na *Portugal* ontvluchte, na lange jaaren van daar te rug kwam, en als Generaal-Adjudant en Stalmeester van FREDERIK den Tweeden stierf; en eindlyk de ongelukkige Lieutenant VAN KAT, die alleen gevangen, en gelyk bekend is, voor de oogen van FREDERIK te *Kustrin* onthoofd werdt.

Zeker weet men, dat de Markgravin van *Bayreuth*

deze geliefde zuster, die FREDERIK zyn gantſche leven door voor zyne vertrouwſte vriendin hieldt, en welker beeld, hy als het beeld eener Godin in den tempel der vriendſchap in de tuinen te *Sans Souci* liet plaatzen, van de voorgenomen vlucht van haaren broeder wist, en hem daartoe haare juweelen gaf.

Zeker weet men ook, dat de Veldmaarſchalk VAN SECKENDORF, toenmaaligen Keizerlyke gezant te *Berlyn*, by de terugkomst des Konings uit *Wezel*, waar deze voorgenomen vlucht ontdekt werdt, zich de zaak des Kroonprins, by den Koning buitengemeen, aantrok, en niets onbeproefd liet, om hem tegen het geweld van den vaderlyken toorn te behoeden, maar teveus is hier zeer merkwaardig, dat SECKENDORF zelfs van *Weenen*, last hadt voor al het geen hy deedt; ook deedt hy alles zo behendig, dat hy niet eens tyd hadt, om een kourier na *Weenen* te zenden; Dus wist men ook reeds van te voren het voornemen van den Kroonprins te *Weenen*, en gaf dus ook te voren reeds last aan SECKENDORF, hoe hy zich gedragen moest, wanneer men zomtyds de voorgenomen vlucht van den Kroonprins ontdekte, en de Koning dan in zyne driftigheid verviel, die men ligt kon voorzien.

Zeker weet men, dat, zodra men gewaar werdt, dat de toorn des Konings op het hoogst gekomen was, en hy op niets anders bedacht was, dan om den Kroonprins te doen onthoofden, SECKENDORF den Koning eenen tot hier toe geheim gehouden last-

brief

brief liet overryken, waar door hem de Keizer tot zynen Ambassadeur verklaarde; dat SECKENDORF hierop, eene audientie gevraagd en den Koning gezegd heeft: „ het was hem van den Keizer bevolen, „ om den Koning aanstonds den oorlog te verklaren, „ als hy iet strengs tegen den Kroonprins ondernam, „ want de Kroonprins stondt, als Keurprins, en „ gebooren Ryksvorst, onder de bescherming des „ Keizers en van het gantsche Ryk."

Zeker weet men, dat de Koning den Keizerlyken Gezant eerst met hevigheid geantwoord heeft: „ ik „ ben Heer in myn land, en in myn huis;" —— maar dat hy zich uit hoofde van deze bedreigingen bedacht, en den Kroonprins het leven heeft gelaten. Op het laast maakte hy dan de zaak ook in zo verre nog daar door goed, dat hy tot bevrediging van de *Brunswykſche* Gemaalin des Keizers het huwlyk van den Kroonprins met eene *Brunswykſche* Prinses begeerde.

Maar nu zal de Heer FREDERIK NICOLAI voortreden, en zeggen: „ dit alles is van het begin tot „ het einde verdicht; of van waar, dan uit zyne „ verbeelding, kan men berichten hebben, van welke „ ik niets weet?"

Zeer beslisend heeft zich reeds de Heer NICOLAI, in zyne beroemde Verzamelingen hier over met de volgende woorden verklaard: „ VOLTAIRE, zegt „ hy, heeft eerst in de armhartige *vie privée* het „ sprookjen uitgedacht, dat Keizer KAREL de Zes-

„ de

„ de beweerd hadt, dat de Kroonprins, als een „ Ryksvorst, alleen op den Ryksdag te *Regensburg* „ kon geöordeeld worden, en dat hy derhalven door „ zynen Gezant, den *Graaf* VAN SECKENDORF, de „ ernſtigſte voorſtellingen hadt laten doen, waar „ door alleen den Kroonprins het leven geredt was „ geworden. —— Het is waar, dat van verſcheide- „ ne Hoven tusſchenſpraaken voor den Kroonprins „ inkwamen; maar of zy van het Keizerlyke Hof „ dringender dan van eenig ander waren, is niet „ bekend. Ernſtig, of in een gebiedenden toon, „ kunnen zy niet wel geweest zyn. Het geen „ VOLTAIRE van SECKENDORF wil gehoord hebben, „ is geen bewys, nadien de zeer groote verdichtin- „ gen, die hy zich in het *vie privée de* FREDERIK *II* „ vergunt, zo veelvuldig zyn." (*)

Dus ſpreekt de groote Verbeteraar de Heer FREDERIK NICOLAI. Daartegen ſchryft my de Staatsdienaar Heer VAN DER HORST: „ Spreekt de Heer NICOLAI „ als tydgenoot van deze gebeurtenisſen, is hy ooit „ in het geval geweest, om iet zekers van de in- „ wendige geſchiedenis van het Pruisſiſche Hof te „ verneemen; zo wil ik geloven, dat zyn getuige- „ nis, boven het algemeen gezegde, en meningen „ van den toenmaligen tyd, den voorrang verdiend. — „ De

(*) NICOLAI *anekdoten von König* FRIEDRICH *II. Drittes Heft.* 324, 325, 326. *f.*

„ De Graaf VAN MUNCHOW naderhand Staatsdienaar „ in *Silezien*, en de Generaal VAN BORCK, waren „ gemeenzaame vrienden van myn' Vader; en het „ geen deze Heeren zeiden, wederlegt hier volſtrekt „ het gevoelen van den Heer NICOLAI."

Verdicht is dus niet, het geen ik hier voor zeker opgeef, maar wanneer voor het overige de Heer NICOLAI wilde beweeren, dat zich het Keizerlyk Hof nooit in de zaaken der Keurvorsten en Keurprinſen gemengd, en dat dezelve nooit ernſtig, in eenen gebiedenden toon, en als opperſte richter, in zulke gevallen beproefd heeft te ſpreeken, zo bid ik hem voor eerst na te lezen de depeches, welke aan den Keur Brunswyk-Lunenburgſchen Gezant te *Regensburg* Vryheer VAN OMPTEDA, van de regeering te *Hannover*, met betrekking tot de door den Prins VAN WALLES overgenomen regeering van *Koerland*, den acht en twintigſten February 1789 afgezonden is (*).

Maar dit alles is nog niet toereikend tot verzwakking van het tegengeſtelde gevoelen, dat FREDERIK na *Engeland* heeft willen reizen, om daar met eene Dochter van GEORGE den Tweeden, naderhand Gemalin van den Prins Stadhouder *van Oranje*, op welke hy zedert zyn elfde jaar zou verliefd geweest zyn, te trouwen.

Tot

(*) Een echt affchrift van deze depeche vindt men *in Politiſchen Journal vom Junius* 1789. *S.* 697.

Tot opheldering van deze liefde kan dienen, het geen de Heer Abt DENINA zegt: deze Prinſes ANNA zou gelyk haare Zuster AMALIA buitengemeen ſchoon, en zeer beminnelyk geweest zyn (*). —— Beminlyk was de Prinſes ANNA door haar karakter; maar de Hemel vergeeve het den Heer DENINA, dat hy deze Prinſes ANNA voor eene ſchoonheid uitgeeft. In den winter van 1788 zag ik haar marmeren borstbeeld in den *Haag*, en dit ſcheen my wel juist niet geheel en al van ſchoonheid ontbloot te zyn, doch ongelukkig ſprak ik daar eenen ooggetuigen, die dikwyls de eer hadt gehad, om deze Prinſes te zien, en aan haar tafel te zyn, en deze beſchreef my haare ſchoonheid met de volgende trekken: „ haare kleur was omtrent „ gelyk wit Deensch Handſchoenen-leder; de oogen „ ſtrak en groot; de oogleden afhangend, en zo „ groot, dat zy een kleinen mond tot lippen hadden „ kunnen dienen; de mond zeer groot; de onderlip „ ſchroomlyk afhangend; het geheele gezicht plat „ en breed; het hoofd diep tuſſchen de ſchouders; „ het ligchaam dik, kort, en breed; en eindelyk „ de ſpraak der Prinſes buitengemeen ſchielyk, zeer „ onduidelyk, en onaangenaam."

Liefde uit het aanſchouwen van ligchaamlyke ſchoonheid, veel min zinlyke liefde, kwam dus hier by FREDERIK in geen aanmerking, maar met meer waar-

(*) *Eſſai ſur la vie & la regne de* FREDERIK *II. p.* 19.

waarſchynlykheid zegt een beroemd Schryver: FREDERIK heeft naar *Engeland* willen gaan, om onafhanglyk van het Oostenryksch Syſtema te blyven, en den Veldmaarſchalk SECKENDORF geene voldoening te geven, die zynen Vader wilde bewegen, hem aan zyne volgende Gemalin de Prinſes ELISABETH CHRISTINA eene Nicht der Keizerin uit te trouwen (*).

Alle de omſtandigheden van zyne voorgenomen vlucht, verhaalt deze beroemde Schryver zeer naauwkeurig en bepaald.

„ FREDERIK was met den Koning te *Wezel*. Door „ den Lieutenant KATT hadt hy reeds in *Holland* „ een ſchip gereed laaten houden, maar de Koning „ liet den Kroonprins gevangen neemen, en zond „ eenige Officieren naar *Holland*, om KATT daar te „ vatten. De Raadpenſionaris dreigde in het eerst „ hen by de geringſte onderneming te zullen laten „ ophangen, des niettegenſtaande volgde het vast- „ houden van KATT, en de Pruisſiſche Gezant in „ den *Haag* MEINERSHAGEN, was deswegens in „ doods verlegenheid." (†)

Maar alle deze ook nog zo naauwkeurig opgegeven omſtandigheden, der toen uitgeſtrooide en misſchien te ligt geloovig in FREDERIK's levensgeſchiedenis aangenomen vlucht naar *Engeland*, verminderen in gee-

(*) FISCHER in ſeiner geſchichte FRIEDRICH des Zweiten 1. Th. 9. f.

(†) FISCHER 1. Th. 6. f.

geenen deele het tegengeſtelde gevoelen. De zaak werdt ontdekt, als de Koning met den Kroonprins te *Wezel* was; maar dit bewyst nog niet, dat het plan van den Kroonprins geweest is, regelrecht van de zyde van zynen Vader naar *Holland* te ontvluchten. In *Holland* hadt hy zich niet veilig kunnen rekenen, ten zy zyne affpraak met het *Engelſche* Hof ten volle geſloten was geweest. Maar juist de uitlevering van den Lieutenant VAN KATT bewyst, dat dit zo niet was; want anders hadt de Engelſche Gezant in den *Haag* deze uitlevering door een enkel woord by de Algemeene Staaten onfeilbaar kunnen verhinderen. Ongelooflyk is het zelf, dat MEINERSHAGEN deswegens van ſchrik zou geſtorven zyn; want onmooglyk kan men zich verbeelden, dat MEINERSHAGEN van het geheim van den Kroonprins geweten heeft. MEINERSHAGEN was een Zoon van een' ryken Bankier in *Keulen;* hy deed zyn best om het karakter van een' Pruisſiſchen Gezant in den *Haag* alleen daaröm te verkrygen, op dat hy, gelyk men dit in *Duitschland* noemt, een karakter zou hebben. Zeker kende hy de minſte menſchen aan het Pruisſiſche Hof, en nog minder Lieutenanten by de Armee. Hadt de Prins van *Wezel* naar *Weenen* willen gaan, dan zou hy uit het *Kleeffche* in het *Oostenrykſche* gebied naar *Roermond* gegaan zyn: dit is een weg van weinig uuren, maar naa alle waarſchynlykheid heeft men zyn ontwerp ontdekt, voor dat het ryp was; en de Lieutenant VAN KATT vluch-

vluchte, langs den kortſten weg, over de *Hollandſche* grenzen.

Dus bewyzen alle de bovenſtaande omſtandigheden voor eene voorgenomen vlucht naar *Engeland* geheel niets. Nog minder waarſchynlyk is dezelve, gelyk men reeds weet, wanneer het oogmerk van deze vlucht een Huwelyk met de Engelſche Prinſes ANNA zou geweest zyn: want de onäangenaame krygstucht van zyn Vader, zou FREDERIK door dit Huwelyk niet ontgaan zyn. Daarënboven is het onbegryplyk, waaröm FREEERIK WILLEM zich zo woedend tegen de oogmerken van zynen Zoon verzet zou hebben, indien hy zulk een groot verlangen getoond hadt, om zich met eene Engelſche Prinſes te verbinden. Deze verbinding zou toen met het ſtaatkundig ſyſtema overëengekomen zyn; want FREDERIK WILLEM hong toen geheel aan *Engeland* en aan *Oostenryk*. Ook zou de Koningin van *Pruiſen* alles gewaagd hebben, om dit Huwelyk met de Dochter van haaren Broeder mooglyk te maaken. Niets hadt FREDERIK dus in de wereld onnodiger en overtolliger kunnen kiezen, dan om een zo gemaklyk Huwelyk naar Engeland te vluchten.

Maar FREDERIK heeft misſchien ook geheel zonder oogmerk op een Huwelyk, alleen om vry en onafhanklyk te zyn, en volkomen naar zyne neiging te leven, op eene vlucht naar *Engeland* gedacht? misſchien wilde hy heimlyk door geheel *Europa* reizen? —— Het antwoord hieröp ſchynt gemakkelyk.

Hadt FREDERIK een bloote reis voorgehadt, dan zou zyn Vader dit als een ſtap van de jeugd aangemerkt hebben; en nooit zou hy in zulk een woede vervallen zyn, nooit zou hy van onthooſden geſproken hebben.

Veel minder laat zich het gevoelen van den Heer Profeſſor FISCHER verdedigen, dat FREDERIK alleen naar *Engeland* wilde gaan, om van het *Oostenrykſche* ſyſtema onafhanglyk te blyven. Koning GEORGE de Tweede was even zo wel in het *Oostenrykſche* ſyſtema, als FREDERIK WILLEM; en naar alle waarſchynlykheid, was het FREDERIK zelf nog veel meer, dan zyn Vader.

Derhalven kwam FREDERIK denklyk door eene geheime onderhandeling met het *Weener*-Hof op de gedachten, om zich met de Aartshertogin MARIA THERESIA, de Erfgenaame van alle de *Oostenrykſche* Staaten, te verbinden. Niemand kon deze onderhandeling beter verrichten dan SECKENDORF, een liſtig en gelukkig Staatsman, en waarſchynlyk zou deze alles gedaan hebben, om het geheele ontwerp tot rypheid te brengen, en dan de vlucht des Kroonprins naar *Weenen* te begunſtigen, indien niet hem als een bekenden Aarts-Lutheraan de overgang van FREDERIK tot den Katholyken Godsdienst tegen de borst hadt geſtaan, hoe zeer het zyn pligt ook was, als Keizerlyken Gezant, om dezen overgang te bevorderen.

Maar de Kroonprins hadt, gelyk de Heer FISCHER zegt,

zegt, den grootſten tegenzin tegen SECKENDORF, en tegen de geheele Oostenrykſche party aan het Hof van zynen Vader. Zeer nadeelig en verachtlyk ſpreekt hy, gelyk men weet, van SECKENDORF, en noemt hem als Soldaat, en Staatsonderhandelaar een Woekeraar, welken het liegen zo eigen was, dat hy alle gebruik der waarheid daar door verloor. —— Ook deze tegenwerping bewyst niets. —— De tegenzin des Prinſen tegen SECKENDORF ontſtond laater; en FREDERIK dacht in het vervolg gewis, dat SECKENDORF hem misleidt of de oogmerken van het *Weener* Hof met hem niet bekwaam, en niet genoeg, beyverd hadt. Dit is wel de oorzaak van den tegenzin, welken FREDERIK geduurende zyn geheele leven tegen SECKENDORF behieldt. Nog veel later ontſtondt zyn ongenoegen tegen het *Weener* Hof, en wel daarom: dewyl men kort voor FREDERIKS WILLEMS dood byna ongelooflyke kuiperyën van het *Weener* Hof te *Berlyn* ontdekte; en dewyl men te gelyk ontwaar werdt, gelyk ik het van eenen Pruisſiſchen Staatsdienaar weet, dat de Pruisſiſche Staatsdienaars van den Keizer door goede jaargelden omgekocht waren.

Al het geen men zich voordelig voor het *Oostenrykſche* Huis kon voorſtellen, verëenigde zich in het ontwerp van een Huwelyk tuſſchen FREDERIK en MARIA THERESIA. Veel meer beloofde dit Huwelyk aan de toenmaalige oogmerken van het *Weener* Hof, geheel andere hulpmiddelen zou het zelve tot handhouding van de *Pragmatike Sanctie* verſchaft heb-

ben, dan de volgende verbintenis met het Huis van *Lotharingen*. Staatkundig was deze *Lotharingſche* verbintenis toen niet; hoe groot, ſterk, en wonderlyk werkzaam voor alles, het geen het *Oostenrykſche* Huis ooit dacht of niet dacht, de heldhaftige en ontzachlyke JOZEPH wierd, welke uit deze verbintenis geboren werd, maar dezelve ſtondt zeer in verband met de zwakheid van de toenmaalige Keizerlyke Staatsdienaaren, die ſteeds beſluitenloos waren, ſteeds het dan op den een' dan op den anderen boeg wenden, en die niets van het groote toekomſtige konden voorzien, dat wy thans zien en beleven. Deze Keizerlyke Staatsdienaars waren echter zeer geleerd, en maakten dus aan Keizer KAREL den zesden deze verbintenis daar door aangenaam, dat zy hem zeiden: nu zou de Stam van *Hapsburg* niet uitſterven, dewyl GEBHARD de derde Landgraaf in den *Elzas*, de Stamvader van alle *Hapsburgſche*, en een onloochenbaar afſtamling van de *Lotharingſche* Hertogen was: en dewyl dus dit Huwelyk de beide oude Stammen nu weder zou verëenigen.

Onder alle de voorwaarden, die SECKENDORF den Kroonprins volſtrekt moest voorſlaan, was natuurlyk geen een voor het Keizerlyke Hof zoo zeer en buitengemeen gewigtig, dan de overgang ven FREDERIK tot den Katholyken Godsdienst. Zonder de allervolkomenſte aanneming van deze allerhoogſte voorwaarde, zouden eer alle wateren tot haare bronnen te rug gekeerd, zou eer de Zon verbleekt zyn, voor dat het

het *Weener* Hof zou toegegeven hebben, dat eene *Oostenrykſche* Prinſes met een Proteſtansch Prins zou trouwen. Verandering van Godsdienst was daarëntegen voor den Wysgeerigen FREDERIK toen eene kleinigheid, want in de daad ſpotte hy toch met alle Godsdienſten.

Hy zou dus, en wilde ook werklyk Roomsch, worden, ten minſten is dit door mannen bevestigd, die zyn gezelſchap en vrienden waren: door den Graaf VAN MUNCHOW, naderhand Staatsdienaar in *Silezien*, en door den Generaal VAN BORCK. Uit den mond van deze twee Heeren, herinnerde zich de Heer Staatsdienaar VAN DER HORST, thans nog zeer duidelyk, gehoord te hebben: dat FREDERIK naa *Weenen* wilde gaan, en daar Roomsch worden, om met MARIA THERESIA te trouwen.

En juist dit bracht FREDERIK WILLEM den Eerſten in die verſchriklyke woede, die voor een wyle door niets op de wereld dan door het bloed van zynen Zoon ſcheen te kunnen verzoend worden. FREDERIK WILLEM de Eerſte hieldt, volgens de letter van den Heidelbergſchen Katechismus, de Mis voor een vervloekte afgodery; bleef onwrikbaar verbonden aan de rechtzinnigheid van zyne Vaderen; en zou geloofd hebben: dat zyn gantſche volk, alle Proteſtantſche Zielen, in de geheele Pruisſiſche Monarchie, regelrecht en ſpoorſlags met zyn' Zoon, als deze in *Weenen* den Roomſchen Godsdienst aangenomen hadt, in de Hoofdwacht der Hel zouden gevaren zyn.

Deze Pruisſiſche algemeene Hellevaart, was dus, door de in *Wezel* gedaane ontdekking, verydeld. Maar het is toch wonderlyk, dat de Profeſſor FISCHER, na dat hy FREDERIK's voorgenomen vlucht naar *Engeland* zoo duidelyk heeft beſchreeven, toch by het ſlot byna van myn gevoelen is, als hy zegt: „ Den Hertog FRANS van *Lotharingen* was het „ daaröp gevolgde Huwelyk van FREDERIK den „ Tweeden met de Prinſes ELISABETH CHRISTINA „ van *Brunswyk* zo aangenaam, dat hy het zelf in „ perzoon bywoonde, dewyl hy voor eene verbinte„ nis van FREDERIK met MARIA THERESIA als „ ſtaatskundig mooglyk moest vreezen, waar door „ *Oostenryk* op eens het doel bereikt zou hebben, „ waarna het drie Eeuwen lang vergeefsch getracht „ hadt." —— Zelfs voegt er de Heer FISCHER nog by: „ dit ſchynt ook de reden geweest te zyn, „ waaröm FREDERIK een Huwelyk by het leven van „ zynen Vader wilde ontgaan." Op eene andere plaats zegt hy nog: „ de overgang tot den Roomſchen Godsdienſt zou FREDERIK den Grooten „ het uitzicht tot de grootſte Staatsvoordeelen be„ zorgd hebben."

Het gaat met de Geſchiedſchryvers als met de Wysgeeren. Zy bewyzen ſomtyds, het geen zy zelf niet recht geloven; en dan ontvalt hun onvoorziens een woord, waar door aan den dag komt, het geen zy anders verduiſteren. Wonderlyk is dit, maar het zonderlingſte zou zyn, indien de door

SEC-

SECKENDORF aan het *Weener* Hof afgeleverde papieren, van welke in een ander Hoofdſtuk zal geſproken worden, in het licht brachten, het geen misſchien in dit Hoofdſtuk nog in nacht en duisternis ligt, en het geen toen, hoogst waarſchynlyk, de Hoven van *Weenen* en *Berlyn* onder elkanderen beſloten te verzwygen.

IV. HOOFDSTUK.

Over zyn leven, voor en onmiddelyk naa zyne verheffing tot den Troon.

FREDERIK bracht als Kroonprins den meesten tyd te *Reinsberg*, zo veel hy kon, door, om daar het eeuwig exërceeren te ontgaan. Als zyn Vader eens gezwind en dapper van den op tot den ondergang der Zon toe, liet exërceeren en weder exërceeren, schreef FREDERIK aan den toenmaaligen *Saxischen* Gezant, den Heer VAN SUHM: wy sterven hier met exërceeren! —— Een andermaal: wy verslyten hier eenen tyd, die nooit wederkomt, met beuzelingen! —— Eens noemde hy, ook in eenen brief aan SUHM, allen dezen militairen opschik: waar kinderspel! —— Midden onder zyn Vaders revues, en al zyn eeuwig rechtsöm, linksöm, verlangde FREDERIK de Groote naa zyne Studien, naa zynen Wynberg, naa zyne Kersen en Meloenen.

Hy vondt zyn liefste tydverdryf in de Letterkunde, in de briefwisseling met Geleerden naar zyn zin en hart, in de verkeering met geestige koppen, zo veel als hy er kon bekomen. Voor het overige leefde hy vrolyk, en maakte schulden.

Zy-

Zyne gemeenzaamſte vrienden waren in dezen tyd voornaamlyk de Graaf VAN KAIZERLING, de Baron VAN ROHWEDEL, welke nog onlangs voor eenigen tyd als Kommandeur van de Johanniter Orde leefde, de Baron VAN BIELEVELD, de Geheimraad JORDAN, de Graaf VAN MUNCHOW, welke in het vervolg een beroemd Staatsdienaar in *Silezien* was, en de nog levende Graaf VAN CHAZOT.

Maar de Studiën gingen by hem boven alles, daarom was hy op niets zoo gierig, dan op zyn tyd, en zaaide onöphoudelyk in zich zelven voor het toekomende. Hy begreep ook niet, hoe wellevend hy anders ook toenmaal was, hoe men van modes, vrouwenkleding en vrouwenkraam ſpreken, hoe men zich met zulke kleinigheden zo diep bezig houden, altyd de tydsverveling op den hals hebben, en toch de dood vreezen kon. Het gewoonlyke Hofleven en het Prinſenleven ſcheen hem geen leven.

MUNNICHS overwinningen op de Turken, maakten hem onrustig, en ondraaglyk op het zagte kusſen van zyne wysbegeerte. My dunkt, dat in deze onrust de eerſte zichtbaare ſpooren van FREDERIKS volgende liefde voor hoogen krygsroem lagen. De *Berlyners* alleen gevoelden niets van het geen groot in hem lag. Zy hoorden, dat hy te *Rheinsberg* lieve maaltyden gaf, dat hy meisjens en het muzyk beminde, dat hy een ſchoonen voet had, en voortreflyk danste: en nu beloofde zich gantsch *Berlyn* by FREDERIKS komst tot de regeering niets dan gul-

den dagen, altydduurende feesten, eeuwige Komediën, Opera's, en Redouten.

Zyn Vader FREDERIK WILLEM dacht geheel anders, als hy, op zyn ſterfbed, tot de Koningin, zyne Gemalin, zeide: „ nu gy zult blyde zyn, dat ik ſterf! thans zal het lustig gaan; maar gedenkt aan my, op het laast zal alles anders uitkomen." —— Ja wel kwam het anders uit!

Veele van zyne Rheinsbergſche Jeugdgezellen geloofden by zyne komst tot de regeering, dat zy nu zeer zeker aandeel in alle groote regeeringszaaken zouden verkrygen. Niemand geloofde dit vaster dan KAISERLING, welken de Koning gewoonlyk CÆSARION noemde, en dien hy wezenlyk beminde. Op de eerſte reize, welke Koning FREDERIK naa *Pruiſſen* deedt, om ingehuldigd te worden, zat hy met KAISERLING, ALGAROTTI en met een derden in het rytuig; en om zich tevens in het bezit van alle voorrechten eenes gunſteling te dringen overſtelpte KAISERLING den Koning met verzoekſchriften, recommandatiën en voorſpraken van allerhande zoorten. Eenige maalen herinnerde de Koning hem, dat dit niet zou gaan, en met zyn regeeringsplan niet overeenkwam. CÆSARION ſtoorde zich niet aan dezen wenk; en dus wilde FREDERIK hem niet meer in zyn rytuig hebben. Maar als vervolgens te *Koningsberg*, volgens oude, en nog niet uit de mode geraakte Pruisſiſche gewoonte en kunst, eene vreeslyke ſlagregen van gelukwenſchen, in rym en onrym den Koning

ning overviel, gaf hy dit alles aan CÆSARION over, en zeide tot hem: „ ik weet, dat gy u geern met vreemde papieren ophoudt; doe my dan den dienst, en beäntwoord al dit tuig."

Het voorbeeld van CÆSARION maakte de anderen voorzichtiger; en van dezen dag af aan, was de toon aan de nieuwe regeering gegeven; voor het overige betoonde de Koning zich jegens KAISERLING geheel niet onvriendlyk, en behieldt hem evenwel by zich.

Een Jeugdgezel des Konings, voor dat hy ter regeering kwam was de *Abt* DE SOLIGNAC. Hy kwam met Koning STANISLAUS als zyn Aalmoesnier te *Berlyn*, en maakte zich by den Kroonprins, door zyn verſtandig voorkomen, door zyne kunde, en geleerdheid ongemeen bemind. SOLIGNAC hadt voor den Kroonprins eene buitengemeene, en ſomwylen geheel zonderlinge genegenheid: want hy badt hem dikwyls, om Gods wil, dat hy zich met de Vrymetzelaary niet zou inlaten! —— De Kroonprins hoorde deze vermaningen met groote goedhartigheid aan, lagchte er hartelyk om, en ging vervolgends in de *Loge*.

Als de Koning zyne bekende reize naar *Straatsburg* deedt, ontmoete hem tuſſchen *Landau* en *Straatsburg* een reiskoets. Hy liet vragen, wie er in de koets zat? —— De *Abt* DE SOLIGNAC. Schielyk keerde de Koning om. De Abt verbaasde, als hy den Koning van *Pruiſſen* zag afklimmen, en aan zyn rytuig komen. Hoe is het mooglyk, riep SOLIG-

NAC,

NAC, dat ik uw Majeſteit hier vinde? De Koning hernam: „ myn waardſte Abbé, ik ben expres hier „ gekomen, om u in de orde van de Vrymetzelaars „ aan te nemen; hier heb ik het geheele gereed- „ ſchap eener *Loge*; en de plechtigheid volbrengen „ wy hier in het open veld."

De goede Abbé ſcheen over dit voorval ſchriklyk getroffen, maar hy merkte dra de boert. De Koning ſprak met hem byna een uur. —— Deze byzonderheid heeft een Pruisſisch Staatsdienaar my verhaald, en deze Staatsdienaar heeft de byzonderheid uit de mond des Konings.

V. HOOFDSTUK.

Over FREDERIKS *gewaande Griekſche ſmaak in de Liefde.*

De Opper-Conſiſtoriaal-Raad BUSCHING zegt: „ FREDERIK verloor veel zinlyk vermaak door zynen „ tegenzin in de *Sexe*; maar dit bezorgde hy zich „ weder door de verkeering met mansperzoonen, „ hebbende uit de geſchiedenis der wysgeerte wel „ onthouden, dat men SOKRATES nagaf, dat hy de „ verkeering met ALCIBIADES beminde." (*)

Doch niet alleen geloofde dit de Heer BUSCHING, maar VOLTAIRE, LA BEAUMELLE, de Hertog VAN CHOISEUL, ontelbaare Franſchen en Duitſchers, byna alle de vrienden en vyanden van FREDERIK, byna alle de Vorſten en Grooten van *Europa*, zelfs zyne Bedienden, zyne vertrouwde en gemeenzaamſte vrienden van zyne laatſte jaaren geloofden dit ook: dat FREDERIK beminde, gelyk men zegt, dat SOKRATES ALCIBIADES beminde! —— —— —— En ik zal bewyzen, dat geheel *Europa*, en alle Bedienden en vertrouwden van FREDERIK hierïn dwaalen; en

(*) BUSCHING *karakter van* FREDERIK *den Tweeden.* bl. 22.

en eenen onverdienden ſchandvlek op FREDERIKS naam en op FREDERIKS nagedachtenis werpen.

Over geen gewigtiger zaak kan men ſchryven, als men over het leven, en karakter van FREDERIK den Grooten ſchryft, zekerlyk zal men my van alle kanten tegenwerpen, dat ik over eene zo buitengemeen kieſche ſtof had moeten zwygen. Maar zou men altyd zwygen, het geen men hier over kan zeggen, dan zou men het eigenlyk waare van deze zaak ook nooit ontdekken; en van eeuw tot eeuw zoude de eene Schryver den anderen nababbelen: FREDERIK heeft bemind, gelyk SOKRATES ALCIBIADES beminde.

Het geen BUSCHING en VOLTAIRE over dit punt denken, dacht ik voorheen ook, vooräl om dat een van de gunſtelingen FREDERIKS, een vertrouwde, en vriend van zyne laatſte levensjaaren my te *Potsdam* zeide: „ FREDERIK hadt kort voor den „ zevenjaarigen Oorlog nog bemind, gelyk SOKRA„ TES ALCIBIADES beminde."

Kon FREDERIK dit doen, dacht ik, dan was hy toch, volgens een ander voorgeven der Franſchen, niet ontmand. Om deze reden beſpotte ik dus in myn eerſte werk over FREDERIK den Grooten de Franſche Lieutenanten en Vaandrigs, welke in het begin van den zevenjaarigen Oorlog (het verſtaat zich van zelf voor den ſlag by *Roszbach*) —— zo dikwyls zeiden: hoe kan de Marquis *van Brandenburg* zich met ons in een zoort van oorlog inlaaten, daar

daar hy toch niet eens in ſtaat is, om by eene vrouw te ſlaapen?

FREDERIK was niet ontmand; maar hy was zes maanden na zyn trouwen door een Heelkundig mes ſchriklyk van de dood gered, en onder alle zyn Kabinetsgeheimen was dit zeker het eerſte en grootſte.

Iet moet intuſſchen hier van reeds lang ruchtbaar geworden zyn, dewyl men anders in *Frankryk*, en elders niet op deze gedachten zou gekomen zyn. Maar daar men tevens den Koning toch ſteeds den Griekſchen ſmaak in de liefde tegenwierp, dan verviel men in eene openbaare tegenſtrydigheid. Alle deze tegenſtrydigheden en donkerheden kan ik, gelyk my voorkomt, wegnemen; en het geen nog veel meer is, ik kan dit alles zo verhaalen, dat daar door een anders onſterflyke vlek van FREDERIKS naam vervalt.

Voor zyn trouwen hadt FREDERIK in het geheel geen tegenzin in de *Sexe*. Zyn geſtel wekte veel meer by hem in deze jaaren, de grootſte neiging voor de vrouwelyke kunne op. Maar de hardheid, waar mede zyn Vader eens tegen een aartig Meisjen te werk ging, welke in verdenking was, hem te bevallen, verwyderde hem van het geen men liefde noemt, beroofde hem van dit hemelsch genot, en voerde hem tot het geen geen liefde is, dus bloot tot den korten en enkelen omgang met ligte Vrouwen. Hy verwyderde zich in vervolg van tyd, zeer zichtbaar, van de vrouwelyke *Sexe*. Maar zeer beminlyk was en bleef hy zyn gantſche leven door, als hy met Dames

ſprak

ſprak of aan Dames ſchreef: zo gelyk hy ook zyn gantſche leven door, door zyne onbeſchryflyke wellevendheid en onbeſchryflyke lieftaligheid, verruklyk aangenaam voor alle menſchen was, zo dikwyls hy aangenaam wilde zyn.

Met de grootſte naauwkeurigheid, welke men my om de gevolgen zeker vergeeft, zal en moet ik, geheel volgens haare natuur, deze geſchiedenis voorſtellen, door welke een zo groot en tot nog toe zo ondoordringbaar dekkleed van FREDERIKS daaden afvalt.

Juist toen zyn Vader hem ter voltrekking van zyn huwlyk naa *Brunswyk* wilde brengen, hadt FREDERIK eene zeer hevige *Venerike* Zaadvloed. Hy openbaarde de ſchriklyke verlegenheid, in welke hem dit ongeluk ſtorte, aan den Markgraaf HENDRIK VAN SCHWEDT, welken hy ook in het vervolg zyn leven lang niet lyden kon, dewyl hy geloofde, dat de Markgraaf hem den raad, welken ik zo aanſtonds zal verhaalen, uit boosheid hadt gegeven. Hy noemde hem eenen in de kunst ervaaren Man, en beloofde hem, dat deze dadelyk het kwaad zou wegnemen, want dat hy hem zelf dikwyls in weinig dagen daar van bevrydt hadt. Deze ongeſchikte en heillooze kunſtenaar, was de Lyfarts van den Markgraaf LODEWYK TOT MALCHOW, men noemde hem daaröm den Doctor van MALCHOW. Op de voorſlagen van den Markgraaf HENDRIK liet dus FREDERIK, in zynen nood, dezen Geneesheer terſtond haalen; en deze ver-

verdreef hem zyn *Venerike* Zaadvloed in vier dagen. FREDERIK geloofde nu volkomen herſteld te zyn, en de Kwakzalver liet hem in zyn geloof, de reis naar *Brunswyk* hadt haar voortgang, en het byleger werdt voltrokken.

Hadt zich nu ook by den Kroonprins in het begin een tegenzin tegen den dwang der vaderlyke keus geöpenbaard, dan zou toch deze tegenzin door de ſchoonheid van eene in alle opzichten voortreffelyke Prinſes dra volkomen weggenomen zyn. FREDERIK leidde zyne Gemalin naar *Rheinsberg*, en de eerſte zes maanden ſcheenen met alle tekenen van een vergenoegd huwlyk doorgebracht te worden.

Een waardig Schryver verzekert dus geheel ten onrechte (*) dat FREDERIK met zyne Gemalin in eene wysgeerige onthouding leefde: want FREDERIK ſliep dezen geheelen tyd door, alle nachten, by zyne Gemalin. En dit heeft haare thans overledene Hofdame, de Freule VAN KAMETZKY, naderhand Gemalin van een' zeer veréeringswaardig Man, den Heer Hofrichter VAN VELTHEIM *tot Harpke*, aan den Heer Staatsdienaar VAN DER HORST dikwyls verzekerd.

Deze gelukkige toeſtand veränderde evenwel naa verloop van een half jaar. de verſtopte Zaadvloed brak

(*) FISCHER *in der Geſchichte* FRIEDRICHS *des Zweiten* 1 *Th. f.* 9. 48.

brak met groote woede, en veele booze toevallen weder uit. FREDERIK viel in eene hevige ziekte, welke men zocht geheim te houden, en welker oorzaaken men vooräl verzweeg. Het was, zeide men volgens de gewoonte van het Hof, flechts eene onpaslykheid. Maar deze onpaslykheid werdt zoo erg, en het koude vuur was zoo naby, dat niets in de wereld meer in ſtaat was, om den zieken FREDERIK het leven te redden, en werklyk geredt heeft; dan —— eene gevaarlyke inſnyding!

By eenen zo grooten geest was het niet zo wel eene zwakheid dan wel een waar misverſtand, wezenlyk eigenlyke onkunde in zulke dingen, om deze geheel niet volkomene ontmanning voor eenen hoon te houden, welke by hem boven alles ging. Hy wist niet, dat het karakter van eenen Man dan niets verändert, dat hy dan niet ſchroomachtig en klein wordt, wanneer hy geen Vrouw kan bywoonen, gelyk het behoort; maar dan eerst, wanneer hem door eene geheel verſchillende operatie de voortſchieting van het Zaad onmooglyk gemaakt is. In dit laatſte geval, maar niet by de bloote onbekwaamheid om by een Vrouw te ſlaapen wordt het karakter klein, beſchroomd, arglistig, en valsch; en men heeft nog wel vernuft, of ſchyn van vernuft, maar geene waare en hooge geestvermogens, geene ſtoutheid, geene onverſchrokkenheid, geen moed. By FREDERIK was de voortſchieting van het Zaad door die inſnyding niets gehinderd; het was een klein weinig verminkt,

maar

maar niet afgesneden, en daaröm bleef hy die hy was, een Man van het grootste geestvermogen, de onvertraagdste en grootste held van zyne eeuw. De drift moet hy behouden hebben, om by een vrouwlyk wezen te slaapen.

FREDERIK kon wel uit de schriften van de Romeinen weten, hoe men in het oude *Rome* van een volstrekt gebrek van de mannelykheid sprak, en hoe bitter daaröm KLAUDIANUS tegen eenen waaren Gesnedenen den Burgemeester EUTROPIUS schreef. Het was daaröm het grootste belang van zyn leven, om zyne kleine verminking, welke hy altyd met de ontmanning verwisselde, en de daar uit ontstaane ongemakken te verbergen.

Geheel tegen zyne neiging en tegen zynen wil zag hy zich gedwongen, om zich van zyne hoogst lieveuswaardige en hartlyk van hem beminde Gemalin te verwyderen, om zich te houden, als of het onmooglyk was, om den natuurlyken tegenzin afteleggen, welke een gedwongen huwelyk hem veröorzaakte. Openlyk betoonde hy dus voor zyne Gemalin niets meer dan de grootste achting. Maar op dat toch geen mensch geloofde, dat hy niet alle neigingen van de menschlyke natuur ondervond, welke hy ook zonder twyfel gewaar werdt, openbaarde hy voor eerst nog altyd het grootste behagen in schoone Vrouwen. Nog zyn de schilderyen der schoone Dansseressen voorhanden, welke hy om deze reden in zyne kamer liet ophangen.

Hy nam juist om deze reden het voorkomen aan, als of hy een groot behaagen in onkuiſche ſchilderyën ſchepte. Dit gelukte hem vooräl door het onkuiſche ſchilderſtuk, het welk VOLTAIRE beſchryft, en het welk zyn Verbeteraar, de Heer FREDERIK NICOLAI ontkent.

VOLTAIRE verzekert, dat de Eetzaal van den Koning met een zeer onkuisch ſchilderſtuk verſierd is geweest, waar van de Koning zelf aan den Schilder PESNE het onderwerp zoude opgegeven hebben. De Heer NICOLAI noemt dit eene openbaare onwaarheid, en zegt: „ LA VAUX (de affchryver van deze uitgedachte leugen) zal toch geduurende zyn verblyf te „ *Berlyn*, wel eens te *Potsdam* of *Sans-Souci* geweest zyn, maar men ziet, dat in dit Slot niet „ een eenig ſchildery van onkuiſche onderwerpen „ was. Ook is daar zelf nooit eene dergelyke voor „ handen geweest; ik heb daar naa in het byzonder „ vernomen. Thans, nu naa den dood van den „ Koning de geheele vleugel, waar hy woonde, afgebroken, en op nieuw opgebouwd is, moest „ men zulk eene ſchildery, al was het zelf in een „ hoek verborgen geweest, gevonden hebben. Allerminst was er zulk eene in de Eetkamer. Alle de „ in *Sans-Souci* gevonden wordende ſchilderyen zyn in „ de beſchryving van *Berlyn* en *Potsdam* (III Bd. S. „ 1214) opgetekend. PESNE heeft bovendien nooit „ zulk een beeld geſchilderd, gelyk VOLTAIRE het beſchryft; niemand heeft ooit zulk een ſchandelyk beeld „ op de Luſtſloten van den Koning gezien. In tegen-

„ deel;

„ deel; de Koning beminde wel in de ſchilderyën
„ ſchoone en aangenaame vrouwelyke gedaantens,
„ maar geene onbehoorlyke voorſtellingen. Als hem
„ eens een anders ſchoon geſchilderd, maar eenig-
„ zins onbetaamlyk ſchilderſtuk van eenen Satyr en
„ eene Nymf, van CIGNANI, te koop geveild werdt,
„ zo zeide hy, zodra hy het gezien hadt: Foei!
„ Foei! weg daar mede." (*)

De Heer NICOLAI is zonder twyfel een groot Verbeteraar; maar daar er in de wereld zo veel te verbeteren is, en daar de Heer NICOLAI buitendien nog voor zo veele groote dingen heeft te zorgen en te waaken, zo kan zulk een Man zomwylen wel in kleinigheden dwaalen. De Heer Staatsdienaar VAN DER HORST ſchreef my den 3 Mai 1789: „ Ik herin-
„ ner my zeer wel, dat ik in het jaar 1747 in *Pots-*
„ *dam* een ſchilderſtuk zag, gelyk aan dat van PESNE
„ het welk VOLTAIRE beſchryft. Het hing in de
„ tweede Kamer van de groote Eetzaal, waar in de
„ tafel van de Officieren der Gardes is. Maar dit
„ ſchilderſtuk was ver of naa niet het onkuiſchte,
„ want veel onkuiſcher waren andere ſchilderyën in
„ de kamers van de Koninglyke Lustſloten. In deze
„ tweede kamer der groote Eetzaal van de Officiers
„ der Gardes in *Potsdam*, zag ik in het jaar 1747
„ een

(*) NICOLAI's *Anekdoten von König* FRIEDRICH II. *Drittes Heft. f.* 316. 317.

„ een kleine ſchildery van VATTEAU, het ſterkſte in
„ zyn zoort, dat ik ooit gezien heb. Het was een
„ uitgeſtrekt leggend geheel naakt Vrouwsperzoon,
„ welke een naakt Jongeling naderde; het beeld was
„ uitmuntend ſchoon. Veele andere ſchilderyën van
„ dit zoort zag ik in de Luſtſloten des Konings; en
„ gy weet van my, welke redenen de Koning hadt,
„ om zulke ſchilderyën in de eerſte tyden van zyne
„ regering te laten hangen. —— Naa den zevenjaa-
„ rigen Oorlog werden veelen van deze ſchilderyën
„ weggenomen, maar niet alle: want zelf te *Berlyn*
„ hing in de gewoone Eetkamer van den Koning nog
„ in zyne laaſte levensjaaren, de ſchildery van een
„ geheel naakt liggend Vrouwsperzoon levensgroot-
„ te, het welk ik voor eene *Italiaanſche* Copy hielt:
„ en indien er in deze Eetkamer geene veranderingen
„ gemaakt zyn, dan hangt het nog daar in den hoek
„ van het tweede venſter by de deur. De Koning
„ moet evenwel het van de Heer NICOLAI bygebrachte ſchildery van eenen Satyr en eene Nymf
„ gekocht hebben, dewyl ik het zelve op het Slot
„ te *Potsdam* in de kamer zag hangen, welke de
„ oude Hertog VAN HOLSTEIN BECK bewoonde.
„ Deze ſchildery hadt tot zyn onderwerp een oude
„ Pantalon, welken een Meisjen het geld uit de zak
„ haalt, terwyl zy zich zelve van hem op eene an-
„ dere wyze laat onderzoeken. Ik herinner my een
„ zeer vrolyk geſprek, wanneer de Graavin HACKE
„ met den ouden Hertog VAN HOLSTEIN over de

„ Al-

„ Allegorie van deze juist in zyne kamer hangende „ ſchildery boertte."

Dit Punt ſchynt dus afgedaan. Voldoet intusſchen het gezag van zulk een ooggetuigen, den Heer NICOLAI niet, dan zal ik hem noemen een getuigen, welken hy zeker hooger ſchat, en welke misſchien veel meer by hem geldt, dan alle de getuigenisſen der wereld: naamlyk zyn eigen! —— Hy zelf, de Heer NICOLAI zegt: in het Koninglyk Kunstkabinet te *Sans-Souci* hangen aan den derden muur No. 39. *de verraste gelieven* van GIULIO ROMANO (*). Dit ſchildery zag ik in het jaar 1786 in dit Kabinet, en het bekleedt onder alle onkuiſche ſchilderyën van de wereld toch wel den eerſten rang.

Dus is het bewezen, dat het van VOLTAIRE beſchreven ſchildery te *Potsdam* voor handen was; en dat de Koning hier en daar in zyne Lustſloten onkuiſche Schilderyën hadt, van welke de Heer NICOLAI zelf in zyne beſchryving van het Kunstkabinet te *Sans-Souci* het onkuischte opgeeft.

Maar ſchilderyën waren het eenigſte hulpmiddel niet, waar door de Koning wilde te kennen geven, dat hy nog altyd de Vrouwen beminde: want hy wenschte dat men zou geloven, dat hy met de ſchoone Dansſeres BARBARINI eene vertrouwde verkeering hadt.

(*) *Beſchreibung der Königlichen Reſidenzſtädte Berlin und Potsdam. III Band. ſ.* 1209.

hadt. Op de Redoute te *Berlyn* leidde hy haar, zonder Maske aan zynen arm om, en ging vervolgens met haar in een geheim Kabinet; al waar hy flechts thee met haar dronk!

Deze fchoone Italiaanfche is de eenigfte Vrouw, waar op FREDERIK de Groote als Koning verliefd fcheen; en daaröm behoort haare gefchiedenis in het geheel by de gefchiedenis van zulk een groot Man. De Heer DENINA gaf haar daaröm ook eene plaats in zyn werk over FREDERIK; maar omtrent de gefchiedenis van deze fchoone Dansfères, is de Heer DENINA niet wel onderricht. Deze BARBARINI ging nooit van *Berlin* naa' *Venetien* te rug; Zy is ook nooit met eenen Engelsman uit *Berlyn* ontvlucht, en de Koning hadt dus geen reden om haar weder te laten opligten (*). —— Zy hadt zich te *Venetien* by den Pruisfifchen refident voor de Opera in *Berlyn* met een inkomen van zevenduizend Daalders laten aanneemen. Een wettig kontract werdt hier omtrent tusfchen haar en den refident gefloten. Maar nu brak zy dit kontract, want juist hadt zy zich met haaren beminden, eenen *Schot*, den Heer MACKENZEL weder verzoend; en deze beloofde haar, te zullen trouwen. De Koning bracht dus tegen haar door zynen refidente eene behoorlyke klagt by den Senaat te

(*) Un anglois l'enleva, & le Roi la fit enlever à fon tour. DENINA *Eſſai ſur la vie & le regne de* FREDERIC II. *pag.* 114.

te *Venetien* in. De Senaat ſpotte met deze klacht, en weigerde in het geheel alle hulp van hen Cerecht. Maar FREDERIK wist den Senaat te behandelen, gelyk men een Senaat van een gemeenebest moet behandelen. Juist zond een Venetiaansch Gezant, de Ridder CAMPELLO, zyne goederen, op veele wagens door de Pruisſiſche Staaten. Deze goederen moesten over *Hamburg* naar *Engeland* gaan. De Koning gaf bevel, dat men alle deze wagens in Arrest zou neemen, en liet daar op te *Venetien* verklaren, dat hy niets daar van zou wedergeven, tot dat BARBARINI overgeleverd zou zyn. CAMPELLO hadt in den Raad te *Venetien* veel Familie, en deze beſlisten de zaak. Dus zeide de Senaat nu, dat de Koning gelyk hadt; en teſſens bracht men met een Wacht de ſchoone Dansſeres tot aan de *Oostenryksche* grenzen. Het *Weener*-Hof bezorgde haar van daar met een Escorte tot aan *Peterswald* in *Boheemen*, en het *Saxiſche* Hof voerde haar van daar tot aan de *Brandenburgſche* grenzen. De Heer MACKENZEL volgde haar over al. Maar op verzoek van zyne Familie moest hy *Berlyn* dra verlaten, en naa *Engeland* te rug keeren. Deze BARBARINI vergat hem ſchielyk, want zy behaagde den Koning: en haar inkomen werd tot op twaalf duizend Daalders verhoogd. In het vervolg trouwde zy den Zoon van den Grootkancelier VAN COCCEJI, welke thans Preſident van de Regeering te *Glogau* is, en met welken zy nog leeft. MACKENZEL, hadt, gelyk men ligt denken kan, een onſterflyken haat te-

gen FREDERIK opgevat; en als een bloedverwant, en groot vriend van Lord BUTE, vervulde hy naa zyne terugkomst in *Engeland* nu ook dezen anders goeden Man met zyne onſterflyken haat. Men weet uit FREDERIK's geſchiedenis van den zevenjaarigen Oorlog, hoe Lord BUTE den even weder herlevenden held op het einde van den oorlog behandeld heeft. Dus hadt de geſchiedenis van eene aan den gunſteling van Lord BUTE geweigerde Dansſeres denzelfden invloed, op het einde van den zevenjaarigen Oorlog gelyk op het einde van den Spaanſchen Succesſie Oorlog, een paar van de Hertogin VAN MARLBOROUGH de begunſtigde van de Koningin ANNA geweigerde handſchoenen.

Voor en naa deze voor de Dansſeres BARBARINI voorgewende liefde, openbaarde FREDERIK uit dezelfde oorzaaken, en met dezelfde oogmerken, en in der daad even zo onſchuldig, de geheel tegengeſtelde verliefdheid van SOKRATES voor ALCIBIADES, (*) maar

(*) Men vergeeve my deze hier zo dikwyls herhaalde toeſpeeling op den Zaligen SOKRATES, ik weet hoe dikwyls men bewezen heeft, dat men SOKRATES ten onrechte van den anders in *Griekenland* zo algemeenen ſmaak in de liefde beſchuldigt, met de Griekſche verlichting ging deze ſmaak eerst naar *Rome*, toen weder van *Conſtantinopolen* naar *Italien*, toen naar *Frankryk* en *Engeland*, toen naar *Duitſchland*. Zedert eenige jaaren vondt men vooral in de ſtad *Bern* in *Zwitzerland* even zo veel Liefhebbers, ge-

maar ook dit was gemaaktheid: een bloote dekmantel over de gevolgen van eene hem onäangenaame Chirurgiſche inſnyding, en van zyne ingebeelde ontmanning. Hy veinsde deze neiging voor het mannelyke geſlacht, niet alleen tot aan den zevenjaarigen Oorlog, maar ook, gelyk ik uit zeer zekere bronnen weet, naa dezen oorlog. Maar zeker heeft FREDERIK deze neiging nooit gehadt, en is ook nooit in deze ſpoorloosheid vervallen.

Maar hy deedt alles, op dat het de geheele wereld zou geloven. Nog dikwyls naa den zevenjaarigen Oorlog, ſprak hy met de vrienden van zyne avondſtonden van veele groote Mannen der oudheid, welke deze neiging hadden; en hield nooit op, dezelve *en bagatelle* te behandelen. Met waare achting voor den Griekſchen ſmaak in de liefde ſpreekt hy zeer openlyk, in het vierde gezang van zyn *Palladion*. Voor aan plaatst hy SOCRATES met zynen ALCIBIADES; dan EURIÄLUS en NISUS; vervolgens zegt hy: lastertongen alleen, hielden CÆSAR voor den Man van alle Romeinſche Vrouwen. Hy was de Vrouw van

---

gelyk men zegt, als eertyds in het Franſche Jeſuiten Kloosters en aan eenige by uitſtek verlichte Duitſche Hoven. Doch dit alles zeg ik ſlechts om my verſtaanbaar te maaken. En den onſchuldigen naam van SOKRATES misbruike ik alleen daaröm, dewyl het my daar door gemaklyker word, om voor de uitdrukking van eene zo onreine zaak welvoeglyke woorden te vinden.

van haare Mannen: dan zegt hy: by SUETONIUS ſtaan op deze lyst alle Keizers, en op het einde noemt hy ronduit den Heiligen Apostel JOHANNES eenen GANYMEDES! (*)

Dus zocht FREDERIK de kuur van den Doctor van *Malchow* zelf met Godslasteringen te dekken. Hy wist zeer wel, dat men geloofde, het geen hy voorgaf. Hy wist, dat zyne Pages en Bedienden, dat zyne Hovelingen in *Potsdam* en *Berlyn*, dat alle Hovelingen in geheel *Europa*, dat zyne gemeenzaamſte vrienden, zyne gunſtelingen, en vertrouwden van zyne laatſte levensjaaren hem verdachten: dat hy veelen van zyne Pages, menigen ANTINOUS, veele ſchoone Jongelingen over het algemeen beminde, niet eigenlyk gelyk SOCRATES den ſchoonen ALCIBIADES —— maar gelyk de Jeſuiten, volgens zyn eigen verhaal, (†) zo dikwyls hunne ſchoone leerlingen beminden. FREDERIK zocht in het minſten niet deze verdenking van hem af te wenden. Het ſchynt veel meer, als men verſcheiden omſtandigheden zamenvoegt, dat hy de verſpreiding van deze verdenking met zyn geheel Koninglyk vermogen begunſtigde.

Hy deedt dit niet alleen daar door, dat hy Jongelingen, welke wegens hunne ſchoone gedaante en om zyne daaglykſche verkeering met hun deze verdenking ver-

(*) Oeuvres poſthumes de FREDERIC *le grand*, Roi de Pruſſe. Basler Edition. Tom. IV. pag. 92

(†) *Ebendaſelbst Tom. IV. pag.* 90, 91, 92.

veröorzaakten, met byzondere genade bewyzen begunſtigde, en een ſoort van vertrouwlykheid zichbaar met hen veinsde; maar het allerſterkſte vermoeden geeft een van hem aan den Boekverkooper BOURDEAUX in *Berlyn* gegeven verlof, om de van LA BEAUMELLE vervalschte editie van de *Pucelle d'Orleans* als het ware onder de venſters van zyn Paleis te drukken.

Maar de Heer FREDERIK NICOLAI verzekert: „ dat „ er nooit eene Satyre tegen den Koning in *Berlyn* „ of *Potsdam* gedrukt is!" (*) —— En evenwel vindt men in deze editie van de *Pucelle d'Orleans* welke LA BEAUMELLE in *Berlyn* uitgaf, en BOURDEAUX met de goedkeuring des Konings in *Berlyn* liet drukken, de onbeſchaamdſte Satyrike plaatzen, waar men den Koning niet alleen klaar en openlyk, niet alleen zo lasterlyk en zo grof mooglyk, maar volkomen met de allerhoogſte *Cyniſche* duidlykheid, van den Griekſchen ſmaak in de liefde beſchuldigt. (†)

Hadt

(*) NICOLAIS Anekdoten von König FRIEDERICH II. Drittes Heft. S. 318.

(†) Tot een bewys heb ik deze plaats, met weglaating van een gruwelyken regel, hier ingevoerd. De Biegtvader van KAREL den Zevenden van *Frankryk* verhaalt een profeetisch gezicht, het welk hem het toekomende openbaarde; verhaalt, in hoe zonderlinge omſtandigheden hy de komingen in het toekomende zag; zegt iet van Koning

GE-

Hadt FREDERIK zelf niet gewild, dat geheel *Europa* aan de waarheid van deze beſchuldiging zou gelooven, dan hadt hy ook nooit vergund, dat men tegen hem zulke onbeſchaamde Satyren in *Berlyn* drukte.

Duizend andere bewyzen van dit zoort gaan wy hier voorby. Maar het geen dit in dit Hoofdſtuk aangehaalde gevoelen ook zeer ſchynt te ondersteunen, is de zeer buitengemeene zorgvuldigheid van den Koning, om nooit, ook by geen voorval in zyne ziekte, het geheime en tot zulke ondernemingen van SOKRATES, of veel meer van de Jeſuiten, geheel-ongeſchikt gedeelte van zyn ligchaam te laten zien. Alle de geenen, welke om hem en by hem zyn geweest, zullen dit getuigen, en zyn toenmalige eerſte Kamerdienaar, de thans Geheim-Krygsraad SCHÖNING heeft het my in *Sans-Souci* nog kort voor FREDERIK's dood verzekerd. Zelf by zyn ſterven gaf hy hier een bewys van: want hy moet op het ſtrengſte ver-

---

GEORGE den Tweeden van *Engeland*; en eindelyk komt hy op den Koning van *Pruiſſen* met de volgende woorden:

Mais quand, au bout de l'Auguſte enfilage,
Il apperçut entre Iris & ſon page

— — — — — — —

Cet Auteur Roi, ſi dur & ſi bizare,
Que dans le Nord on admire, on compare
à Salomon, ainſi que les Germains
Leur Empereur au CÉSAR des Romains.

verboden hebben, dat men hem na zyne dood niet zou ontkleden, maar hem alleen in zyne Soldaten mantel tot aan den hals toegedekt, nederleggen. Men heeft my verzekerd, dat dit in het eerst geſchied is; en dat de tegenwoordige Kroonprins van *Pruiſſen* dezen mantel opengeſlagen heeft, om zynen grooten Oom nog eens de hand te kusſen. Maar in het geheel moet toch het bevel van den ſtervenden Koning niet opgevolgd zyn, want een ſchoon hemd was aan zyn ligchaam getrokken, en daar over zyn Gardes Uniform. Dus was toch het ligchaam van den Koning ontbloot. Men weet ook, dat de Heer Generaal-Chirurgyn ENGEL, uit den buik van het Koninglyke ligchaam het water heeft afgetapt.

Door alle hier bygebrachte daad-zaaken en gronden dunkt my dat het dus beſlist is: dat FREDERIK de Groote de beſchuldiging der ſnoode zwakheid van zo veele Grieken en Romeinen geern tot aan zyne dood wilde dulden, dewyl hem dit deedt hoopen, dat hy door eene zeer kleine, maar hen toch tot den byſlaap onbekwaam maakende, en misſchien aan zyn waterzuchtig Lyk onzichtbaare verminking zoude verbergen.

VI. HOOFDSTUK.

Over zyn huislyk en letter-kundig leven, letter-kundige verkeering en gemeenzaamſte vrienden tot aan zyn dood.

Het huislyke leven van dezen Wysgeer te *Sans-Souci* was zagt en ſtil. Waar hy geen Koning behoefde te zyn, daar was hy zo geern mensch. Misſchien heeft nooit een Koning de voordeelen van het burgerlyke leven beter weten te ſchatten dan hy, en evenwel droeg nooit een Koning zyne kroon met grootere waarde, met grooter moed, en grooter roem.

Nooit heeft eenig Koning op aarde ook zyne eenzaamheid meer veredeld, en nuttig gemaakt, dan FREDERIK. De talryke werken van zynen geest, zyn onſterflyke bewyzen, hoe huishoudelyk hy met zynen tyd omging, hoe hy elk oogenblik van ledigheid waarnam, en met welke eer hy rekenſchap van elke minuut van zyn leven kon geven! —— Van al het geen anders de meeſte Koningen omringt, zag men in *Sans-Souci* niets. Staatsdienaars, Hovelingen, en de Grooten van het Ryk, kwamen niet naar *Sans-Souci* of *Potsdam*, wanneer zy niet derwaarts geroepen

pen waren. In plaatze van het voormalige gewoel van *Verſailles* zag men in de woonplaats van FREDERIK en rondöm dezelve of geheel niemand, of ſlechts eenige bedienden. Overäl in het rond heerschte ſtilte, vrede, en rust.

FREDERIK, welke rust en eenzaamheid boven alles beminde, kon voornaamlyk in zynen ouderdom niet meer dulden, dat een vreemdeling, welken hy niet begeerde, zyne ſtille wooning naderde, en dezelve thans ſlechts van verre zag. Onder aan de Terraſſen van het klein *Sans-Souci*, mogt men daaröm in zyne laatſte levensjaaren niet meer komen. In betere tyden ging FREDERIK daar dikwyls alleen, en kon toen reeds niet veelen, dat men hem zag. Hy liet voor de brug, waar over men in den tuin tot de *Baſin* en aan de Terraſſen van klein *Sans-Souci* komt, op een Standbeeld van rood Egyptisch Porphyr zes voeten hoog, het Borstbeeld van den Hertog VAN ALBA plaatzen, een zeer verſchriklyk gezicht: „ op dat, gelyk hy eens al boertend aan den Heer Marquis VAN LUCCHESINI zeide, vreemdelingen, welke lust hebben om in myne tuinen te komen, voor het gezicht van den Hertog VAN ALBA verſchrikken, en terſtond omkeeren."

Maar hoe zeer FREDERIK ook de kunst verſtond, om alleen te leven, zoo zeer gevoelde hy evenwel ook de behoefte van den omgang met geestige en belangryke menſchen. In onteelbaare gedenkſtukken heeft hy zelf zynen omgang met JORDAN, ALGAROTTI,

MAUPERTUIS, VOLTAIRE, D'ARGENS en D'ALEMBERT vereeuwigd. Van de grootheid en zomwylen ook van de kleinheid van deze mannen, van hunne daaden, en van hunnen wandel, weet men zo veel, dat ik my voorgenomen heb, byna niets daar van in deze Fragmenten aan te haalen, en flechts in het voorbygaan zo veel van hun by te brengen, als nodig is, om het gedrag van den Koning omtrent eenigen van hun in het behoorlyke licht te ftellen.

FREDERIK's waare vriendfchap voor eenige mannen van groote waarde, gelyk de Lord MARSHAL, en voor eene groote menigte van zyne Generaals, en Staf-Officieren, is algemeen bekend; de Duitfchers, welke met den Koning leefden, waren meeftal Officiers behalven PÖLNITZ en GOTTER: want voor het overigen verkoos FREDERIK zich flechts een klein getal van zyne Staatsdienaaren en Hovelingen tot zyne gemeenzaamfte vrienden. Maar onder de Generaals en Staf-Officieren, welke hy zich te huis en in het veld dikwyls, om mede te verkeeren, verkoos, waren ook altyd vreemdelingen, als by voorbeeld de Veldmaarfchalk VAN KEITH, een Schot. Onder deze vreemdelingen waren ook eenige Zwitzers. De Generaal VAN LENTULUS, naderhand Landvoogd te *Könitz* by *Bern;* de Generaal VAN WARNERY, welke in den zevenjaarigen Oorlog de eerfte piftoolfchoot deedt, toen hy zelf de vierde man de Saxifche veftng *Stolpen* overrompelde; en de lievenswaardige Generaal VAN ROSIERES.

Eene

Eene menigte groote naamen van ten deele reeds geſtorven en deels nog levende *Pruisſiſche* Generaals, en Staf-Officieren, welke de Koning niet alleen om hunne groote daaden in den oorlog buitengemeen geern by zich hadt, maar voornaamlyk ook om de lieftaligheid van hunne verkeering en om hunne geestige geſprekken, gaa ik hier insgelyks ſlechts daaröm voorby, dewyl deze naamen overäl beroemd zyn. Overäl kent men deze heldhaftige mannen, en brengt hun zo geern het offer, het welk hun wegens hunne letterkundige en wysgeerige verdienſten toekomt, en wegens hunne met Laurieren omwonde hoofden.

Van eenige geleerde en gemeenzaame vrienden van den Koning kan ik iet zeggen, het welk hier en daar, met het geen men van hun in de boeken leest, niet overëenkomt; of ook voor een gedeelte in de boeken niet ſtaat.

Men vertelt in eene op hiſtoriëtjes zeer gezette en in hoofdzaaken gelyk in kleine dingen zeer onzekere, voor het overige zeer groote *Berlynſche* verzameling van byzonderheden: dat de Kardinaal VAN ZINZENDORF den als den gemeenzaamſten vriend van den Koning zeer bekend geworden Abt BASTIANI als Abbé eerst aan zyn Hof zou getrokken hebben; dat BASTIANI den Kardinaal naar *Berlyn* zou verzeld hebben, en daar door by den Koning bekend is geworden, dat deze hem naar *Rome* zou gezonden hebben, en dat de manier, waaröp

hy dezen last uitvoerde, hem de gunst van den Koning verworven zou hebben (*).

Hier van is geen woord waar. BASTIANI kwam in de laatſte levensjaaren van FREDERIK WILLEM den Eerſten uit *Italien* in de *Pruiſſiſche* landen. Hy leefde in *Italien* als een jong geestlyke, en was reeds tot Priester ingewydt. Maar zo als op de kusten van *Africa* de eene bloedverwant den anderen aan de *Europiſche* Slaavenhandelaars verkoopt, juist zo verkocht een van zyne bloedverwanten den jongen BASTIANI aan de *Pruiſſiſche* wervers. Dit was in die tyden, op zeer veele plaatzen, een zeer gewoone koophandel. BASTIANI kwam onder de Cavallerie. Tot zyn geluk erkende zyn Chef zeer ſchielyk zyne werkzaame geleerdheid en talenten, hy maakte hem dus tot zynen Schryver. Schielyk raakte BASTIANI ook by elk, met welken hy omging, in gunst. In korten tyd verloste men hem uit den Soldatenſtand; en hy verkreeg op eene plaats, welke my niet genoemd is, eene kleine Roomſche Prebende. BASTIANI werdt by den Koning eerst bekend door den Abbé DE PRADES, en dus werdt hy terſtond naa *Potsdam* ontboden. Hy was zeer geleerd, ſprak met groot vernuft, overtrof dra de gemeenzaamſte vrienden van den Wysgeer van *Sans-Souci*, en verwierf zich ook zeer

(*) Anekdoten und charakterzüge aus dem leben FRIEDRICH des Zweiten. (*Berlin* 1786—1789. VII. 28.)

zeer ſchielyk, door zyn goed en beſcheiden gedrag, de heel byzondere genegenheid des Konings.

BASTIANI verdiende dit geluk, even als in laater tyd zyn landgenoot LUCCHESINI, byzonder ook hier door, dat hy nooit den Koning van iemand iet nadeelig zeide, dat hy nooit zelf geen heel onverſchillige zaak by den Koning vertelde, welken aan eenen derden hadt kunnen nadeelig zyn, en in het geen men hem in vertrouwen zeide, kon men zich op zyn ſtilzwygenheid verlaten.

De Koning behandelde hem dus geheel niet hard, gelyk de Heer BUSCHING zegt (*); want de Koning behandelde hem ten minſten in den laatſten tyd, met waare vriendſchap.

Byna elke winter werdt BASTIANI in FREDERIK's laatſte levensjaaren naar *Potsdam* ontboden. Nog in het jaar 1784 was hy, byna de geheele maanden February en Maart door, met den Heer Staatsdienaar VAN DER HORST, met den Heer Generaal Graaf VAN CHAZOT, en met den Heer Marquis VAN LUCCHESINI, zyn beſtendig gezelſchap. De Koning hadt toen het Podagra; en evenwel was hy in de daaglykſche en menigvuldige geſprekken met deze vier Heeren, midden in zyne ongemakken, even zo geestig en lievenswaardig als in zyne beste dagen. BASTIANI was toen eenigzins doof, en hoorde niet anders, dan door

(*) BUSCHING karakter van FREDERIK den Tweeden bl. 86.

door een hoorn, welken hy aan zyn oor hield; waarom dan ook de Koning, uit achting voor BASTIANI, hoe zagt ook anders zyne natuurlyke uitspraak was, zich altyd bevlytigde, om overluid te spreeken.

In de dagen, welke voor de Roomsch-Catholyken vastendagen zyn, bezorgde de Koning altyd vier of vyf kleine schotels met vastenspyzen voor den Abt BASTIANI op zyne tafel. Dit was wel niet nodig voor het zielsheil van den Abt, want de Koning en BASTIANI waren van een en denzelfden Godsdienst, maar FREDERIK deedt dit, uit een zoort van boertende beleefdheid, waarby hy dan dikwyls voegde: „ in eenen wel ingerichten staat moet elk zyn plicht „ doen; vasten en bidden is de plicht van eenen „ Abt."

Zo buitengemeen vriendlyk behandelde de Koning den goeden BASTIANI, dat hy eens over tafel, in de tegenwoordigheid van den Heer Staatsdienaar VAN DER HORST en van den Heer VAN LUCCHESINI, hem met zyne eigene hand eene purgans bereidde. BASTIANI hadt den vorigen dag, denklyk uit vaderlandsliefde, te veel van de beroemde Polenta gegeten, en deze bedorf hem elendig de maag. Maar nu at hy niets. Dit bemerkte de Koning, welke terstond naa de oorzaak vraagde. LUCCHESINI, een zeer matig man, vertelde lagchend de geschiedenis van de bedorven maag. De Koning hernam; „ met eene In„ digestie moet men niet spotten, en niet verzuimen, „ vooral wanneer men oud is! —— Ik zal iet geven,

„ dat

„ dat terſtond zal helpen." Tevens beval FREDERIK aan den Kamerhuzaar, dat hy rhabarber zou haalen. Met eigene hand roerde hy toen de rhabarber in een glas, en gaf dezelve aan BASTIANI; welke wel het eenige mensch in *Europa* is, voor welken de hoogst eigene hand van eenen Koning eene purgans gereed heeft gemaakt.

Gevolglyk heeft de Heer BUSCHING de woorden niet verſtaan, met welke de Koning zomwylen aan tafel zich naa BASTIANI wendde. Zo dikwyls hy over de Roomſche Kerk en haare gebruiken aan zyne tafel boerte, keerde hy zich lagchend tot BASTIANI, als of hy daar de gezworen voorvechter van de Heilige Kerk was! —— Antwoorde BASTIANI nu, dat hy deze voorvechter niet was, en dat hy over de Roomſche Kerk, gelyk zyne Majeſteit dacht, dan hernam de Koning weder boertende; dat zegt niets, „ *Vous êtes mon plaſtron, c'eſt ſur vous, que je* „ *decoche tout mon venin contre l'Egliſe romaine,* „ *c'eſt a vous de la defendre!*" —— Juist zo hadt dan ook de Heer BUSCHING die woorden moeten verſtaan, wanneer de Koning in volle boerte en lagchend er byvoegde: „ Niet BASTIANI (gelyk de „ Heer BUSCHING gelooft) maar de Roomſche Kerk, „ was de hoer, die op de zeven bergen zit!"

Zeer genadig nam FREDERIK ook elken boert van BASTIANI op, en deze grensden toch dikwyls genoegzaam aan Sarcasmi. Eens zeide de Koning in tegenwoordigheid van den Heer Staatsdienaar VAN

DER HORST, van welken ik deze in de groote *Berlynſche* verzameling van byzonderheden (*), onwaar verhaalde, en ten onrechte op rekening van den Biſchop VAN ERMELAND geplaatſte byzonderheid weet, tot BASTIANI: als gy in den Hemel zyt, en ik daar ook kom, en Petrus my als een Ketter afwyst, wilt gy, myn lieve Abt, my dan uit vriendſchap niet onder uwen mantel binnen helpen? — „ Zeer geern, zeide BASTIANI tegen den Koning, „ indien men daar boven maar niet zo ſcherp op het „ ſmokkelen let, als hier te land!"

BASTIANI kon onmooglyk afllaan om naar *Sans-Souci* te komen, gelyk de Heer BUSCHING verkeerd verhaalt. De geest van eenen volmaakten hoveling ruste op hem zevenvouwig. De Heer Staatsdienaar VAN DER HORST, welke den Abt BASTIANI zeer naauwkeurig kende, en van wien ik alles weet, het geen ik van BASTIANI zeg, heeft my verzekerd: dat al was BASTIANI ook half dood geweest, hy zich evenwel, op den eerſten wenk van den Koning, naar *Sans-Souci* zou hebben laten dragen. Voor het overige hadt de Koning zeker beſloten, om den Abt BASTIANI aan eene groote geeſtlyke waardigheid te helpen. Eens zeide hy boertende: „ Ik hoop met „ den Paus nog zulk eene vriendſchap te maaken, „ dat hy BASTIANI tot Kardinaal verheffen moet." — Maar

(*) Anekdoten und Charakterzüge. VII. 114. 115.

Maar ook zonder den Kardinaalshoed hadt hem de Koning, gelyk de Heer BUSCHING niet ſchynt te geloven, ryklyk verzorgd: want hy bezat taamlyk goede prebenden, was op het laatst Domproost in *Glogau* en in *Neiſſe*, en hadt nog andere voordeelige beneficien, welke nu aan eenen jongen Heer VAN CUDEMHOFEN uit *Ments* toegevoegd zyn. Ook zou hy zeker Biſſchop van *Breslau* geworden zyn, indien deze plaats was opengevallen; en dus kan men wel geloven, dat BASTIANI van droefheid ſtierf, toen hy hoorde, dat zyn goede Koning dood was.

Alle geleerde vrienden van den Koning waren niet zo gelukkig als BASTIANI, en zomwylen verkoos men ze ook zeer ongelukkig. De Graaf VAN GOTTER was op zyne reis naar *Montpellier*, in de postſchuit op de *Rhone*, met een' Ridder DE MASSON bekend geworden. Hy was Kapitein in het Regiment *Richelieu*. Na zyne terugkomst verhaalde GOTTER aan den Koning over tafel: „ dat hy op zyne reis een „ goede vond voor den Koning gedaan hadt, eenen „ Ridder DE MASSON, welke een fraaie geest, en „ een geleerden was; want dat hy in de Postſchuit „ in Horatius gelezen, en in zyne geſprekken veele „ griekſche woorden hadt laten hooren!" —— Deze fraaie geest werdt dus uit *Frankryk* naar *Potsdam* ontboden, werdt Kamerheer, kreeg een jaargeld en kwam ſchielyk by de kleine avondmaalen van den Koning. Vier of vyfmaal at hy daar; maar ook meer niet; want reeds by de eerſte geſprekken bemerkte

de Koning, dat deze fraaie geest geen verſtand bezat.

Een dom woord bezorgde hem voor altyd het afſcheid van de tafel en uit het gezelſchap van den Koning. Men ſprak van groote krygskundigen. De Koning zeide: dat hy boven allen HANNIBAL den voorrang gaf (*); en ik, viel de Ridder DE MASSON in, acht hem in het geheel niet, want hy was geen eerlyk man. —— De Koning vroeg met verwondering: „ Vanwaar heb gy dit bericht, Heer Ridder?" —— MASSON hernam: HANNIBAL was geen Kristen, en ik geloof van elk mensch, welk geen goed Kristen is, dat hy ook geen eerlyk man kan zyn! — Een luid gelach ontſtond op dit woord aan FREDERIK's tafel, en POLLNITZ luiſterde den Graaf GOTTER in het oor: dit is, Heer Graaf, een van die fraaie geesten en groote geleerden, welke een reiziger zomwylen in de Postſchuiten aantreft!

Eene zeer domme inval was den Kamerheer DE MASSON ook reeds eenige dagen vroeger aan de tafel van den Koning ontvallen. Zyn vriend, de Heer FORMEY verhaalt dezen inval (†). Maar nu werdt hy

(*) *Je puis dire que par tout ce que l'hiſtoire nous a tranſmis d'Hannibal ſur ce ſujet, je l'eſtime preferablement.*

(†) De Prinſes AMALIA Zuster des Konings was ook Abtdis van *Quedlingburg*. Zy kwam te *Potsdam*, at by den Koning, en MASSON was van het gezelſchap. Op het einde van de maaltyd ſtond MASSON van zynen ſtoel op,

hy nooit weder by den Koning ontboden. Hy leefde evenwel nog vyftien jaren in *Potsdam*, behieldt daarby beſtendig zyn jaargeld, ſloot zich in eene gehuurde kamer op, en kwam geheel niet te voorſchyn. Zyn bedienden mogt zelf niet by hem komen, maar reikte hem zyn eeten, en andere behoeftens door eene klap toe. MASSON zou nog in *Frankryk* leven; en denkt dus daar ook nog wel aan HANNIBAL.

Met meer eer bewaarde de overſte KAREL GODLIEB GUICHARD, of QUINTUS ICILIUS, gelyk de Koning hem noemde, onder de vrienden der avonduuren van den Koning zyne plaats, maar ook niet altyd met hetzelfde geluk. Hy was zedert 1763 beſtendig by alle letterkundige geſprekken des Konings, en werdt geduurende langen tyd met den Marquis d'ARGENS 's avonds genoodigd. Zeer dikwyls was hy ook aan de tafel des Konings.

Hy

---

op, keerde zich naa de Prinſes, en zeide: *Madame, je prens la liberté de feliciter votre Alteſſe Royale de la digneté, qui vient de lui etre conferée. Vous avez fait trois vœux, celui de pauvreté, & vous aurez des tréſors; celui d'obeiſſance, & vous commanderez; celui de chaſteté, & vous le garderez, ſi vous pouvez!* —— —— Alle Tafelgenooten waren verſtomd. De Koning ſloeg de oogen neder. Men wachte, wat 'er gebeuren zou, de Koning hief zyne oogen weder op, zeide niets, en 'er gebeurde niets —— op dezen dag. *Souvenirs d'un Citoyen. Tom. II. pag.* 51, 52.

Hy hadt in de Godgeleerdheid geſtudeerd, en dikwyls gepredikt. In den zevenjaarigen Oorlog kommandeerde hy een Vrycorps, en vervolgens gebruikte de Koning hem in de Finantiezaaken, offchoon hy tevens de oorlogskunst veel beter verſtond dan de Finantiekunst. Maar hy was zo verſtandig, dat hy nooit onmiddelyk in de Finantiezaaken wilde arbeiden, en altyd eenen anderen *Virtuoſe* opzocht onder wiens naam en door wien hy handelde. Tot oprechting van eene bank ontbood hy eerst uit *Hamburg* den in het vervolg geheimen Commercieraad WURME, en vervolgens den Staatsraad COSSEL. Hy was het voornaamlyk die den Geheimraad CALZABIGI tot die hoogte verhief; en hy was over deszelfs plan als het ware middelaar tusſchen den Koning en hem. CALZABIGI hadt de tal-lotery ingeſteld, en hadt altyd nieuwe plans in het hoofd. In de generaale tabaks pagt wist hy zich eerſt in te dringen. Dezelve was aan eenen Fransman met naame RUBAUT gegeven, doch niet voor honderd duizend daalders, gelyk de Heer Graaf VAN MIRABEAU zegt, maar voor elfmaal honderd duizend daalders. Eene meenigte van andere generaale verpachtingen formeerde CALZABIGI, byzonder van de Accyzen, waarby een Graaf BOLZA moest komen. De Koning noemt dezen BOLZA, even gelyk SCHIMMELMANN, een geasſocieerden van Keizer FRANS den Eerſten (*): hy hadt

(*) *Oeuvres poſthumes. Tom. III. pag.* 26.

hadt van het *Dresder* hof den titel van Geheim-raad, en onder de toenmaalige Regeering dikwyls den grootsten invloed in het Finantiewezen. In het Oostenrykſche en byzonder in *Moraviën* bezat hy goederen, welke hem zevenhonderd duizend gulden opbrachten, en in de Koophandel, en in Finantie zaaken bezat hy groote kunde. De Grootvader van dezen Graaf BOLZA was om het Joodſche geloof uit *Portugal* gevlucht, en zyne familie behoorde daar even gelyk de familie *Pinto* tot den oudſten Adel.

BOLZA handelde zeer veel met den Overſte QUINTUS. Maar van den Koning werden evenwel deze plans niet aangenomen; en hadt hy ze aangenomen, dan zou men kunnen bewyzen, dat Keizer FRANS de Eerſte, met eenige andere Accys Pachter van den Koning in *Pruiſſen* geweest was. De Keizer was een van de Hoofd-deelnemers by deze voorſlagen; en men weet, in hoe veelvuldige ondernemingen van dit zoort FRANS de Eerſte in *Duitſchland* en *Italiën* zich inliet, waar hy byna allerwege Groote-bankiershuizen oprichte, welke hem alle hunne namen leende. By alle deze dingen was QUINTUS in het begin werkzaam; en, gelyk men my verzekert, openbaarde hy ook in alle deze dingen, niet zeer zelden, iet van den geest eenes aanvoerders van een Vrycorps.

Zeer ſcherpe ſteeken ontvielen daaröm den Koning dikwyls tegen QUINTUS: want hy wist alle zyne geheime Finantiekunsten. Maar zelden bleef QUIN-

TUS ook den Koning antwoord ſchuldig, en zeer dikwyls waren zyne antwoorden geheel niet zagt.

QUINTUS wilde eene jonge en ſchoone Freule VAN SCHLABERNDORF trouwen. Maar hy was oud, en deugde niet meer tot zulke koene ondernemingen. Intusſchen verzocht hy den Koning om verlof tot dit huwlyk. FREDERIK zocht hem daar af te brengen. Maar als alle redenen niets hielpen, werdt hy ongeduldig, en zeide tot QUINTUS; dat hy van al te ſlechte afkomst was, om met eene Freule VAN SCHLABERNDORF te trouwen: want zyn vader en grootvader waren toch niet anders geweest dan Pottebakkers. —— „ Uw Majeſteit, hernam QUINTUS, „ is zo wel een Pottebakker als myn vader en groot„ vader: deze hadden alleen eene Fabriek van aarde„ werk, en gy hebt er eene van Porcelyn."

Eens gaf QUINTUS den Koning over tafel op een zeer hard woord een zeer ſcherp antwoord, welk ik in het vyfentwintigſte hoofdſtuk verhaalen zal. De Koning ſcheen getroffen en te geloven, dat deze boert te ver ging: hoe gunſtig hy ook anders veele aan tafel hem gegeven ſtoute antwoorden opgenomen hadt. QUINTUS ſtond van tafel op, en ging heen. De Koning verwachte hem by het avondgezelſchap. QUINTUS kwam niet, hield zich ziek, en wilde in het geheel niet weder komen. De Koning gevoelde, dat hy hem te hard bejegend hadt, liet hem door den Marquis d'ARGENS bevredigen, en deedt hem eenige geſchenken. Maar nu klaagde QUINTUS evenwel over zy-

zyne gezondheid, en in *Potsdam* was dit gewoonlyk de voorloper van een verzoek om afscheid. Hy wilde naar *Karlsbad* gaan. De Koning schonk hem duizend daalders voor deze reize. En dus werdt het vrede tusschen den Koning en QUINTUS, welke nu de Freule VAN SCHLABERNDORF trouwde, weder by den Koning kwam, en de deelgenoot van zyne avonduuren bleef tot aan zyne dood.

Eenige voorlezers van den Koning, vooral de Heer VAN KAT en de Heer VAN PAUW waren ook zyne gemeenzaame vrienden. d'ARGET was de eerste, toen volgde LA METTRIE, de Abbé DE PRADÉS, de Heer VAN KAT, de Heer VAN PAUW, de Abt DU VAL PYREAU. Eindlyk kwam voor zeer korten tyd, een Heer LE BEQUE DE VILLIERS; en nog kort voor zyne dood hield zich de Koning tot voorlezer eenen goeden jongeling uit de Fransche Colonie in *Berlyn*. De Heer VILLEAUME welken de Koning het handschrift van zyne *Oeuvres Posthumes* naliet, en welken hy meer daardoor begunstigd heeft, dan zeer veele voornaame Heeren, welke hy de Orde van den Zwarten Adelaar omhing, en de grootste titels gaf, was geen voorlezer van den Koning maar zyn afschryver, en indien hy nog iet van het afschrift van de werken des Konings heeft, dan was hy waarlyk ook een man van groote waarde voor een verzamelaar van byzonderheden.

De Heer VAN CAT, een Zwitzer uit de stad *Morsee* aan het meir van *Geneve*, zag den Koning eerst in

in *Holland* in eene trekſchuit. Hy behaagde den monarch, welken hy niet kende, en welken hem deze plaats, eene zwarte paruik, en een kaneel kleurig kleed, onkenbaar moesten maaken (*). Drie maanden daarna ſchreef de Koning *van Pruiſſen* aan den Heer VAN CAT, en begeerde, dat hy in den dienst van

(*) De Heer VAN CAT verhaalt dit en zeer veele zeer merkwaardige zaaken in zyne brieven aan den Heer DE LAVAUX, ſchryver van eene in *Staatsburg* gedrukte levensbeſchryving van den Koning, met de volgende woorden: *En* 1754 *me trouvant dans une campagne entre Amſterdam & Utrecht, je fis arrêter la barque, qui paſſoit tout près, pour me rendre dans cette dernière ville. Ne pouvant entrer dans ce qu'on appelle le Rouf, parce qu'il etoit loué, je reſtai dans la barque même, avec les autres paſſagers; & comme il faiſoit beau, je me tins à l'air. Au bout de quelque tems, je vis ſortir du Rouf un homme en habit cannelle, boutonnières d'or, perruque noire, le viſage, & l'habit paſſablement barbouillés de tabac d'Eſpagne. L'inconnu m'ayant fixé pendant quelque tems, me dit ſans autre préambule; Monſieur, qui êtes-vous? Piqué de ce ton cavalier de la part d'un inconnu dont l'extérieur n'annonçoit rien de bien important, je refuſai de ſatisfaire ſa curioſité. Il ſe tut. Quelque tems aprés il prit un ton plus poli & me dit: Monſieur, entrés dans l'endroit ou je ſuis, vous y ſerés mieux que dans la barque même avec ces fumeurs.* — *Vie de* FRÉDÉRIC II. *Roi de Pruſſe* (Strasbourg 1789) Tom. VI. pag. 371. 372.

van den man met de zwarte paruik zou treden. De Heer VAN CAT was juist ziek geweest, en kon den voorslag niet aannemen. Naa den slag by *Leuthen*, in het jaar 1757, schreef de Koning weder aan hem. De Heer VAN CAT kwam in het jaar 1758 te *Breslau*. De Koning zeide hem, ik neem u tot myn gezelschap aan (*), hy was dus niet eigenlyk des Konings voorlezer, maar de Koning was veelmeer, gelyk my dit de Heer VAN CAT in het jaar 1771 te *Potsdam* zelf heeft gezegd, zyn voorlezer. FREDERIK las geern overluid, en las voortreflyk. Geduurende één en twintig jaaren was de Heer VAN CAT by den Koning. Hy volgde hem in menigvuldige gevaren van den zevenjaarigen Oorlog, en hadt dus gelegenheid om den grootsten man van onze eeuw midden in zyne grootste beproevingen, in zyn hoogste geluk, en hoogste ongeluk, *en dèshabillé* te zien. De wyze, waarop de Koning den Heer VAN CAT zyn ongeluk by *Hochkerken* verhaalde, is verheven. Hy vertrouwde aan den Heer VAN CAT een groot aantal van zyne letterkundige hand-schriften, en dikwyls gaf hy hem den gevaarlyken last, om het gebrekkige in deze handschriften optemerken. In eenen zedert gedrukten brief bekent de Koning aan CAT zyne neiging tot zelfmoord. Alle gedrukte brieven van den Koning aan dezen goeden Zwitzer zyn vol liefde. Geene omstandig-

(*) *Je vous prends pour ma compagnie.*

digheid ter wereld eischt meer heerschappy over zich zelven, meer stilzwygendheid, meer onhartstogtlykheid, dan de daaglykſche verkeering met eenen Koning; niets behaagt in eene zulke onſtandigheid, eiken Koning langer, dan zuiver vernuft, waare deugd, de hoogſte voorzigtigheid, en de grootſte trouw. Zo behaagde de Heer VAN CAT: en evenwel raakte hy, naa een en twintig jaaren met FREDERIK *den Grooten* geleefd te hebben, uit onbekende oorzaken, in ongenade. FREDERIK liet hem zyn jaargeld; en de Heer VAN CAT leeft thans nog geëerd, en gelukkig, 's winters in *Potsdam*, 's zomers op zyn landgoed. Voor korten tyd begiftigde hem Koning FREDERIK WILLEM de Tweede met het Recht, op een zeer voordeelig Kanonicaat, en vergunde hem het eerenteken van dit ſtift te dragen.

Toen de Heer VAN CAT den Koning moest verlaten, werdt de beroemde Heer VAN PAUW, Canunnik te *Xanten*, voorlezer van den Koning. FREDERIK kende reeds lang dezen in den grond geleerden ſcherpzinnigen, en geestryken man uit zyne ſchriften. Maar het geen zonderling is, in het jaar 1771 hadt de Koning zelf een klein twistſchrift tegen PAUW geſchreven. Hetzelve werdt te *Berlyn* in het jaar 1771 by SAMUEL PITRA gedrukt, en heet: *de l'Amérique & des Americains, ou obſervations curieuſes du Philoſophe* LA DOUCEUR, *qui a parcouru cet Hemiſphere pendant la derniere guerre, en faiſant le noble métier de tuer des hommes ſans les manger.*

Dit

Dit geſchrift van den Koning was eene vrolyke en lustige verdediging van den niet geestryken Bibliothecaris PERNETY in *Berlyn*, tegen PAUW. PERNETY was oorſpronglyk een Benedictyner Munnik, en kwam op de vloot van den Heer VAN BOUGAINVILLE, als deze de eilanden ontdekte, welke de Franſchen *Malouines*, en de Engelſchen de eilanden van *Valkland* noemen. Hy gaf eene beſchryving van deze eilanden uit. In deze beſchryving verhaalde PERNETY veele dingen *van America*, en deszelfs ontdekking met de lichtgelovigheid van eenen Munnik. PAUW ſchreef zyn ſchoon werk *Conſiderations ſur les Americains*, en behandelde daarin den goeden Benedictyner wat ſcherp. PERNETY wilde zich verdedigen, en ſchreef een dik boek tegen PAUW; maar PAUW antwoorde hem onoverwinlyk. Intuſſchen werdt PERNETY, gelyk ik in het dertiende Hoofdſtuk van deze Fragmenten verhalen zal, op eene zeer zonderlinge wyze Koninglyke Bibliothecaris in *Berlyn;* en door de bemiddeling des Konings, maakte hem de Paus Abt van *Burgel* in het land der ongelovigen, niet ver van *Jena*. Nu wilde de Koning niet geern, dat men zynen eerſten Bibliothecaris, welken hy toch als eenen grooten geleerden naar *Berlyn* hadt laten ontbieden, verachtlyk zou maken. Dus zocht de goede Monarch den armen PERNETY door het boven aangehaalde geſchrift weder op de been te helpen: zo als welëer zynen Preſident MAUPERTUIS tegen de beſpotting van VOLTAIRE; en dus eindigde dan de twist tuſſchen PAUW en PERNETY.

Als nu PAUW voorlezer van den Koning werdt, ſtond hem deze dienst niet daaröm tegen, dat de Koning tegen hem hadt geſchreven, maar daaröm, dewyl hy gewoon was, vry en onafhanglyk en geheel in letterkundige ledigheid te *Xanten* te leven. Reeds by zyne aankomst in *Potsdam*, zeide hy aan eenen *Pruiſiſchen* Staatsdienaar, welke my dit verhaald heeft: Nooit zal ik het uithouden, om daaglyks op een bepaald uur tot den Koning te gaan, om daar te lezen! —— Men begrypt zulke gevoelens, maar men begrypt niet, waaröm de Heer BUSCHING als oorzaak van deze mismoedigheid opgeeft, dat PAUW niet beſluiten kon, om den Koning te vleiën (*). Men behoefde FREDERIK *den Grooten* niet te vleiën. PAUW zeide eerlyk en openhartig aan den Koning, hetgeen veele anderen in zyne plaats ook wel gevoeld maar niet gezegd hadden: dat alle dwang voor hem ondraaglyk was! —— De Koning nam dit zeer wel op; PAUW ſcheidde met vriendſchap van hem, en keerde vrolyk en gelukkig terug naa *Xanten*.

Naa de verwydering van den Heer VAN PAUW, veranderde dit toneel op eene zonderlinge wyze, door de aankomst van den Abbé DU VAL PYRAU. Hy was uit eene adelyke en aanzienlyke familie in het Bisdom *Luik*, hadt verſcheidene kleine dingen geſchreven, en was daaröm met de Roomſche Kerk in ver-

(*) BUSCHING Karakter van FREDERIK den Tweeden pag. 85.

verschil geraakt, welke hem voor eenen ketter verklaarde, en hem uit zyn vaderland verdreef. Hy hadt nu geen bestaan, en werdt Corrector by eenen boekdrukker in *Frankfort* aan *den Mayn*. D'ALEMBERT prees den Koning dezen ketter aan, en de Koning maakte hem tot zynen voorlezer,

DU VAL PYREAU was een zeer innemend man, en niet zeer onkundig, maar door zyne verregaande hoogmoed maakte hy zich in *Potsdam* alle menschen tot vyänden. Daar hem de Koning nu in het begin geêrn zag, en zich geern met hem onderhieldt, ontstondt byna een algemeen eedgespan tegen hem in *Potsdam*. Hy zocht niet alleen slechts *Vicarius Apostolicus* in *Westphalen* te worden, gelyk de Heer NICOLAI zegt (*): Zyne Hoofdeerzucht bedoelde een Bisdom; en de Koning hadt werklyk besloten, gelyk ik in het dertiende Hoofdstuk zal verhaalen, hem tot Bischop te maaken. Hy zond hem deswegens naa den Paus. Maar DU VAL PYREAU gedroeg zich tegens den Paus zo slecht, dat hy daar door den Koning buitengemeen mishaagde. Dit misnoegen vermeerderde hy nog, naa zyne terugkomst in *Potsdam*, by den Koning daardoor, dat hy zich zelven tot Bischop wilde maaken, zedert de Koning hem daartoe niet bekwaam oordeelde. Hy overmeesterde de Catho-

(*) NICOLAI's Anekdoten von König FRIEDRICH II. II. 133.

tholyke geestlyken in *Potsdam* zo zeer door zyn aanzien, dat zy hem de Mis moesten laten lezen, ofschoon hem dit volgens de Wetten van de Roomsche Kerk niet meer toekwam: want zyne Priester-brief was hem afgenomen, en elke Priesterlyke bediening was hem van zyne Kerk verboden. Maar hy las niet alleen de Mis in *Potsdam*, maar liet zich het kleed voor het Altaar omhangen, en liet zich by de Mis door twee gewyde Priesters bedienen; en volgens de gebruiken der Catholyke Kerk behoort dit alleen aan eenen Bisschop.

Met eene warme hand bracht men den Koning dit en andere kleine dwaasheden van dezen eerzugtigen man over. DU VAL PYREAU werdt dus om zyn slecht gedrag niet meer by den Koning ontboden. De Koning hadt hem een jaargeld van twee duizend daalders op eenige groote *Silesische* prebende of kommanderyën gegeven, en dit jaargeld liet hy hem behouden. Het hem zoo gevaarlyk geworden *Potsdam* verliet ook daaröm deze Exbisschop niet, want hy was nog daar, toen de Koning stierf.

De eenige gezelschaphouders van den Koning in zyne zes laatste levensjaaren, waren nu, met uitzondering van de Heeren, welke ik aan het einde nog noemen zal: De Abt BASTIANI, de Staatsdienaar VAN DER HORST dikwyls door den Koning van zyn Landgoed *Haldem* in *Westfalen* ontboden, de Bisschop VAN ERMELAND, de Graaf VAN CHAZOT Commandant der stad *Lubek*, zomwylen ook de Prins

VAN

VAN HOHENLO INGELFINGEN; en daaglyksch de Kamerheer Marquis VAN LUCCHESINI.

Nooit was de Koning gezelliger, nooit behaagde het hem meer, dat men hem gezelschap hieldt, dan wanneer hy het Podagra hadt. Dan bracht de Heer Staatsdienaar VAN DER HORST met den Bisschop VAN ERMELAND veele weeken in *Potsdam* by den Koning door. Laatst nog in de jaaren 1784 en 1785 waren de Heer Staatsdienaar VAN DER HORST, de Graaf VAN CHAZOT, en de Abt BASTIANI byna geheele twee maanden het beftendig gezelschap van den Koning. Gewoonlyk liet de Koning deze Heeren voor elf uuren des voormiddags roepen. Dan bleeven zy tot het middagmaal toe, welke dikwyls over de drie uuren duurde. 's Avonds tegen zes of zeven uuren werden deze Heeren weder tot het gezelschap van den Koning genodigd, en zy bleeven by den Koning tot naa het avondeeten, by welk hy, indien hy het Podagra niet hadt, altyd tegenwoordig was, offchoon hy niets at. Maar hadt de Koning het Podagra, dan plaatften zich deze Heeren van elf uuren des voormiddags tot aan de eetens-tyd voor zyn bed; maar dan werden zy 's middags veel vroeger weder by den Koning ontboden, en meestdeels reeds om vyf uuren. Kon de Koning het bed verlaten, dan ging hy met deze Heeren aan de voor hen bereide avond-tafel, niet om te eeten, maar om te praaten. De Heer VAN LUCCHESINI was niet altyd des voormiddags, maar altyd 's middags en 's avonds in dit gezelschap des Konings.

De Bisschop van Ermeland is een Pool uit de bekende familie Granowsky. Hy leefde in zyne jeugd lang in *Frankryk*. Zyne verkeering was zeer aangenaam, en hy betoonde zich altyd als eenen man van groote wereldkunde. De Koning liet hem daarom dikwyls naar *Potsdam* en *Sans-Souci* komen. Deze Bisschop moest voor veele dingen, ook over zaaken van zyn beroep, veel boert van den Koning aanhooren. Eens zeide hy hem over tafel: „ Ik weet „ heel wel, hoe alle de andere Apostelen aan hunne „ ambten gekomen zyn, maar ik kan niet begrypen „ hoe de Apostel Paulus daaraan kwam: daar hy „ toch onzen Heere Christus niet gezien, en „ nooit één woord met hem gesproken heeft?" —— De Bisschop hernam: Sire dit gebeurde, toen de Heilige Paulus op zyne reis naar *Antiochiën* van het paard viel. —— „ Wat, Heer Bisschop, zeide de „ Koning, gy wilt my wys maaken, dat men een „ Apostel wordt, als men van het paard valt? —— „ Ik kan u verzekeren, dat dit niet altyd waar is; „ want ik ben tienmaal van het paard gevallen, viel „ altyd plomp als een zak; en werdt nooit Apos- „ tel (*)!"

Men

(*) *Quoi, Monsieur l'Eveque, vous voules donc me faire croire, qu'on dévient apotre en tombant du Cheval? Je puis vous assurer que cela n'arrive pas toujours; Car moi qui vous parle, je suis tombé dix fois du cheval, mais tombé comme un sac, vous dis-je, & jamais je ne suis devenu apotre!*

Men zal den Koning aan deze woorden niet miskennen, maar men zou hem miskennen, indien men den Heer Graaf VAN MIRABEAU wilde geloven, dat hy den Bisschop VAN ERMELAND zyn inkomen van honderd duizend Ryksdaalders op vier en twintig duizend verminderd zou hebben (*). —— Dit is *Berlynsch* gebabbel; het welk ook waarschynlyk de groote verzamelaar van byzonderheden aldaar, daaröm in zyn Register heeft aangenomen, en op dat hy van den Bisschop VAN ERMELAND eene kreupele Anekdote zou kunnen verhaalen, welke valsch is (†). De Koning heeft het inkomen van den Bisschop VAN ERMELAND niet verminderd, maar vermeerderd, zyn gantsche toestand niet verergerd maar verbeterd. GRABOWSKY was altyd een zeer slecht huishouder geweest, daarom hadt hem eene *Poolsche* Commissie op verzoek van zyne schuldëischers tot een inkomen van twaalfduizend *Poolsche* guldens, dat is, in Duitsch geld, op tweeduizend Ryksdaalders verminderd. Maar als FREDERIK *West Pruisen* overnam, gaf hy hem een jaarlyksch inkomen van zes en twintig duizend Ryksdaalders, onderhielt voor hem zyne sloten, gaf hem vrye wooning, vrye vuur- en jagt, en beval aan de *Pruisische* kamer om de betaling van alle zy-

(*) *Histoire secrete de la cour de Berlin Tom. II. pag.* 368.

(†) Anekdoten und Charakterzuge. VII. 114.

zyne ſchulden over te nemen. Nooit heeft een Biſchop VAN ERMELAND, gelyk de Heer VAN MIRABEAU gelooft, honderd duizend Ryksdaalders inkomen gehadt, maar ſlechts vyf en twintig duizend. Maar by de *Pruiſſiſche* beſtuuring reezen deze inkomſten veel hooger: want men vondt in dit Bisdom de volmaakſte Priesterlyke huishouding. De Domeinambten werden by de eerſte verpachting dikwyls zevenmaal hooger dan te vooren opgebracht, en daarby nog de dienſten van de onderdaanen ongelooflyk verligt, al hetgeen dit Bisdom ERMELAND daardoor verloor, dat de Koning *West Pruiſſen* in bezit nam, was de rechten van Souverainiteit, welke zich de Bisſchoppen onder de Poolſche Regeering aanmatigden.

Een der eerſte en laatſte gezelſchaphouders des Konings was de Graaf VAN CHAZOT, welke thans met het Karakter van eenen Franſchen Generaal Lieutenant en twaalf duizend Livres Penſioen van *Frankryk*, als Stads Commandant in *Lubek* leeft. CHAZOT werdt eerst als Dragonner Hopman in Franſchen dienst met den Koning bekend, als hy met zynen vader den veldtogt aan den *Rhyn* bywoonde. Hy behaagde den Kroonprins zo wel, dat hy hem terſtond naa het eindigen van den Oorlog bewoog om zyn affcheid uit den Franſchen dienst te neemen. CHAZOT kwam naar *Rheinsberg*, èn was een van FREDERIK's lieffte gezelſchappen. Terſtond naar zyne komst tot de Regeering gaf de Koning hem een Eskadron

dron in het beroemde Dragonder Regiment VAN BAREUTH, waaröver thans de groote en geestryke Generaal VAN KALKREUTH Overſte is. CHAZOT deedt overäl wonderen van dapperheid. In den ſlag by *Friedberg* lag hy zes en dertig Oostenrykſche Vaandelen, die het Regiment VAN BAREUTH alleen veroverd hadt, voor de voeten des Konings. FREDERIK begiftigde CHAZOT's moeder, welke in *Normandie* leefde, met Goud en Brillanten, en betuigde haar door eenen ſchoonen brief zyne genegenheid voor haaren Zoon. Maar hy handelde met CHAZOT, gelyk met ieder, welken hy geern by zich wilde houden, naa eenerlei grondregels: was beurtelings zeer genadig, en dan weder koel. Dikwyls moest CHAZOT taamlyk lang in zyn Garnizoen te *Paſewalk* zitten, zomwylen zeide de Koning hem ook onaangenaame dingen in brieven. De goede CHAZOT kende deze manier des Konings niet, van welke ik in een afzonderlyk Hoofdſtuk zal ſpreeken, en kon dezelve ook niet verdragen. Hy greep dus de eerſte gelegenheid de beste aan, om eene post te vinden, welke voordeeliger was dan een Regiment, daar hy misſchien op hoopen kon, en verliet den dienst des Konings. Maar FREDERIK was daaröm niet boos op hem: want hy verzocht hem dikwyls, en voor het laatst tegen het voorjaar van 1784 om van *Lubek* tot hem te *Potsdam* te komen, begiftigde hem telkens, behandelde hem zeer vriendlyk, en nam ook zyne Zoonen in zynen dienst. CHAZOT moet ouder zyn dan de Koning;

hy

hy betoonde zich altyd als eenen man van verſtand, van de edelſte eerliefde, en van de grootſte krygskundige begaafdheden en kunde. In de verkeering was hy zeer aangenaam, en met de grootſte openhartigheid zeide hy den Koning als aan den geringſten hoveling de waarheid vlak in het gezicht.

De Marquis VAN LUCCHESINI genoot geduurende zes jaaren, tot aan FREDERIK's dood, zyne verkeering: Hy was beſtendig zyn tafelgenoot, en de beſtendige medgezel van zyne avond-uuren. Scherper en billyker oog wierp geen Wysgeer, noch Geleerde in het hoofd en in het hart van FREDERIK *den Grooten*, dan deze geestvolle, diepgeleerde, en lievenswaardige Italiaan. Niet alleen heeft hem de Koning in het geheel niet zelden by buitengewoone Staatszaken, by alle zyne briefwisſelingen met den Paus, en tot veele geheime dingen gebruikt, hy deedt nog veel meer; want een roemwaardig bekend en algemeen geëerd en bemind Vorst heeft my gezegd; dat FREDERIK niet alleen den Heer VAN LUCCHESINI wegens alle buitenlandſche en inlandſche belangen van den *Pruisſiſchen* Staat onderricht, maar hem tevens alle zyne geheimen toevertrouwd heeft.

Dit laatſte weet juist niemand zo naauwkeurig, want eigenlyk vertrouwde FREDERIK geen mensch zyne waare geheimen: maar zeker was LUCCHESINI de letterkundige vriend des Konings. Nieuwe boeken las FREDERIK niet geern meer, en Duitſche boeken heeft hy nooit gelezen. LUCCHESINI las alles,

ook

ook zelfs Hoogduitſche boeken, want in de Duitſche Letterkunde is hy zo wel ervaaren, als eenig Duitſcher, en dus verhaalde hy dan den Koning ook Letterkundige nieuwigheden uit *Duitschland*. FREDERIK openbaarde zyn gelieſſte gedachten en gewaarwording in den omgang met LUCCHESINI. Hy was de vertrouwde van alle zynen ouden en nieuwen Letterkundigen arbeid, hy gaf hem alle zyne handſchriften te lezen, en ſprak over alle met hem. Een bewys van vertrouwen, hetwelk de Koning op LUCCHESINI ſtelde, zag ik met myne eigene oogen in zyn huis te *Potsdam*, alle met de eigene my bekende hand des Konings aan D'ALEMBERT geſchrevene brieven waren in zyne bewaring; want aan D'ALEMBERT zondt de Koning ſlechts de affchriften van deze brieven.

Niemand was dus in het geheel bekwaamer geweest, om de werken van den Koning uittegeven dan de Heer VAN LUCCHESINI, wanneer men zoude verlangd hebben, dat iemand dezelve met aanmerkingen en verklaringen uit den mond des Konings verzelde. LUCCHESINI is in dit opzicht onuitputlyk ryk in byzonderheden, die alle in het gemeen en elk in het byzonder verborgen en bedekt zyn voor den *Berlynſchen* verzamelaar van byzonderheden. Niemand dan hy kende beter de Letterkundige geſchiedenis van de werken van FREDERIK. Aanmerkingen van hem zouden op veel min treffend opſtel, op veele niet zeer aangenaame gedichten eene hoogere waarde gezet

zet hebben, want zy zouden ons met de aanleiding tot deze ſtukken bekend gemaakt hebben, en met het oogenblik, waarin zo veel ontſtond. Maar deze verklaaringen en uitleggingen zal men ſchryven, wanneer de menſchen niet meer leeven, welke eenig en alleen deze uitleggingen kunnen ſchryven. Een Landsman en vriend van den Heer VAN LUCCHESINI, de Heer Abt DENINA, was op bevel van den Heer Staatsdienaar VAN HERZBERG alleen de uitgever der nagelatene werken des Konings, onmiddellyk voor den druk.

Meer dan ooit geef ik thans den wensch lucht, dat toch de Heer VAN LUCCHESINI FREDERIK's leven mogt beſchreven hebben, en niet de Franſche taalmeester de Heer DE LAVAUX! De laatſte nakomelingſchap zoude den Heer VAN LUCCHESINI daarvoor bedankt, en hem daarvoor met onſterflyken roem beloond hebben. Maar de Heer VAN LUCCHESINI ſchynt thans als Pruisſisch gezant in *Warſchau* meer den Staatkundigen roem te beminnen: offchoon men denzelven nooit anders dan op ongebaande en doornige wegen vindt, en offchoon hy zo ligt verdwynt als men hem aangrypt. Maar zeer zeker weet hy ook beter, dan men zulke dingen in de geleerde wereld weten kan, hoe hoogst bezwaarlyk, lastig, en gevaarlyk het is, het een of ander over de geſchiedenis van zynen tyd te ſchryven. Zoo lang de perſoonen nog leven, wier eigenliefde zich verbeeld, dat zy een groot of haair-klein aandeel aan deze geſchiedenis hebben, zoo lang kan elk geſchiedſchryver verzekerd

kerd zyn, dat niet alleen de groote Acteur, maar ook zelf de geringſte muizenbaard op het toneel, hem zou willen vermoorden, wanneer hy niet zegt, dat alle groote dingen, welke gebeurden, door hem gedaan zyn! —— In het gemeen kan ook ieder, die in de Staatkunde van dezen tyd ingewyd is, de lust tot ſchryven zomwylen geheel vergaan, of zich verbeelden, dat men zo min alles zal geloven, hetgeen hy ſchryft, gelyk hy zelf van noden heeft om alles zoo zuiver, gelyk hy het weet, te zeggen.

Onder de vrienden van FREDERIK's laatſte dagen zag ik, kort voor zyne dood, ook den Heer Marquis VAN LUCCHESINI, den Heer Generaal Graaf VAN GÖRTZ, den Heer Generaal en Opperſtalmeester Graaf VAN SCHWERIN, en den Heer Staatsdienaar Graaf VAN HERZBERG.

De Heer Generaal VAN GÖRTZ, broeder van den voorheen Pruisſiſchen gezant in *Petersburg*, was eerst in *Deenſchen* dienst, en zedert 1772 altyd by FREDERIK. Hy was meer dan alleen goed gezelſchaphouder en Generaal; de Koning gebruikte hem dikwyls tot vreemde geheime bezendingen van groot gewigt. De geheele kunst van het hofleven en van den wellevenden omgang hadt de Heer Generaal VAN GÖRTZ in zyne magt.

De onlangs overleden Generaal en Opperſtalmeester VAN SCHWERIN heeft FREDERIK *den Grooten* op zyn geheelen Heldenbaan verzeld. Op veele groote dagen verwierf SCHWERIN door uitſtekende moed, en

on-

onverzaagden dapperheid een geduurzaam aandenken in de Pruisſiſche Oorlogsgeſchiedenis. Ontelbaare maalen heeft hy met zyn Regiment aangevallen, en den vyand overhoop geworpen. Zedert het eindigen van alle Oorlogen boerte SCHWERIN, in edele rust over dit en alles met den Koning, en de Koning over dit en alles met SCHWERIN.

De Heer Staatsdienaar Graaf VAN HERZBERG heeft geheel voor FREDERIK, en met hem geleefd, want hy was zyn Staatsdienaar, Raadgever, Gezelſchaphouder en Vriend. Eene niet openbaar gemaakte Voorreden voor een in het voorige jaar gedrukt werk van den Heer Graaf VAN HERZBERG (*) kreeg ik uit de hand van dezen Staatsdienaar. Dezelve was my zeer merkwaardig ten aanzien van zyne verbintenis met den overleden Koning, vooral door eenen beſlisſenden brief over den *Beyerſchen* Oorlog: en was eene geduchte wederlegging van den Franſchen Aretin. De Heer VAN HERZBERG heeft deze voorrede uit beſcheidenheid niet uitgegeven, en my daarby den 8 November 1788 gezegd: „ kon men eene „ di-

(*) *Recueil des deductions, manifeſtes, declarations, traités, & autres actes & ecrits publics, qui ont eté redigés & publiés pour la cour de Pruſſe par le Miniſtre d'Etat Comte de* HERZBERG *depuis le Commencement de la guerre de ſept ans* 1756, *jusqu'à celui de la guerre de Bavière* 1778 *volume I. Berlin* 1788.

„ diplomatike geſchiedenis van FREDERIK den Twee-
„ den met rechtvaardigende bylagen ſchryven, dan
„ zoude blyken, dat ik het grootſte aandeel in FRE-
„ DERIK's aanſlagen had; dat ik een groot gedeelte
„ van dezelve aan hem opgaf, dat alles wat ik voor-
„ ſtelde, altyd gelukte." (*)

HERZ-

(*) *Je vous envoye cy-joint*, ſchreef my de Heer Staats-dienaar VAN HERZBERG, *un exemplaire du Recueil de mes écrits publics, à la tête du quel vous trouverez une préface, qui peut ſervir de preuve, combien on m'a mal jugé dans les lettres ſecretes ſur l'article des vuës. J'avois fait une préface plus étendue, qui contient ſurtout une lettre ſur la guerre de Bavière, deciſive ſur cette matière, avec toutes ſortes d'autres circonſtances, qui regardent ma vie; mais je l'ay enſuite racourci ſur le conſeil de quelques perſonnes, pour qu'on ne puiſſe pas m'accuſer de trop d'égoïſme. Je vous communique cette piéce pour votre lecture, en vous priant de me la renvoyer ſans en faire aucun uſage. Vous pouvez la montrer à ſon Excellence Monſieur le Baron de* BEULWITZ, *ſi vous le juges à propos. C'eſt le meilleur juge competent pour vous dire, ſi je n'ay pas eu raiſon dans le Conſeil que j'ay donné au feu Roi ſur la guerre de Bavière, & ſi elle n'auroit pas mieux tourné en ſuivant ce conſeil. Si l'on pouvoit ecrire l'hiſtoire diplomatique de* FREDERIC II. *avec des piéces juſtificatives, on verroit, que j'ay eu la principale part à ſes vuës; que j'en ay fourni une grande partie, & que les miennes ont toutes réuſſi.*

HERZBERG was de Staatsdienaar, tegen welken FREDERIK nog tien dagen voor zyn dood mondlyk zeide: *croyez vous que j'ay béſoin de vos yeux pour voir?* —— De Staatsdienaar hadt den Koning door een billet te verſtaan gegeven; dat hy den Koning, op een gewigtig punt van zyne depeches niet geantwoord had. Daaröp kwam deze ſchriklyke vraag nopens de oogen, maar tevens liet FREDERIK den Heer VAN HERZBERG den volgenden dag komen, en zeide hem: *vous avez eu raiſon; vous n'avez qu'à écrire ce que vous avez propoſé, & à envoyer méme un courier pour cet effet.* —— Dit geſchiede.

Veertig jaaren heeft de Heer VAN HERZBERG met FREDERIK den Grooten geleefd, en zedert de vrede van *Hubertsburg* in eene zoort van vriendſchap en vertrouwlykheid. FREDERIK heeft den Heer VAN HERZBERG nooit geſchenken gedaan, dan alleen veertien dagen voor zyn dood een Tafelſervies van Porcelein. Maar twee dagen naa de te *Hubertsburg* geſlotene vrede, kwam hy by hem, en zeide: „ Gy „ maakte vrede, gelyk ik den oorlog, een tegen „ veelen!" —— FREDERIK wist, dat dit voor eenen HERZBERG genoeg was (*).

Naa

(*) Den zevenden Juny 1788 ſchreef my de Heer Graaf VAN HERZBERG dit met de volgende woorden: FRÉDÉRIC *n'etoit pas liberal; il faiſoit rarement des preſens, mais il etoit prodigue pour la totalité de la Monarchie. Quoique j'aye vécú quarante ans avec lui, & de-*

Naa zulke trekken heb ik niets nodig meer te zeggen. Het geen ik ſchryf, zyn Fragmenten; en HERZBERGS naam behoort niet alleen in FREDERIK's geſchiedenis, maar in de tegenwoordige groote geſchiedenis van *Europa*.

Dit is het geen ik van FREDERIK's verkeering en van zyne gezelſchaphouderen wilde zeggen. Eenige algemeene aanmerkingen blyven my nog over. De Heer Graaf VAN MIRABEAU zegt in zyn werk tegen den voortreflyken Graaf VAN GUIBERT: „ Dat FREDERIK VOLTAIRE niet meer beminde dan de overige Geleerden, welke hy by zich hadt: dat hy „ VOLTAIRE misſchien minder beminde: en dat het „ niet moeielyk zou zyn, voor den geenen, welke „ zyn byzonder leven beſchreef, te bewyzen; dat „ FREDERIK zich in zyn gantſche leven om mannen „ van geest (*gens d'eſprit*) ſlechts middelmatig bekommerd heeft, dat hy in het gemeen meer wenſchte, dat men hem hoorde, dan dat men zelf ſprak." (*)

Hoe

depuis la paix de Houbertsbourg dans une ſorte d'amitié & de familiarité, il ne m'a jamais donné le moindre préſent extraordinaire, qu'un ſervice de porcellaine quinze jours avant ſa mort; mais il vint chez moi deux jours apres la paix de Houbertsbourg conclué, & me dit: vous avez fait la paix, comme j'ay fait la guerre, un contre pluſieurs. Il ſçavoit que cela me ſuffiſoit.

(*) *Lettre du comte de* MIRABEAU *ſur l'Eloge de* FRÉDÉRIC, *par* M. DE GUIBERT, *& l'Eſſai général de Tactique du même Auteur. pag.* 8. 9.

Hoe veel of hoe weinig VOLTAIRE van FREDERIK bemind werdt, is volgens myn gedachten, een zeer gemaklyk voorſtel. In het begin kende FREDERIK hem alleen uit zyne werken en uit zyne brieven. Hy kende dus VOLTAIRE zoo lang ſlechts als ſchryver, en niet VOLTAIRE als mensch. Zoodra hy den eigenlyken, ligchaamlyken en natuurlyken VOLTAIRE zag, by zich hadt, en met hem leefde, vondt hy terſtond de *Henriade* en haaren maaker, twee zeer onderſcheide wezens. Zyne neiging voor de *Henriade* bleef, de genegenheid voor VOLTAIRE verdween. Nooit hieldt FREDERIK op, om de werken van VOLTAIRE te pryzen, maar haaren maaker zeide hy dikwyls ſcherpe waarheden. Nooit verzocht hy hem weder by zich, naa het voorval met MAUPERTUIS, offchoon hy hem een ſchuilplaats in zyne landen aanboodt, toen hy dezelve ſcheen te behoeven. Maar alhoewel FREDERIK nooit voor VOLTAIRE eene waare liefde hadt, zoo hadt hy evenwel dezelve zeker voor ALGAROTTI, voor D'ARGENS, voor BASTIANI, voor LUCCHESINI, en voor veele anderen; en het is niets dan de bloote opwelling van vernuft, welke de Heer Graaf DE MIRABEAU van geringe nydige *Berliners* mag ontleend hebben, wanneer hy beweert, het geen hy zeker niet gelooft: dat FREDERIK ſlechts ſtomme toehoorders by zich gehadt heeft, ſlechts lieden, welke onbekwaam waren, om hem te antwoorden, of een geſprek met hem te onderhouden.

Zelf midden onder het geval tusſchen VOLTAIRE en MAUPERTUIS openbaarde FREDERIK nog eene goed-

goedheid en eene verſchooning, welke de Heer DENINA in het geheel miskent, wanneer hy FREDERIK den Grooten wegens het verbranden der Akakia zeer zagt van onverdraagzaamheid beſchuldigt (*). —— Maar de Akakia was geen geloofs artikel, en het verbranden van een zo boosaartig werk tegen MAUPERTUIS was, zodra als men de omſtandigheden naauwkeurig weet, het volmaakſte tegendeel van onverdraagzaamheid.

VOLTAIRE hadt het handſchrift van de Akakia reeds eenigen tyd in *Potsdam* verſpreid. Dit vernam de Koning, en op zyn verzoek las VOLTAIRE hem dit ſchrift voor. De Koning zeide tegen VOLTAIRE: „ In „ den grond moogt gy wel gelyk hebben, ook is dit „ ding aangenaam geſchreven; maar bedenk, hoe eer„ roovend het zelf voor my is, indien ik toeſtaa, „ dat men den Preſident van myne Akademie beſpot; „ dus begeer ik van u het woord van Eer, dat de „ Akakia nooit zal gedrukt worden?" —— VOLTAIRE gaf met de grootſte bereidwilligheid den Koning zyn woord van Eer; en vier dagen daarna kwamen er eenige duizend gedrukte exemplaaren van de Akakia naar *Potsdam*. Aanſtonds liet de Koning VOLTAIRE roepen, en deedt hem over deze trouwloosheid de bitterſte verwyten. VOLTAIRE ontkende, dat hy de Akakia hadt laaten drukken, en was onbeſchaamd

(*) *Eſſai ſur la vie & le règne de* FRÉDÉRIC II. *pag.* 119.

ſchaamd genoeg om te verzekeren, dat hy de ſchryver van dat werk niet was! —— „ Goed, zeide de „ Koning, dewyl gy dus de ſchryver van dit werk „ niet zyt, dan zal de beul het ook verbranden." — Dit werdt gedaan, en maakte den grooten VOLTAIRE byna zinneloos.

Kan dit onverdraagzaamheid genoemd worden? —— Zeer laaghartig handelde VOLTAIRE in deze zaak, en de Koning zeer goedig. Maar nooit vergat hy deze laaghartigheid, en als VOLTAIRE naa de dood van MAUPERTUIS nog voortging, om hem te beſchimpen; zo vergeleek de Koning in eenen aan hem zelf geſchreven brief, VOLTAIRE by de raaven, welke zich met doode ligchaamen voeden.

De goede Heer FORMEY gelooft, dat hy aangaande de Akakia dingen verhaalt, welke geen mensch weet (*). Dit doet my leed: want ik heb uit den mond van den Heer Staatsdienaar VAN DER HORST hier de geſchiedenis van het verbranden der Akakia verhaalt, zoo als ze de goede Heer FORMEY niet wist.

Een bewys van FREDERIK's kleine en groote openhartigheid over tafel en in zyne avondgezelſchappen, is my van eenen Heer medegedeeld, welke van beide zeer dikwyls getuigen was. Over tafel ſprak de Koning, hoe onderhoudend hy ook altyd was, niet al-

(*) *Souvenirs d'un citoyen. Tom. I, pag.* 265. 270.

alleen niets, dan het geen hy wenschte, dat alle menſchen wisten, maar ook in het geheel het geen hy wilde verſpreid hebben. Dit was voedzel voor de vreemde Gezanten in *Berlin:* want deze hadden, gelyk my een oud Staatsdienaar, en gezelſchaphouder van den Koning verzekerd heeft, altyd Spions onder de bedienden des Konings, en de Koning mogt, gelyk billyk was, die Heeren van het *Corps diplomatique* geern betrekken. Veel openhartiger, en minder bezorgd was hy natuurlyk in zyne avond-geſprekken; want daar waren zyne bedienden of in het geheel niet, of ſlechts zelden tegenwoordig.

Eene andere aanmerking heb ik van den Heer Marquis van LUCCHESINI, welke evenwel bewyst, dat de Koning dezen zeer goeden regel van voorzigtigheid zomwylen vergat. Op een avond, dat de Heer VAN LUCCHESINI alleen by hem was, zeide de Koning eene zaak van groot gewigt aan LUCCHESINI, in het Fransch, en zeer hard. Zeer zagt, in het Italiaansch antwoorde LUCCHESINI: de hier in de kamer tegenwoordig zynde bediende verſtaat Fransch! *Ces animaux n'entendent point le François* —— hernam de Koning zeer luid. De Heer VAN LUCCHESINI noemde my den bedienden, welke nog by den Koning was, en welken ik anders nog nooit had geſproken. Uit nieuwsgierigheid wenschte ik te weeten, of deze bedienden Fransch ſprak, of niet? Ik nam dus, als ik weder naar *Sans-Souci* kwam, de eerſte gelegenheid de beste waar, om met dezen bedienden te

ſpreeken. Ik ſprak hem in het Fransch aan: *& cet animal me repondoit admirablement!*

Ondoordringbaar was toch de Koning in het geheel, daar waar hy het wilde zyn: Ik zou myn hemd verbranden, zeide hy eens, indien het wist, dat ik weet. Daaröm openbaarde hy zich over Staatszaaken nooit aan de geenen, welke daar aan kon gelegen zyn, om in zyn ziel te zien, en in zyn hart te lezen; behalven zyne Sarcasmi, ſprak hy over hoofdzaaken niets, dan het geen hy doorgaans zeggen wilde; evenwel zeer dikwyls iet, gelyk my verzekerd is, als of het hem ontvallen was, en dan ſtelde hy zich aan, als of hy te rug deinsde. Slim was dit niet, want een groot karakter is niet ſlim, maar met de grootſte en edelſte eenvoudigheid, en eene zeer onſchuldig ſchynende houding, zeide FREDERIK wel zeer dikwyls bytende waarheden.

VII. HOOFDSTUK.

Over zyne voorgewende min-achting van de Duitſche letterkunde.

Het geleerde boek over het karakter van FREDERIK den Tweeden van onzen goeden BUSCHING, is het Archif, waar men echte acten-ſtukken en documenten vindt, waar uit men in het geheel met de grootſte Diplomatiſche naauwkeurigheid kan leeren, hoe deze groote Koning het Hoogduitsch ſpelde en ſchreef.

Zuivere liefde verworf de goede Heer BUSCHING zich zeker, door deze acten-ſtukken, en door deze documenten, by die Duitſche geleerden, welke het zeer kwalyk namen, dat de Koning *van Pruiſſen* hunne ſchriften niet las. Zoo, en niet anders, zeiden zy, gelyk BUSCHING het karakter van FREDERIK beſchryft, moet men een geſchiedenis ſchryven. Deze acten en deze documenten waren volſtrekt onloogenbaare bewyzen en bylagen, dat FREDERIK de Grooten geen Hoogduitsch ſpellen kon. BUSCHING's boek was dus een eigenlyke triumph, en een waar gedachtenis-feest voor alle kleine geesten op alle Univerſiteiten, en in alle recenſeer-winkels van *Duitſch-*

land. Alle deze geesten geloofden, dat zy daar door, om dat de Koning *van Pruisſen* niet kon ſpellen, gewrooken waren voor alle tyden en alle eeuwen, aan den verachter van hunne ſchriften, en aan den Koning, welke hen niet kende.

Franſche woorden ſpelde en ſchreef FREDERIK niet veel beter (*). Zelfs VOLTAIRE kon niet ſpellen. Zyn Secretaris moest daaröm, gelyk men my verzekerd heeft, al het geen VOLTAIRE ſchreef, naazien, en verbeteren.

Maar FREDERIK was als een kind, en als een jongen, niet anders opgevoed, en onderricht, dan gelyk men alle Vorſtelyke kinderen en jongens in *Duitſchland* om dezen tyd, en misſchien nog zestig jaaren hier na opvoedde. Hy hadt, hoe Duitsch voor het overigen ook zyn Vader was, eene Franſche Gouvernante, en eenen Franſchen Leermeester gehad. Het geen hy als jongen leerde, vervolgde hy als jongeling. Hoogduitſche boeken werden toen aan Duitſche Hoven zeker niet eens van Lakeyën gelezen. Elk Duitsch Prins en Edelman van eenige opvoeding, vormde zynen ſmaak naa Franſche Schryvers; en ieder Duitsch Prins en Edelman ſchreef, wanneer hy kon ſchryven, Fransch. FREDERIKS letterkundige jonge vrien-

(*) De bewyzen hiervan geeft de Heer BUSCHING insgelyks op; als ook de Heer FORMEY in zyne *Souvenirs d'un Citoyen. Tom. I. pag.* 131. 353. 354.

vrienden waren Franſchen: en in *Rheinsberg*, gelyk aan alle Duitſche niet geheel onbeſchaafde Hoven, ſprak men Fransch. Zoo gelyk men ons nu, in de dagen van onze verlichting, eenen tyd voorbereidt, in welken eens de Duitſche geleerden niet meer Latyn zullen verſtaan, zoo waren in FREDERIK's kindſche jaaren zeer veele groote Duitſche geleerden onbekwaam om eenen Hoogduitſchen brief te ſchryven.

FREDERIK kon dus met de Hoogduitſche letterkunde in zyne jeugd even zoo min bekend worden, als met de Hoogduitſche rechten. Zyn Vader bezorgde hem, toen hy in *Kuſtrin* gevangen zat, de twee eenige Hoogduitſche boeken, welke hy voor zyne komst tot den troon en misſchien in zyn gantſche leven gelezen heeft, den Bybel en ARNDT's *waare Christendom*.

Maar het geen FREDERIK in zyne kindſche jaaren niet hadt geleerd, dat hadt hy in het jaar 1740 in *Leipzig* behooren te leeren! —— Een nieuwe Zon was daar voor *Duitschland* opgegaan, en deze Zon heette GOTTSCHED. Wie oogen hadt om zulk licht te verdragen, plaatſte zich in deze Zon. Doch FREDERIK wist niets van haar tot aan den zevenjaarigen Oorlog. Dit verdroot de hoogachters van GOTTSCHED. Een van hun, en de laatſte van allen, welke nog in *Gottingen* moet leven, zo als men zegt, ſchoot daaröm, nadat half *Europa* reeds zyn kruid tegen FREDERIK verſchooten hadt, nog met papieren prop-

proppen naa hem: want zyne proppen hieldt de oude zot voor ſpreuken! (*)

Niets dan de vastheid en onveranderlykheid van zyn karakter en van zyne denkwyze bewoog FREDERIK de Groote ook ten aanzien van zyne ſtudiën, den gang als man en gryzaard nog te vervolgen, welken hy

(*) Met ſcherzende ſpot tegen den ſmaakloozen en onvernuftigen GOTTSCHED en zyne verwaande leerlingen, zeide ik in myn eerſte werk over FREDERIK: „Maar „ waaröm hing Koning FREDERIK altyd ſlechts de Franſche „ letterkunde aan, waaröm ſloeg hy in het geheel geen „ acht op dat heldere zonnelicht, hetwelk zedert 1740 „ over geheel Duitschland, door GOTTSCHED, en een „ dozyn magiſters te *Leipzig* opging? —— Uit beſchei- „ denheid! —— —— Want FREDERIK de Groote voelde „ zich zelven in zaaken van zulke Duitſche letterkunde „ zoo achterlyk, dat hy nooit van *Sans-Souci* naar *Leipzig* „ keek." —— Alle deze beſpotting, welke zeker in geheel *Duitschland* ieder een verſtaan heeft, nam de Heer DE LAVAUX, ſchryver van de in zeven deelen in *Straatsburg* uitgekomen *vie de* FRÉDÉRIC II. *Roi de Pruſſe*, zeer belagchlyk voor ernst op! —— *Mr. le Docteur* ZIMMERMAN (zegt de Heer LAVAUX) *prétend que ce fut par modeſtie que* FRÉDÉRIC *ſe tint eloigné de la litterature allemande; il ſe ſentait, dit-il, ſi fort en arrière à l'egard de cette litterature, qu'il n'oſoit jamais porter ſes regards de Sans-Souci à Leipzig. Vie de* FRÉDÉRIC II. *Strasbourg* 1789 *Tom. VII. pag.* 40.

hy reeds als jongeling begon. Hy ſchreef zyne werken in de gemeenſte en geliefdſte taal van *Europa*; in de taal, welke meer zyn moederſpraak was dan de Hoogduitſche. Hy ſchreef in de taal van een volk, welke reeds in den voorige Eeuw beter ſchreef dan alle de overige volkeren; en hy mag ook wel gevoeld hebben, dat het oneindig ligter is, in de Franſche taal goed te ſchryven, dan in de Hoogduitſche.

Maar daaröm ſprak FREDERIK van de Hoogduitſche Muſen met geen verachting. Daaröm liet hy hun toch hunnen reiëndans danzen. Daaröm was hy, de Purperdrager, hunne ruwe toonen niet ondankbaar. De Hoogduitſche Muſen konden zich vermaaken en zingen, in Galakleederen wandelen en feestvieren: FREDERIK zag en hoorde haar ſlechts niet! —— Geduurende de jongelings-jaaren van FREDERIK, hadt men nog geen Hoogduitſchen VOLTAIRE. Ontelbaare goede vernuften, welke thans de roem en eer van *Duitschland* zyn, waren toen nog niet geboren. Daaröm hieldt FREDERIK zich aan de Franſche letterkunde, welke reeds in de vroegere jaaren van LODEWYK den Veertienden even zoo beſchaafd was, gelyk het nu eindlyk, een Eeuw laater, de Hoogduitſche ook is. Dus las hy ook (*met verlof*) geen Hoogduitsch boek.

Maar zyne liefde voor de uitlandſche en in het geheel voor de Franſche letterkunde verſterkte zich ook voornaamlyk, door de beſtendige verkeering met ALGAROTTI, MAUPERTUIS, VOLTAIRE en D'ARGENS.

GENS. Hy hadt deze mannen het lieffte by zich. De manier van hunnen omgang overtrof toch alles, het geen de Koning ten minſten van de Hoogduitſche geleerdheid zag, hoorde, en wist; SULZER beminde en vereerde de Duitſchers, maar hy geloofde toch, dat menig Duitſche lierman, menig Magiſter met ſnydersmanieren daar in de marmorzaal te *Sans-Souci* aan de tafel des Konings, tuſſchen den Koning, VOLTAIRE, ALGAROTTI en D'ARGENS, zeer verlegen, zeer betrokken en pynlyk zou gezeten hebben, en zekerlyk daar, eer buikpyn zou gekregen hebben, dan vernuftige invallen! —— Oneindig vermaaklyker was het, gelyk my de redelyke en vernuftige SULZER dikwyls heeft verzekerd, om ALGAROTTI, MAUPERTUIS, VOLTAIRE, en D'ARGENS, met elkander te hooren ſpreeken, dan het aangenaamſte boek te lezen. Deze billyke wysgeer, en zeker eerlyke en trouwe Duitſche Patriot, verwonderde zich ook daaröm niet, dat toch af en aan een eenigzins linkſche en zwaarmoedige Duitſche Geleerden of Lierman, in vergelyking met deze geestige vernuften, den Koning lastig ſcheen; en daaröm zeide SULZER ook, dat het den Koning (het geen men hem dwaaslyk kwalyk nam, en waar over de oude Magiſter in *Gottingen* zoo dikwyls met zyne wysheids tanden knarste) onmooglyk was geweest, om zich eenen Duitſchen *Bel' Eſprit* voor te ſtellen!! —— Maar zedert dat in *Duitschland* ſchoone geesten op alle ſtraaten loopen, beloonden zekerlyk de domſten van deze geesten,

ten, den Koning, zyne afkeerigheid van hunne Duitschheid, dikwyls hard genoeg met hunne proppen.

Intusschen aten eene vooräl geene Duitsche Magisters en Liermannen maar ALGAROTTI, D'ARGENS en VOLTAIRE, gewoonlyk des avonds met den Koning. Deze avondmaaltyden in de Marmorzaal van het kleine Slot te *Sans-Souci*, deze zoo schoon genaamde eenzaame woonplaats der rust, van het huislyke leven, van de schoone natuur en der Musen, duurden tot diep in de nacht, zoo dat alle om de tafel staande bediendens des Koning, gelyk my de Heer Generaal Chirurgyn SCHMUKKER gezegd heeft, de beenen zwollen. Veel Champagner Wyn dronk men dan ook by deze avondfeesten der Musen en des vernufts. Misschien is in geheel *Duitschland* geen plaats, waar ooit zoo veel vernuft gestrooid werdt, dan in deze Marmorzaalen te *Sans-Souci!* —— Dit zeide ik my zelven dikwyls, met eene zoort van verwonderende beweging der ziel, en dan ook weder met eene onaangenaame huivering, by de overweging, hoe dikwyls men hier misschien den Hemel getrotzeerd heeft, wanneer ik daar, alleen tusschen de Corinthische Zuilen zat, de Venus Urania voor my zag, en Apollo, welke het boek van LUCRETIUS in de hand houdt, en in dit open boek, met groote gulden letters de woorden: *Te sociam studeo scribundis versibus esse, quos ego de rerum natura pangere conor!*

Maar

Maar FREDERIK verachte nooit het Duitſche volk. Door Duitſchers werden toch alle zyne groote denkbeelden uitgevoerd, en alle zyne koene en onſterflyke daaden verricht. Hy verachte ook in het geheel niet de Hoogduitſche ſpraak. Alle brieven, welke men aan hem over openbaare en byzondere belangen van zyn land ſchreef, alle berichten van Staatsdienaars en Generaals, al het geen de gantſche Armee betrof, moest in het Hoogduitsch geſchreven zyn. Met zyne Officieren, welke Franſchen van geboorte waren, ſprak de Koning in het veld Hoogduitsch. Alleen de Akademie der wetenſchappen in *Berlin* moest in het Fransch aan hem ſchryven; over zyne tafel en met zyn avondgezelſchap ſprak hy Fransch. Dit alles ging, zedert het begin van zyne regeering, onveranderlyk zyn gang, en volgens dezelfde wetten voort.

Een Schryver vol van geest, welſprekendheid en kracht, was en bleef FREDERIK voor alle Eeuwen, offchoon de Heer BUSCHING Pragmatisch en dus met de nodige bewyzen aantoont, dat hy noch Hoogduitsch ſchryven noch ſpellen kon, offchoon hy ſlechts Franſche en geene Hoogduitſche boeken las, geen Magiſter ten eeten nodigde, en van VOLTAIRE meer werk maakte dan van GOTTSCHED.

Het kan zyn, dat hy ook wel zomwylen eenen grooten Hoogduitſchen geleerden lastig vondt. Misſchien zag hy ook wel zulke Hoogduitſche mannen, by de in perſoon met hun gemaakte kennis, ſtotterend en verlegen. Maar daaröm heeft hy deze mannen niet

niet gering geſchat, noch veracht. Een grooter geest was naa LEIBNITZ en FREDERIK in *Berlin* nooit verſcheenen, dan LAMBERT. Hy gedroeg zich ook by den Koning met groote ſtandvastigheid, en edele openhartigheid. Men deedt de uiterſte moeite om den Heer LAMBERT by den Koning belagchlyk te maaken: en hy hadt wezenlyk iet hem geheel eigen in zyn voorkomen, in zyne manier van ſpreeken, en in zyn manier van doen. Des niet tegenſtaande weet ik zeer zeker, dat de Koning met den grootſten eerbied van LAMBERT ſprak, en de ſpotters antwoorde: „ men „ moet by dezen man op de uitgeſtrektheid van zyne „ kundigheden zien, en niet op kleinigheden."

Veel meer ſmaak vondt FREDERIK in de Saxiſche Schoolmeesters dan in GOTTSCHED. Hy hadt, zegt de Heer BUSCHING, reeds in den zevenjaarigen Oorlog in *Saxen* zes Schoolmeesters uitgezocht, welke hy voor by uitſtek bekwaame, en bruikbaare lieden hieldt, en liet deze in de *Keurmark* en *Pommeren*, elk met honderd veertig daalders inkomen op dorpen plaatſen. Nog in het jaar 1772 betuigde hy in eene kabinets-orde, welke de Heer BUSCHING aanhaalt, dat men byzonder op Saxiſche Schoolmeesteren letten moest, welke boven de Brandenburgſche in alle opzichten, eene grootere waarde hebben, gelyk hy meende (*). Dit was derhalven een geringachting, in-

(*) BUSCHING karakter van FREDERIK den Tweeden bl. 90.

indien men wil, voor de Brandenburgſche, maar niet voor de Hoogduitſche letterkunde.

Eenigzins heb ik moeten lagchen, by de plaats, waar de goede Heer BUSCHING zegt: „ FREDERIK „ heeft niet alleen van School-leeraars niet zoo verachtelyk geöordeeld en geſproken, als van de Kerk-leeraars, „ maar hen zelfs mede onder de Regenten geteld. „ Men kan ligt denken, dat 'er alleen van School-„ regenten geſproken wordt, echter is deze titel, „ inzonderheid wanneer hy uit den mond, en uit de „ pen van eenen Koning komt, heel aanzienlyk; en „ ziet hier het bewys, dat hy dien aan School-on-„ derwyzers gegeven heeft." (*)

Heel aanzienlyk zouden zeker de Schoolmeesters daar door geworden zyn, indien FREDERIK, gelyk de Heer BUSCHING Pragmatisch bewyst, hen met Regenten, dus ook met Koningen en Vorſten gelyk geſteld hadt. Maar helaas! FREDERIK, welke, gelyk bekend is, niet zeer goed Hoogduitsch ſchreef, dacht by deze Regenten niet meer dan het Franſche woord *Régent;* en dit woord beduidt dan in oprecht Duitsch niet meer, en niet minder dan eenen *Schoolmeester!* — Hadt hy geloofd, dat de Schoolmeesters eigenlyke Koningen of Regenten waren, dan zou hy het woord *School-regent* (in een verhevenen zin) ten minſten niet van

(*) BUSCHING karakter van FREDERIK den Tweeden bl. 105.

van Dorp-ſchoolmeesteren gebruikt hebben, maar veel meer van den Heer BUSCHING zelf, als den Directeur van veele ſchoolen, of van elken Berlinſche Opper-ſchoolraad (*).

Maar FREDERIK was niet alleen goed tegen Saxiſche Dorp-ſchoolmeesters, maar ook tegen veele Duitſche Geleerden, vooräl in zyne laatſte jaaren, en het allermeest tegen Zwitzers. Hy was in het geheel de Zwitzerſche natie zeer genegen, en hier van heeft men veele bewyzen.

Inzonderheid geeft een hoog-achtingswaardig en ſcherpzinnig Italiaan, de Heer DENINA, de Zwitzerſche natie dit ook door zyne pen zeer voortreflyk getuigenis, wanneer hy zegt: „ GOTTSCHED was „ een Pedant van het allergemeenſte en onverdraag„lykſte zoort (†). By zulke Leipziger kennisſen

„ ver-

(*) Zo goed als FREDERIK de Groote verſtond Koning FREDERIK WILLEM de Eerſte het woord *Régent* niet. De Heer FORMEY zegt: *un jour le Roi rencontra en rûe un des Régens du collége françois, homme agreſte, & qui avoit la phyſionomie la plus pedantesque, qu'on ait jamais vûe. Qui êtes vous? — Je ſuis Régent, du ton le plus férme. Cela derouta le Roi, qui n'avoit jamais oui parler que du Régent de France. Il ſe tourna vers les Officiers qui le ſuivoient, & portant ſon doigt au front, il leur fit ſigne, que cet homme etoit fou! Souvenirs d'un Citoyen Tom. I. pag. 87. 88.*

(†) GOTTSCHED *etoit un Pédant des plus plats & des plus*

„ verkoelde FREDERIK's byzondere liefde voor de „ Zwitzers niet, welke *openbaare partyen* (niet „ *rivaux*) van GOTTSCHED en van zyne wapendra- „ gers waren. Hy vervolgde dus, om zo veel „ Zwitzers, als hy flechts kon, in zyn land te trek- „ ken, en gebruikte hun voornaamlyk by alle zyne „ letterkundige fchikkingen. Het Zwitzerfche volk, „ het welk zedert de wederherftelling der weten- „ fchappen zeer uitgemunt heeft, verwierf zich eenen „ grooten naam juist in dien tyd, dat FREDERIK zich „ met de befchaaving van zyne volkeren bemoeide, „ en met de verbetering der kunsten en wetenfchap- „ pen. Naauwlyks zou geheel *Zwitzerland* eene „ middelmatige Provincie in eene der grootfte Euro- „ pifche Monarchien uitmaaken, en evenwel bevatte „ het een grooter aantal van nog levendige beroemde „ mannen, dan de talrykfte en befchaafde volken. — „ Zoo weinig FREDERIK ook naar Hoogduitfche „ boeken vroeg, zoo was hem toch niet onbekend, „ dat drie of vier Zwitzers begonnen hadden om de „ Hoogduitfche letterkunde de meeste eer aan te „ doen; en dat Zwitzers de koenheid hadden, „ van zich tegen den fmaak van den beroemden Pe- „ dant GOTTSCHED te kanten. Er waren toen in „ geheel *Duitschland* geen twee Schryvers zoo be- „ kend

infupportables. Eſſai ſur la vie & le regne de FRÉDÉRIC II. *pag.* 237.

„ kend als HALLER, en GESNER. Ten minſten
„ was KLOPSTOCK's onſterflyk gedicht toen niet be-
„ roemder dan de gedichten van HALLER, en GES-
„ NER's dood van ABEL. De Duitſchers hadden
„ toen voor geen hun eigene letterkundigen meer
„ achting dan voor BREITINGER en BODMER. Daaröm
„ nam FREDERIK ook in de Akademie der Weten-
„ ſchappen in *Berlin* meer Zwitzers aan, dan geleer-
„ den van andere volkeren. In de eerſte jaaren naa
„ de vrede, hadt de Akademie in *Berlin* acht Zwit-
„ zerſche medeleden: BEGUELIN, MERIAN, BER-
„ NOULLI, CAT, EÜLER, LAMBERT, SULZER, en
„ WEGELIN, de Duitſchers, Franſchen, en Italiaa-
„ nen waren ſlechts vyftien. De Opvoeders, wel-
„ ke FREDERIK aan de beide Zoons van zynen
„ Broeder gaf, waren Zwitzers. Het Gymnaſium
„ van Joachimsdal ſtond twintig jaaren, onder het
„ opzicht van wylen den Heer SULZER, en den Heer
„ MERIAN." (*)

Eenigen dezer braave Zwitzers moesten dan ook voor de gunst, welke zy by den Koning vonden, de gewoone tol opbrengen, welke het letterkundig gepeupel verlangt.

SULZER voornaamlyk hadt deze eer: want hy was leeraar van den Troon-opvolger, daar by een man van een verheven geest en karakter, zeer openhartig, re-

(*) *Ibid. pag.* 237. 238. 239. 240.

redelyk, en koen, en een openbaar vyand van ſchurken. Dit maakte hem in *Berlin* geleerde tegenſtreevers, welke hy beſpotte, en welke hem zyn leven geen oogenblik droeviger maakte, gelyk te begrypen is. Maar dit verdroot de geleerde Heeren, welke alle kunsten van ſchurkheid en arglistigheid tegen SULZER reeds uitgeput hadden. Eindlyk greepen zy naar andere wapenen. Als SULZER eens in den nacht, op eenen hem zeer gewoonen weg, naar huis ging, werdt op hem geſchoten, en de kogel vloog zeer digt langs zyn hoofd voorby! —— De redelyke SULZER heeft my zelf, deze gebeurenis in het jaar 1771 in *Berlin*, met medelydende verachting voor zyne elendige vyanden, verhaald.

Maar hy bleef daaröm toch een trouw Pruisſisch en Duitsch Patriot. In den zevenjaarigen Oorlog deedt hy zyn uiterſte best, om door den Ridder MITCHEL, en den Marquis D'ARGENS, by FREDERIK opmerkzaamheid en liefde voor de Hoogduitſche letterkunde te verwekken, en daar door is het gekomen, dat FREDERIK de beroemde Saxen, REISKE, ERNESTI, RABENER, en GELLERT ſprak. SULZER's liefde en hoogſchatting van Hoogduitſche verdienſten deedt hem in het jaar 1761 beſluiten, om met hulp van eenige zyner vrienden, voor den dapperen verdediger van *Colberg* den Overſte VAN HEYDEN een gouden medaille te laten ſlaan. FREDERIK verheugde zich over deze Vaderlandſche gedachten, betuigde den braaven SULZER zyn genoegen, begeerde zelf

om

om op de lyst der intekenaaren te ſtaan, en wenschte dat den Generaal WERNER dezelfde eer mogt wedervaaren, gelyk den Overſte VAN HEYDEN. Dit alles gebeurde, en FREDERIK ſchreef nog in den oorlog deswegens aan SULZER eenen dankbaaren en onvergeetbaaren brief, welken ik uit HIRZELS ſchoone gedenkſtukken hier plaats (*). De liefde en achting werden in het vervolg, by den Koning voor SULZER zoo groot, dat hy alles deedt om dezen grooten en goeden man het verblyf in *Berlyn* aangenaam te maaken, intuſſchen dat SULZER hartelyk wenschte dit verblyf tegen een ſtil leven aan de bekoorlyke oevers van het meir van *Geneve* te verwiſſelen. Den by deze gelegenheid geſchreven brief des Konings aan SULZER en over SULZER, heeft ons zyn waardig vriend HIRZEL bewaard (†).

By alle deze liefde des Konings voor de Zwitzers, bevondt zich intuſſchen iet, hetwelk grappig kan ſchynen, indien het geöorloofd ware aan een' zo groo-

(*) *Je ſuis d'autant plus ſenſible*, ſchreef de Koning aan SULZER, *à votre attention d'avoir travaillé à honorer ceux qui ſervent ſi bien la patrie, que vous m'avez prévenu ſur ce deſſein, que j'aurois executé depuis longtems ſans les circonſtances preſentes, qui ne me permettent pas toujours, de donner, comme je le voudrois, à ceux qui ſe diſtinguent, les marques de conſideration quils meritent.*

(†) HIRZEL an GLEIM uber SULZER den Weltweiſen. II. Th. ſ. 81. 82. 83.

grooten man hier of daar iet grappig te vinden. Een man, welken ik eer en bemin, gelyk ik SULZER geëerd en bemind heb, de Heer Overſte VAN STAMFORD thans Opperhofmeester van den Erfprins van Oranjen, heeft my te *Potsdam* gezegd: dat ook de geenen, welken geen Zwitzer was, *par tous les Diables* eenen Zwitzer moest zyn, als FREDERIK hem daar voor hieldt. Hy verkoos om die reden voor den tegenwoordigen Kroonprins van Pruiſen, eenen Heer BEHNISCH tot Onder-gouverneur. Deze Heer BEHNISCH deedt my in het jaar 1786 te *Potsdam* de eer aan, om my naa den ſtaat wegens zyne gezondheid te raadplegen. Ik hieldt hem voor eenen Zwitzer, dewyl de Koning hem daar voor hieldt. Maar daar my zyne Hoogduitſche uitſpraak zeer fyn, en aangenaam ſcheen, daar hy dus het grove accent der ſpraak en de barbaarſche uitſpraak niet hadt, welke ik en alle Zwitzers zonder uitzondering, en eenige van ons in eenen boven-barbaarſchen graad hebben: zoo wist ik in lang niet, wat ik van dezen landsman moest maaken, welken FREDERIK evenwel, gelyk my de Heer VAN STAMFORD heeft verzekerd, altyd koninglyk ſtout, dapper en onöverwinlyk voor eenen Zwitzer hieldt. Maar de Heer BEHNISCH zeide my eindelyk zelf, dat hy van *Breslau* was.

Goed en grootmoedig was FREDERIK vooräl voor den Koning van alle toenmaalige Duitſche geleerden, den Heer VAN HALLER. In het jaar 1749 liet FREDERIK door den Preſident VAN MAUPERTUIS aan

HAL-

HALLER ſchryven: „ dat hy naa *Berlin* moest ko-
„ men, en daar blyven. Titel en rang kon hy heb-
„ ben, zoo veel hy zelf wilde; ook een zeer groot
„ inkomen, dat de Koning daar voor verder geene
„ arbeid begeerde, dan alleen zyne tegenwoordigheid
„ in *Berlin*." —— HALLER zou zeker eene groote winst voor de Akademie der wetenſchappen in *Berlyn* geweest zyn; en dit dacht en wilde MAUPERTUIS ook eigenlyk. Dus deedt hy hem hoopen, ten minſten naa ELLERS dood, op het algemeen beſtuur van het gantſche geneeskundig wezen in de geheele Pruisſiſche Monarchie, en gaf hem nog grooter en glinsterender vooruitzichten.

Toen HALLER dezen brief van MAUPERTUIS ontfong, woonde ik by hem in zyn huis te *Gottingen*. Zeer duidlyk en levendig herinner ik my, welken indruk deze brief op hem maakte, en die woorden voornaamlyk, met welke MAUPERTUIS hem te kennen gaf: „ dat de Koning hem dikwyls zou laaten
„ roepen, en hem met VOLTAIRE en de overige
„ Heeren in zyn avondgezelſchap zou aanneemen."

Ongelooflyk werkten alle deze voorſlagen en uitzichten op HALLER. Zy verhieven zyne ziel, gelyk ik zedert naauwlyks eene ziel van het beste zoort verheven zag. De Koning van alle Duitſche geleerden wierp voor eenen tyd alle zyne folianten, alle zyne ontleed- en alle zyne kruidkunde voor eene wyle weg. Hy hieldt zich met niets bezig, dan met de fraaie letterkunde, en hadt den gantſchen dag door de

vernuftigſte invallen. Maar zomwylen vielen hem dan evenwel ook de onkristelyke avonduuren en avondmaaltyden te *Potsdam* en *Sans-Souci* op het hart. Hy verhaalde my, hoe men toen hier van, en van het gantſche byzondere leven des Konings in *Berlyn* ſprak: en toen ſprak men in *Berlyn* volkomen, ſtiptlyk, en woordlyk zoo, gelyk VOLTAIRE zedert in zyn leugenachtig *vie privée de* FRÉDÉRIC. Zyne overmagt boven VOLTAIRE in het vak der wetenſchappen van de fraaie letterkunde, en zyn eigen meer bevattend geestvermogen ſcheen HALLER zeer wel te voelen. Hy hadt veel verder rondöm zich en dieper, naa alle bronnen van menſchelyke kunde gegraven. Hy was met de geſchiedenis van alle tyden, alle volkeren, alle menſchen, en alle dingen beter bekend. Over de geſchiedenis en de wysgeerte der geſchiedenis was het my altyd even zoo aangenaam om HALLER te hooren, als VOLTAIRE te lezen. Zyn groote en fynvoelende geest wist even zoo goed het onnutte weg te werpen, als het treffende voor te ſtellen. HALLER bezat in de verkeering niet de onbeſchaamdheid van vernuft als VOLTAIRE: maar zyn geest was even zoo vlug, en hy wist de dingen even goed te zeggen. Hy was wel een Christen, maar nogthans toen geen zoo beſchroomd en overrechtzinnig Christen, als in het vervolg, en daaröm zeide hy my: „ verbeeld u eens eenen Christen, verbeeld u „ eens eenen mensch, welke aan de godsdienst „ van Jeſus gelooft, en dezelve van gantſchen harte

„ be-

„ belydt, naa *Potsdam*, tusschen den Koning, VOL-„ TAIRE, MAUPERTUIS, en D'ARGENS."

Dit was een schoone trek van HALLER. Maar nu schreef hy aan MAUPERTUIS de voorwaarden, onder welke hy besloten hadt, naa *Berlyn* te komen. Alle deze voorwaarden nam de Koning aan. Het scheen dat de geheele zaak haar beslag hadt gekregen, als HALLER, zeer onverwacht, aan MAUPERTUIS meldet: „ dat hy niet naa *Berlyn* kon komen, want dat „ het niet voegzaam was, dat hy zyne oude betrek-„ kingen met *Hannover* zou vernietigen."

HALLER was zoo verstandig om aan MAUPERTUIS zyne intusschen begonnen en nu reeds voleinde onderhandeling in *Hannover* niet te verzwygen. Natuurlyk berichte hy dit alles tevens terstond aan den Schepper en Onderhouder van *Gottingen*, den Staatsdienaar VAN MUNCHHAUSEN. Zoo schielyk als VOLTAIRE sprak, zoo schielyk was MUNCHHAUSEN in besluiten, en handelingen. Hy bewoog HALLER om in *Gottingen* te blyven; Hy beloofde hem daar de oprichting van eene Koninglyke Societeit van Wetenschappen, de Presidentsplaats by deze Societeit, en eenen brief van Adel van den Keizer.

MAUPERTUIS werdt over HALLERS gedrag boos; en in zyn hart ontstond, gelyk ik door SULZER weet, eene in het vervolg nooit weder afgelegde vyandschap tegen HALLER. De Koning werdt ook opgestookt. Maar de Koning vergaf ligt, waar hy kon vergeven; want in het begin van het jaar 1756

liet

liet hy HALLER door SULZER de plaats van Kancelier op de Univerſiteit te *Halle* aanbieden, en daarby een jaargeld van drie duizend daalders; maar waarby HALLER in het vervolg nog zeer veel begeerde.

Deze geſchiedenis van 1749 verhaalde HALLER in het jaar 1771 in het derde boek van zynen *Uſong*: dus wel in een Roman, en in zo verre hadt hy daar by een vrye hand. ZONGTU (FREDERIK *de Koning van Pruiſſen*) zegt hy, hadt geen onderſcheid tusſchen goed en kwaad geloofd; en nadien OEL FU (HALLER) hem niet wilde verbergen, dat hy een vereerer van God was, en de deugd boven de ondeugd ſtelde; hadt hy niet alleen zynen post by ZONGTU moeten misſen, maar ZONGTU hadt zich ook in zoo verre tegen hem vernederd, dat hy in harde uitdrukken tegen hem ſchreef; maar zyne ſchriften hadt hy nooit gelezen.

Dit alles was verdichting; maar dewyl ik FREDERIK's hart en denkwyze beter kan kennen, dan de Heer VAN HALLER beide kennen kon; zoo ſmert my deze plaats in *Uſong*, welke toch openbaar op FREDERIK den Grooten zien zal! Ook alleen daaröm kon ik de anders tegen mynen grooten leeraar en geëerden bloedverwant onvriendelyk ſchynende drift niet wederſtaan, om FREDERIK den Grooten hier tegen den Koning der toenmaalige Duitſche geleerden te verdedigen; voornaamlyk om dat de eene Koning den anderen het eerst hadt beledigd, en om dat de Koning van Pruiſſen tegen den Koning in *Gottingen* eigenlyk niets meer, dan een piſtoolſchoot loste.

VIII.

VIII. HOOFDSTUK.

Over FREDERIKS *gewaand bygeloof, en over zyne wezenlyke proeven in de Alchymie.*

Een verſtandig hoogachter, en bemind gezelſchaphouder van FREDERIK, heeft my in *Potsdam* gezegd: dat FREDERIK de Groote hier en daar een weinig bygeloovig geweest is! — Dit bevreemde my niet, maar evenwel hield ik het voor laster, toen ik ergens las: „ dat FREDERIK de Groote aan de Witte Vrouw „ geloofde."

Drie of vier jaaren voor Konings dood, raakte het verouderde ſprookjen van de Witte Vrouw in *Berlin* weder in zwang, en eene groote menigte van Dames en Heeren van het Hof geloofde er aan. Alle Berlynſche Hof-kamerjuffers zwoeren: dat zy op den helderen middag, juist tegen over de kamer der Koningin, eene Witte Vrouw aan het venſter zagen! Allengs zag ook de Koningin en het gantſche Hof de Witte Vrouw. Men zondt aan de Caſtelein, dat hy de onbewoonde kamer achter de Ridderzaal openen zou. Dit was de weg tot de Witte Vrouw. Maar als de Caſtelein in de kamer kwam, waar de Witte Vrouw

Vrouw zich aan het venſter hadt laaten zien, was de Witte Vrouw niet meer thuis.

Zeer geloofwaardig vonden het intuſchen veele lieden, en byzonder een zeer geeſtryk Prins: dat men op den helderen middag niet anders kon zien, dan het geen was. —— En het geen dan nog de zaak eindelyk ſcheen te bewyzen, was een tweehonderdjaarige houten prent, welke men na het Hof bracht, en welke de Witte Vrouw zoo levendig voorſtelde, als men haar op den klaaren middag in de onbewoonde kamer aan het venſter zag ſtaan.

Frederik lachte verbaasd, gelyk dit van zelf te begrypen is, over alle menſchen, welke aan de Witte Vrouw geloofden. Hy zeide: „ dit goochelſpel „ werdt onder de regeering van mynen Vader twee„ maal ontdekt, en geſtrafd; een Keukenjongen „ wierd in de kleederen van de Witte Vrouw gegees„ feld, en een Soldaat zette men op den houten Ezel „ in de kleederen van de Witte Vrouw!" Beſtendig draaide de Koning, in dezen tyd, aan zyn tafel het geſprek op deze zotheid; inzonderheid wanneer er iemand aan tafel zat, welken hy verdacht hielt, dat aan deze Witte Vrouw geloof ſloeg. Eens vroeg de Koning onverwachts den Vorst *van Saxen*, welke in het geheel niet tot het gevolg van de Witte Vrouw behoorde, „ of men in *Dresden* ook zulk een „ voorzeggend ſpook hadt?" —— Ja, zeide de Vorst. De Koning vraagde toen verder: „ hoe is „ het dan geſchaapen; is het Saxiſche ſpook ook

„ eene

„ eene Witte Vrouw?" (*) De Vorst was verbaasd, en vreesde, dat het den Koning zou mishaagen, als hy de waarheid zeide: dus ſchilderde hy, als een fyn Hoveling, op ſtond het ſpook groen, en zeide: „ Neen, Sire, het is eene Groene Vrouw." (†) Denklyk om dat hem het groene verwulfzel te *Dresden* daarby inviel. Naauwlyks kan men zich dat geſchater van lagchen voorſtellen, welk hieröp aan de tafel des Konings ontſtond; maar daaröm hieldt FREDERIK niet op, om de aanhangers der Witte Vrouw, waar het te pas kwam, met zyne Sarcasmi te vervolgen.

Ook ſchynt de Heer DENINA FREDERIK den Grooten voor een klein weinig bygeloovig te houden, wanneer hy zegt: „ My is ten minſten niet bekend, „ dat FREDERIK het zwak hadt om aan de ſtarren- „ wichelaary te gelooven, gelyk zoo veele andere „ groote Vorſten. Hy beſpotte genoegzaam alle „ waarzeggingen. Intuſſchen ſcheen hy evenwel „ nieuwsgierig om een zeker Prophetisch-boek te zien, „ in den ſmaak der boeken van NOSTRADAMUS, „ waar van men zeide, dat het in het oude Klooster „ *Lenin* gevonden was?" (§)

Over het geheel heeft de Heer DENINA hier niet gantsch ongelyk. Maar de waarzegging uit het Kloos-

(*) *Quoi, auſſi une femme blanche?*

(†) *Non, Sire, c'eſt une femme verte.*

(§) *Eſſai ſur la vie & le regne de* FRÉDÉRIC II. *pag.* 450.

Klooster *Lenin* (*Vaticinium Leninenſe*) kan in het geheel niet vergeleken worden met de waarzeggingen van NOSTRADAMUS; zy is ook geen boek, maar een enkel blad, het welk men wil dat ten tyde van FREDERIK WILLEM den Eerſten onder eenen ſteen van het Klooster *Lenin* gevonden is. Het is in oud Munniken-Latyn geſchreven, onderſcheiden gedrukt, en eene bloote bedriegery, of veel meer, gelyk de Witte Vrouw, een bloote ſpotterny. Voor meer dan twintig jaaren, ontdekte men in *Berlin* deze ſpotterny. De boeken van eenen overleden Profeſſor op het Gymnaſium van Joachimsdal, werden op eene openbaare verkooping verkocht. In de verkoopkatalogus ſtond het waare oorſpronglyke van deze voorzegging, onder het opſchrift: *Plan van het Vaticinium Leninenſe!* —— Zoo kwam dus aan den dag, dat de maaker van deze ſpotterny zich van deze uitvinding bediend hadt, om denklyk de Lands-regeering van dien tyd van nieuwe inrichtingen af te ſchrikken, welke het volk mishaagden. Het kan zyn dat FREDERIK deze dwaaze voorzegging, waar van ten minſten onder het gemeen zeer veel geſprooken werdt, eens wenschte te zien; want zulke dingen waren hem, gelyk men zal zien, toch niet geheel onverſchillig.

Een voormaalig gezelſchaphouder van FREDERIK, de ſcherpzinnige Heer *Kanunnik* VAN PAUW in *Xanten*, zeide nog in dit jaar 1789 mondelyk: „ dat FREDERIK de Groote, ongeacht zynen ſterken

„ geest,

„ geest, de aanprikkelingen tot de Alchymie en tot
„ de dwaaze naſpooring van het toekomende niet
„ kon wederſtaan. Op de eerſte heeft hy veele jaa-
„ ren lang jaarlyks tien duizend daalders verſpild.
„ Om de langte van zyn leven, of om het uitëinde
„ van gewichtige gebeurenisſen na te ſpooren, heeft
„ hy niet ligt, eenen Starrenkyker, of Waarzegger
„ in zyn land onbevraagd gelaaten, hoewel men niet
„ kan zeggen, dat hy de Waarzeggers geloofde.
„ Maar de drift tot zulke dingen ſcheen evenwel in
„ het Brandenburgſche Huis erflyk te zyn."

Zulk een oordeel over FREDERIK van zulk eenen grooten waarnemer en denker als de Heer VAN PAUW is, verdient een naauwkeurig onderzoek. Mannen van aanzien uit *Berlin*, welken dit oordeel van den Heer VAN PAUW werdt medegedeeld, antwoorden: „ dat zy nooit iet dergelyks gehoord hadden, en dat „ zy het moesten vernomen hebben, zoo het waar „ was." —— Maar van waar hebben die geleerde Heeren in *Berlin* het recht om te gelooven: dat veele dingen van gewicht, welke FREDERIK den Grooten betreffen, daaröm niet waar zyn, omdat zy er niets van weeten?

FREDERIK de Groote heeft aan den Heer Staatsdienaar VAN DER HORST gezegd: „ Al het geen de men-
„ ſchen van alle leeftyden van de Astrologie en
„ Waarzeggers-kunst hebben willen gelooven, is
„ byna even zoo ongerymd, als alle de Godsdienst-
„ ſtelzels der geheele wereld. Zedert zeer oude ty-

„ den vereenigde men deze beide zoorten van onzin;
„ altyd geloofde de verbeelding, tot overtuiging toe,
„ het geen het gezonde menschen-verstand verwierp.
„ Maar daar ik ook overtuigd ben, dat men op zeer
„ ongebaande wegen, dikwyls de waarheid ontdekt,
„ en dat de schynbaarste sluitredenen zeer dikwyls
„ tot grond-valsche begrippen brengen: zoo deed
„ ik alle my mooglyke onderzoekingen over deze
„ twee groote voorwerpen van onze dwaasheid en
„ geloof. Allen, welke zich voor Starrenkundigen uit-
„ gaven, zelfs ook alle Dorps-propheeten (*dévins*
„ *de village*) liet ik om raad vraagen: want van
„ zulke dingen verneemt men niets noch van de
„ Katheders noch Predikstoelen! —— Het gevolg
„ hier van was, dat ik overäl niets vond, dan oude
„ wyfs sprookjens, en onzin! FRANCHEVILLE ver-
„ stond in myne Staaten het best de uitrekeningen
„ der Cabalistica; en hy heeft my verzekerd, dat hy
„ er niets van geloofde. Een oud boek, het welk
„ veel dom tuig van dit zoort met geleerdheid voor-
„ draagt, zyn de brieven van den Graaf VAN GABA-
„ LIS; ten minsten dit boek heeft my vermaakt."

Dit zyn de eigen woorden van den Koning, welke de Heer VAN DER HORST zich zeer duidelyk herinnerde. Men zal uit deze woorden leeren, wanneer men ze met het bericht van den Heer VAN PAUW vergelykt, hoe zorgvuldig men toch alles moet proeven, het geen men ook met de grootste waarschynlykheid geneigd kán zyn, om het voor waarheid te houden.

Niet

Niet het geloof aan zulke dingen, maar de begeerte tot het onderzoek van zulke dingen, is misschien in het Brandenburgsche Huis erflyk: want FREDERIK de Groote heeft toch evenwel de ydele kunst van de Starrenkykers en Dorps-propheeten beproefd; maar hy heeft, gelyk de Heer VAN PAUW zorgvuldig er byvoegt, er niet aan geloofd.

Even zoo is het gelegen met FREDERIKS voorgewende drift tot de Alchymie. Zeer dikwyls sprak hy van de Alchymie in tegenwoordigheid van den Heer Staatsdienaar VAN DER HORST. De Koning verborg in het geheel niet: „ Dat hy geld aan Alchymisten „ hadt gegeven, op dat zy proeven zouden neemen; „ en hy zelf hadt de gevolgen van deze proeven op „ het naauwkeurigst waargenomen."

De Heer VAN DER HORST heeft zeer naauwkeurig de volgende woorden uit den mond van den Koning gehoord: „ Goudmaakery is een zoort van ziekte; „ dezelve schynt dikwyls door de reden voor een' „ tyd geneezen te zyn, maar dan komt zy onver- „ wachts weder en wordt wezenlyk besmetlyk. By „ FREDERSDORF hadden zich hier in *Potsdam* Alchy- „ misten aangediend, deze geloofde er sterk aan, en „ liet zich met hun in. Dra verspreide zich het ge- „ rucht van deze onderneming over het geheele gar- „ nizoen, en er was geen Vaandrig in *Potsdam*, welke „ niet hoopte, om door de Alchymie zyne schulden „ te betaalen. Winderige en bedriegelyke Goud- „ maakers (*adepten*) sloopen van alle hoeken en on-

„ der allerlei gedaantens naa *Potsdam*. Uit *Saxen*
„ kwam eene Vrouw VAN PEUEL met twee zeer ſchoo-
„ ne Dochters; deeze verſtonden dit handwerk
„ kunstmaatig, en jonge lieden vooräl hielden haar
„ voor groote Waarzegſters. Ik wilde de zaak met
„ geweld ſtooren, maar het gelukte my niet. Men
„ boodt aan, om in myne tegenwoordigheid alle be-
„ denklyke proeven te doen, en om my door het te
„ zien te overtuigen. Dit hieldt ik voor het beste
„ middel om de zotheid te ontdekken, en dus liet ik
„ deze Alchymistinnen onder naauw opzicht arbei-
„ den. Goud in de ketel te werpen, en ander grof
„ bedrog, kon niet gelukken; maar evenwel maakte
„ de Vrouw VAN PEUEL de zaak zoo waarſchynlyk,
„ dat ik alle proeven moest veröorloven, en dat het
„ my op het einde ver over de tien duizend daalders
„ koste, welke ik daar toe beſtemd had. —— Het
„ blyft altyd zotheid om aan de verandering der me-
„ taalen te gelooven; maar dit is zeker; dat zich
„ de metaalen in geheele andere gedaantens laaten
„ brengen, onder welke men ze niet zou zoeken.
„ Men maakt van goud kleine roode korreltjes,
„ welke bynaa er uitzien als Robynen, en in het
„ geheel niets metaal-achtig ſchynen te hebben. Wie
„ my myn geld wedergeeft, dien leer ik deze kunst. —
„ Alleen moet ik daarby bekennen, dat men er niet
„ ryker door wordt, want om vyftig dukaaten in
„ zulke roode korreltjes te veranderen, verliest men
„ omtrent zes dukaaten."

De-

Deze woorden, welke de Koning in tegenwoordigheid van den Heer Staatsdienaar VAN DER HORST en van den Heer Marquis VAN LUCCHESINI gesprooken heeft, bewyzen, dat FREDERIK de Groote eene aanmerklyke somme gelds tot Alchymistische proeven uitgaf, maar niet dat hy aan de Alchymie geloofde.

IX. HOOFDSTUK.

Over FREDERIK's *ſtaatkundig karakter.*

FREDERIK's verbaazende grootheid van geest beſtond in het geheel niet in de langzaame ontwikkeling van een groot karakter, maar daar in, dat hy op eens, en met een ſprong daar ſtond, gelyk hy was, en gelyk hy worden zou, in zyne volle rypheid en kracht.

De grondregels, welke hy eens hadt aangenomen, volgde hy ook zyn gantſche leven door, met onbeweegbaare ſtandvastigheid. Zyn eerſte ſtaatkundige oogs-opſlag trof en beſlisde. Het geen hy in alle dingen eens voor waar hieldt, dat hieldt hy zyn gantſche leven door voor waar. Het gantſche plan van zyn gedrag in ſtaatszaaken, zyne eenmaal over ſtaatkundige zaaken aangenomen gevoelens, en grondreges heeft hy ook in zynen ouderdom nooit verlaaten, hy heeft er nooit tegen gehandeld.

Als Kroonprins ſchreef hy een opſtel over de toenmaalige geſteldheid van *Europa*, het welk in het zesde deel van zyne nagelaaten werken ſtaat. Hy zag toen reeds, wat eene verëeniging der grootſte krachten van *Europa* doen en uitwerken kon. Hy zag dat de-

dezelve groot genoeg was, om de overige wereld onder zich te verdeelen. Hy wist er geen middel tegen, dan in de Coälitie van alle de overige magten en ſtaaten. Dit dacht en ſchreef FREDERIK als Kroonprins; en onöphoudelyk heeft hy als Koning op dezen eenmaal aangenomen grondregel gebouwd.

Na de dood van Keizer KAREL den Zesden moest hy in gevolge van dezen grondregel, zyne ſtaaten ook zoo vergrooten, op dat ook hy eens eene ſtem onder de grootſte Mogendheden van *Europa* zou hebben. *Frankryk* geloofde toen, dat het tydpunt op handen was, waarin het de vreeslyke Oostenrykſche magt onder drie mededingers zou kunnen verdeelen. *Beyeren*, *Saxen*, en MARIA THERESIA, de Erfgenaame van KAREL waren deze mededingers. De eerſte zouden zoo veel voor zich neemen, dat aan de eigenlyke Erfgenaame byna niets overig bleef, dan *Hongarien* en *Neder-Oostenryk*. FREDERIK kon voor zich nergens aanſpraak op maaken dan op *Sileſien*; en deze Provincie moest hy in bezit hebben, voor dat van hier of daar een ander kwam, en zëide, *Sileſien* behoort my! —— Om dus ook deelgenoot van de Oostenrykſche Erfenis te worden, koos FREDERIK de party van *Frankryk*.

Maar hy verbond zich niet door eene volkomene Alliäntie. Even zoo als met *Beyeren* en *Saxen*, ſprak hy met *Frankryk* af, om het gemeenſchaplyk werk zoo veel mooglyk te bevorderen. By zyn uitmarsch uit *Berlyn*, zeide hy ſcherzend tegen de

Franſche Gezanten: ik neem uw ſpel over, valt my het geluk mede dan zullen wy deelen. Maar als hy zag, dat *Frankryk* en *Saxen* hem misleiden, dat de *Franſchen* alles deeden, om hem op te ligten, dat de Saxiſche hulptroepen door listen en lagen van het Hof hem niet alleen onnuttig, maar ook nadeelig werden, zoo hadt hy niets meer, dat hem bond. Hy maakte dus de vrede van *Breslau*, en verkreeg door deze eerſte formaliteit, het beſtendig bezit van *Sileſien*, door middel van eenen volkomenen afſtand van den eigenaar. *Oostenryk's* eenige Bondgenoot, Koning GEORGE de Tweede van *Engeland* ſtond als borg voor deze vrede.

Maar een nieuw toneel trok hem ſchielyk weder op de zyde van Keizer KAREL den Zevenden, toen hy nog naauwlyks tyd hadt gehad, om zich in *Sileſien* een weinig vast te zetten. *Engeland* maakte een verbond te *Worms;* en FREDERIK vernam deszelfs geheim Artikel door een tot nog toe nog niet openlyk bekend toeval. WILLEM de Achtſte Landgraaf *van Heſſen-caſſel*, was deels uit ſtaatkunde en deels door eene byzondere neiging, de yverigſte aanhanger van het huis *van Beieren:* Koning GEORGE de Tweede van *Grootbrittannien* hadt groote achting voor dezen Vorst, en als zyn Schoonvader hieldt hy zich van hem volkomen verzekerd. De Landgraaf bezocht den Koning in *Herrnhauſen*, en was bekwaam genoeg om het geheimſte Artikel van het verbond van *Worms* uit hem te lokken. Zoodra hy dit geheim

mag-

magtig was geworden, ſpoedde hy zich, om hetzelve aan FREDERIK te ontdekken; en deze gewichtige ontdekking verhaaste FREDERIKS inval in *Bohemen*.

FREDERIK's en *Frankryks* vernedering, was het doel van het Verbond te *Worms*. Hadt hy thans aan *Oostenryk* het geheele overwicht gelaten, dan zou hem ook niets meer gered hebben. Dus vertoefde hy geen oogenblik. Hy greep naa de wapenen, in ſchyn, voor het Opperhoofd des Ryks; maar in de daad, voor zyn eigen behoud. *Frankryk* was in de uiterſte verlegenheid, de Oostenrykers ſtonden in den *Elſas*, en FREDERIK redde *Frankryk*. Maar *Frankryk* handelde trouwloos met FREDERIK, toen het, ongeacht de heiligſte beloften, de gantſche Oostenrykſche magt naa *Bohemen* liet trekken, zonder haar te volgen. De Kardinaal DE FLEURY handelde hierby zoo prieſterlyk, en kinderachtig, dat hy de geheele hoofdzaak in een gevaar bracht, welk groot bleef tot aan den ſlag by *Fontenoi*; dewyl hy geloofde, dat *Frankryk* in zulk een kritik tydſtip niets grooter kon doen, dan *Freyburg* in *Breisgau* te veroveren! maar FLEURY volgde eigenlyk de grondregels van den Kardinaal DE MAZARIN: deze beide Kardinaals geloofden, gelyk zedert de beroemde Staatsdienaar DE VERGENNES, dat de waare ſtaatkunde beſtond in verraad en bedrog.

FREDERIK moest dus den gantſchen laſt van den Oostenrykſchen aanval in *Bohemen* doorſtaan. Zyne plans waren in die vooronderſtelling ingericht, dat de

Franſchen Prins KAREL naa *Bohemen* zouden verzellen; men weet, wat er gebeurde. Nog in het volgende jaar was FREDERIK, ook naa zyne groote overwinningen by *Friedberg* en by *Soor*, evenwel in gevaar, van de Oostenrykſche Armee in zyn land te zien, en misſchien wel voor *Berlin*. Hy verzette zich des niet tegenſtaande met nadruk en ſpoed tegen dezen ſtorm, verſloeg zelf een gedeelte van zyne vyanden door de verraſſing by *Groshennersdorp*, en liet het andere gedeelte, door eene verſterking by *Kesſelsdorp* verſlaan. Nu was FREDERIK in ſtaat, om eene vrede te ſluiten, waarby hy niets verloor.

Zal men dus wel in FREDERIK's ſtaatkundig karakter byzonder in de twee eerſte *Sileſiſche* oorlogen eene zekere vreesachtigheid ontdekt hebben? —— Scherpzinnige Staatsmannen heb ik hooren zeggen: dat hy in den eerſten oorlog en vrede zoo veel nam, als nodig was, om zich *Oostenryk* tot een eeuwig onverzoenlyk vyand te maaken, maar niet zoo veel, als hy moest hebben, om het veröverde zeker te bewaren. Zeer klaar is het, dat hy in de *Breslauer* vrede niet meer kon verkrygen; maar tot het ſluiten der vrede van *Dresden* ſchynt de grond niet ſterk genoeg. Moest hy niet ook *Bohemen*, of ten minſten een groot gedeelte van hetzelve hebben, om eene vrede te maaken, gelyk hy nodig hadt? ——

Noch vrienden noch vyanden zouden geduld hebben, dat FREDERIK by de vrede van *Dresden* het Huis van *Oostenryk* geheel buiten ſtaat ſtelde, om

aan

aan de herövering van *Sileſien* te denken. De overmacht des Konings by de vrede van *Dresden* was zeker niet van die natuur, dat hy dit verzoek met de minſte waarſchynlykheid van een goed gevolg zou hebben kunnen waagen. De Rusſiſche Armee was gereed om tegen hem te marſcheeren. Waren de Rusſen in *Pruiſſen* ingerukt, dan zouden zy daar niets voor zich gevonden hebben, dan eene opene weerlooze Provincie. In de twee veldſlagen by *Groshennersdorp*, en *Kesſeldorp*, hadt de Oostenryksche Armee weinig geleden; het grootſte verlies in dit treffen viel op de Saxen. Dus konden de Oostenrykers FREDERIK nog tegenſtand bieden, en hem dwingen, om hun niet uit het oog te verliezen. Terwyl dat de Rusſen, Coſakken, en Calmucken, vryheid zouden gehadt hebben in FREDERIK's landen. Op *Frankryk* kon hy zich niet meer vertrouwen, naa zulke een hem bewezen trouwloosheid; *Frankryk* zou hem hebben laten vernielen, en intusſchen gerust zyne veröveringen in de Nederlanden voortgezet hebben. FREDERIK maakte dus de vrede te *Dresden*, zoo goed als hy gemaakt kon worden; en hadt hy, gelyk KAREL de Twaalfde alles gewaagd, en alles op het ſpel gezet, dan zou hy niet gehandeld hebben, als een Staatkundig wys Koning, maar als een doolend Ridder.

Vreesagtig was FREDERIK in zyn leven nooit, dus ook niet in de twee eerſte Sileſiſche oorlogen. Zyne natuurlyke geſteldheid liet ook by zyn fyn gemaakt lig-

ligchaam geen vrees over; gelaaten en magtig vertreedt zulk een geest elke neiging tot zwakheid. Zelf het verwyt van lafheid, welk zyn gedrag by *Molwitz* hem op den hals haalde, is zeer ongegrond. FREDERIK's toenmalig gedrag was door een famenvloed van omftandigheden zoo onvermydlyk, dat ook ACHILLES en ALEXANDER in zulk een geval niet anders zouden hebben kunnen handelen dan FREDERIK. De Generaal RÖMER wierp aan het hoofd van de gantfche Oostenrykfche Ruitery, een Pruisfisch Regiment, hetwelk de geheele Cavallerie van den vleugel uitmaakte, waar by de Koning ftond, over hoop. FREDERIK zag het ogenblik waarin hy nedergehouwen of gevangen genomen moest worden. Hy reedt dus te rug. Maar zoo ver trok hem wel de drom der vlugtende weg, dat hy flechts eerst in den nacht, en naa het volkomen winnen van den flag zyne Armee weder vond. Hy reedt ook weg van *Collin*, in een vollen gallop, terwyl zyne Officieren onder elkanderen op het flagveld zeiden, hier is ons *Pultawa!* Maar moest dan FREDERIK het gevaar niet myden, om zyne vyanden in de handen te vallen; en hadt hy geen reden, om dit meer te vreezen, dan de dood! —— In alle veldflagen van den zevenjaarigen Oorlog heeft FREDERIK zich aan alle gevaaren gelyk een Major blootgefteld, en in duizend andere voorvallen heeft hy getoond, dat niet flechts eene door de fterkte zyner ziel overwonnen natuurzwakte hem overäl zoo moedig maakte, zoo gelaten, en zoo koen. Die Spanjaard

jaard was wel een eerlyk man, die zeide, op dezen of geenen dag was ik dapper, maar by FREDERIK was dit nooit het geval in den oorlog.

Dikwyls hieldt men hem voor Staatkundig vreesachtig, wanneer hy, het geen hem toch by zyne overmacht, en zyne overwicht zoo gemaklyk was, in zyne Staatkundige onderhandelingen, niet ſterk doordrong. Maar dit deedt hy uit eenen zeer verſtandigen en billyken grondregel, waardoor FREDERIKS Staatkunde zoo geheel van de denkwyze van zoo veele andere Staatkundigen verſchilde. „Ik menge my nooit, „ zeide hy dikwyls, in de inwendige zaaken en huis„ houding van andere Staaten, dan wanneer myn „ eigen en grootſte gevaar dit noodwendig vordert."

Dus kan men ook niet zeggen, dat FREDERIK eerst door de goede gevolgen van zyne ondernemingen recht koen geworden is, gelyk veele of wel alle groote mannen, vooräl ook LUTHER. FREDERIK was Staatkundig ſtout, terſtond naa zyne aankomst tot de regeering: In zyn ouderdom was hy voorzigtig, en achterhoudend by ondernemingen, welke al te uitgebreide gevolgen konden hebben. Zyn ſtoutſte Staatkundige ſtap waagde hy draa naa zyne Troonbeklimming, als hy wegens de Heerlykheid *Herſtal* aan den Biſſchop *van Luik* drie duizend man in het land bezorgde. In de uiterſte zwakheid bevond zich toen het Keizerlyke hof; maar met een weinig meer overleg moest het Miniſterie te *Weenen* toch ten minſten den jongen Koning van eene Land-vredenbreuk aan-

aangeklaagd, en hem daardoor den haat van alle minder magtige ryksſtanden op den hals gehaald hebben, en hadt zich dan nog eindlyk *Frankryk*, hetwelk in een duurzaam verbond en Alliantie met het Bisdom *Luik* ſtaat, toenmaals met *Holland* tegen FREDERIK verbonden, dan zou misſchien FREDERIK's veldtogt tegen eenen Bisſchop een droevig einde genomen hebben.

Een koen en ſtoutmoedig inzien hadt FREDERIK terſtond by elk hem voorgelegd nieuw en groot Project. Maar daarom onderzocht hy dit Project niet minder zeer naauwkeurig. Zyn doordringend oog ontdekte terſtond in het eerſte oogenblik, de waarſchynlykheid en gegrondheid van een voorſlag, en zulk oog trof men nergends, gelyk my honderdmaal van eenen zyner veeljaarige Staatsdienaars gezegd en weder gezegd is, by geen mensch van dezen eeuw in die ſterkte aan. Maar op dit oog verliet FREDERIK zich ook niet geheel. Hy rekende, onderzocht, eischte bericht, en vervolgends boude hy evenwel, vooräl in Finantie zaaken, nooit op de zekerheid van de gevolgen, maar hieldt alles voor een proef.

FREDERIK was in alle zyne onderhandelingen wezenlyk verſchillend van de meeste andere Staatsmannen van *Europa*. Dit bekent met de edelmoedigſte oprechtheid de Graaf VAN GUIBERT in de volgende plaats van zyn lofrede op FREDERIK. „ FREDERIK „ zegt hy daar, zeide, ſchreef, en deedt alles met „ eene klaarheid, waarde, en bepaaldheid, waarvan

„ men

„ men by onze buitenlandſche belangen niets weet. „ Want daar ligt men zich altyd daaröp toe, om „ niet regelrecht tot het oogmerk te komen, maar „ de zin met ſpreekwyzen te verduiſteren, zich in „ duiſterheden te bekleden, om voor zich uitvlug- „ ten open te hebben, in plaats zich van de naakte „ waarheid te bedienen, welke toch zoo veel zeld- „ zaamer, en ten minſten met meer waarde in ver- „ legenheid geraakt, dan leugen en bedrog. In „ alle zyne eigene brieven, in alle onmiddelbaare „ onderhandelingen, by welke zyn naam gevoegd „ is, betoont FREDERIK zich altyd vast en waar." (*)

Tot bewys van het geen deze grootmoedige Franſchman zegt, behoeft men ſlechts FREDERIK's uitdrukkingen en FREDERIK's ſtyl, in Staatkundige onderhandelingen, met de uitdrukkingen en ſtyl van eenige andere groote Hoven te vergelyken. FREDERIK bevlytigde zich zeer, om klaar en nooit donker te zyn; en geen mensch zal hem van eene onwaarheid kunnen overtuigen. Volkomen moest men van zyn oprecht gedrag overtuigd worden, daar hy zeer dikwyls zyne briefwisſeling met een Hof, waarmede hy in onderhandeling was, zeer openhartig aan een derde Hof mededeelde. Het geen hy by de Keizerlyke onderneeming om *Beyeren* by ruiling te verkrygen,

(*) *Eloge du Roi de Pruſſe, par Mr. le Comte* de Guibert, vortreflich uberſetzt von Zöllner. S. 71, 72, 73.

gen, aan het Keizerlyke Hof naa *Weenen* geſchreven, en van dit Hof tot antwoord hadt gekregen, zondt hy ook naa *Verſailles*.

Trouw en geloof hieldt hy altyd, en nooit heeft hy een gegeven woord verbroken. Eene openbaare leugen ſtaat in een by zyn leven over hem geſchreven en gedrukt, en lang bedekt verkocht geſchrift, dat hy, welke by de vrede van *Hubertsburg* aan de Saxen beloofde, om drieduizend vyfhonderd gevangen Soldaaten uit te leveren, altyd den gezant door zynen Staatsdienaar liet antwoorden: „ de Koning „ wordt verdrietig, wanneer men hem hiervan ſpreekt; „ of de Koning is zeer verwonderd, dat het Saxiſche „ Hof iet zoekt, waardoor de zoo even van nieuw „ weder opgerichte vriendſchap ligt zou kunnen ver„ koelen." (*) Het is waar, dat men naa de vrede van *Hubertsburg* wegens terug gehouden krygsgevangenen van alle kanten klaagde, en elkander van alle kanten verwyten deedt. *Oostenryk* handelde vooräl ten aanzien van de Pruisſiſche krygsgevangens niet zeer billyk, en brak in het geheel het uitwiſſelings werk weder af. Maar het geval tuſſchen den Saxiſchen gezant en de Pruisſiſche Staatsdienaars is verdicht.

Uit FREDERIK's nagelaten ſchriften kan men zeer wel bewyzen, dat hy, de bondgenoot van *Rusland*, by de groote en ſnelle voortgangen van deze zoo gewel-

(*) FRÉDÉRIC *le grand*, *pag.* 26.

weldig en gelukkig tegen de Turken, zoo als overäl en in alles zich verheffend volk even zoo ongerust was, als de overige groote Hoven van *Europa*. Hy voegde zich zelf in het geheel by het Weener Hof, welke toen groote lust betoonde, om zich met de Turken tegen *Rusland* te vereenigen. FREDERIK vreesde, dat zyne vriendin, de groote Keizerin, hem eens even zulke wetten mogt willen voorschryven, als aan de Poolen; en het Weener Hof wilde volstrekt niet toegeven, dat de Rusfen *Moldavien* en *Wallachien* voor zich zouden overmeesteren. In deze gewikkelde omstandigheid gedroeg FREDERIK zich intusschen met eene scherpzinnigheid, voorzichtigheid, zagtheid en wysheid, waarby zyne Staatkundige bekwaamheden, en zyn geheel Staatkundig karakter in vollen luister verschenen. FREDERIK bleef de groote CATHARINA getrouw. Hy vergat niet, dat zy hem eens zyn Koningryk *Pruisfen* weder gaf, en dat zy alleen hem toch aan het einde van den zevenjaarigen Oorlog geredt hadt. Maar de daarop gevolgde verdeeling van *Poolen* bewyst, dat hy daarby even zoo min zyn eigen voordeel vergat. Wie FREDERIKS Staatkundig karakter geheel wil kennen, behoeft verder niets dan alleen de geschiedenis van zyne onderhandeling wegens de verdeeling van *Poolen* te lezen; en ongelukkig hy, welke dan niet ziet, dat FREDERIK in de kunst om by eene groote Staatsonderhandeling, zich geduldig en slim, zagt en sterk, fyn en meesterlyk te gedragen, even zoo groot was als in den oorlog.

Intusſchen zoude het ook te veel gezegd zyn, wanneer men wilde voorgeven; dat niemand in *Europa* het zedert den zevenjaarigen Oorlog gewaagd hadt, om een plan te maaken, zonder FREDERIK om raad te vraagen, of te vreezen. Zeker heeft men zedert den zevenjaarigen Oorlog plans gemaakt, waarby hy niet om raad gevraagd werd: want anders hadt men tegen hem zelf geen plan moeten maaken. Maar dit was openlyk het geval, by de in bezitneeming van *Beyeren*, en by het Project van dit land tegen de *Nederlanden* te wisſelen; ook by het plan van den Heer DE VERGENNES, om door list en tweedragt, de zeven vereenigde Nederlanden aan de Kroon van *Frankryk* te onderwerpen.

FREDERIK was ook zeker niet by het groote Staatkundig plan om raad gevraagd, hetwelk in het jaar 1780 tot ſtand gekomen zou zyn, en in gevolge hetwelk menſchenvrienden wenſchen durfden, en hoopen konden, dat *Rusland's* vaanen op de muuren van *Conſtantinopolen* geplant, en de zagte en wyze wetten van CATHARINA de Groote, in dat ſchoon werelddeel geëerd en bemind te zien; waar zedert de omkeering van het Grieksch Keizerdom, het despotisme zich nooit zat aan menſchen bloed drinkt, waar wilde barbaarsheid alle rechten der natuur vertreedt, en alle wetenſchappen en kunſten verbant. Groot en verheven was dit plan; hoe weinig het ook aan FREDERIK den Grooten kon behaagen, en hoe vreeslyk het voor de handeldryvende volkeren zyn mogt. Achthonderd duizend menſchen

zyn

zyn thans om dit Project in ſtryd; en terwyl een wild, ontmenscht, en ruw volk, dat tusſchen zich en elk Christen zonder uitzondering een even zoo groot onderſcheid maakt, als een Edelman tusſchen zich zelven en een lyfeigenen boer, van zynen Propheet MUHAMMED vervloeking, dood, en ondergang voor de gantſche Christenheid affmeekt, wenscht een groot gedeelte des Christendoms aan de Vaanen van MUHAMMED de zege toe.

X. HOOFDSTUK.

Over zyn gedrag met de afgezanten van buitenlandſche Mogendheden aan hem en met zyne gezanten aan hun. Over zyn doorzicht in buitenlandſche zaaken, Handelingen, en Voorvallen.

By de eigenlyke byzondere gehoorgevingen aan vreemde gezanten was niemand tegenwoordig, dan de Staatsdienaar van het departement van buitenlandſche zaaken. Maar nooit heeft men gehoord, dat de Koning aan vreemde gezanten antwoorden zou gegeven hebben, welke hen in perſoon onaangenaam konden zyn, de gezanten van kwalyk gezinde Hoven vleide FREDERIK wel nooit, maar zeide hun wel openbaare waarheden.

By openbaare gehoorgevingen op de Courdagen te *Berlyn* kwam de Koning voor een half uur uit zyne kamer, ſprak iet met drie of vier gezanten, en meestendeels van zeer onverſchillige zaaken, indien hy hun niet ſlechts vroeg, hoe hunne Heeren zich bevonden?

Geen mensch in de wereld verſtond beter dan FRE-

DE-

DERIK, als hy wilde, hier of daar iemand iet hem byzonderst aangenaam te zeggen. De Oostenrykſche gezant Graaf REWITZKY was een byzonder wys en zeer geleerd man, welken de Koning hoog ſchatte. Hy verſtond de Oosterſche taalen uitnemend goed, en dit was bekend. De Koning vroeg hem eens by een openbaar gehoor: „ uit welke ſpraak is het woord „ *Aga* afkomſtig; my is dit onbekend, en geen ge„ leerde gaf my ooit hiervan bericht?" REWITZKY hernam, het woord *Aga* ſtamt uit de Armeniſche ſpraak af, en betekent in dezelve zoo veel als Heer of Vorst; van de Armeniers hebben de Saraceenen en Turken dit woord overgenomen, het is met hun naa *Spanjen* overgebracht, daar op het vrouwelyke geſlagt toegepast, en van daar komt het beminnelyke Spaanſche woord *Aija*. —— De Koning bedankte in tegenwoordigheid van zyn geheele Hof, den Heer VAN REWITZKY voor deze verklaaring, als ware het voor hem eene ontdekking van het grootſte gewigt.

De Keizer bejegende eenigen tyd daarna den Pruisſiſchen gezant in *Weenen*, Baron VAN RIEDEZEL, met uitſtekende onvriendelykheid en verachting, want hy ſprak op de Courdagen met alle de andere gezanten, zoo als gewoonlyk, en nooit met RIEDEZEL. Dit vergoldt FREDERIK terſtond den Graaf VAN REWITZKY. Hy ſprak met hem geen woord, offchoon hy met den Rusſiſchen, Franſchen, Saxiſchen, en andere gezanten, welke naast REWITZKY ſtonden, een poos praatte.

Naa het overlyden van den Baron VAN RIEDEZEL benoemde de Koning den Graaf PODEWILS tot zynen gezant in *Weenen*. PODEWILS was in *Berlin* Lieutenant by de *Gens d'Armes*. De Keizer bejegende hem vriendelyk, maakte den Graaf VAN REWITZKY tot zynen gezant in *London*, en benoemde in zyne plaats naa *Berlin* den Generaal Majoor Vorst VAN REUSZ: en FREDERIK bejegende dezen Vorst even zoo vriendelyk als de Keizer den Heer Lieutenant VAN PODEWILS.

Het kon gebeuren, dat de Koning, uit ongenegenheid voor den perzoon van eenen gezant, hem niet alleen niet aanſprak, maar hem geheel niet aanzag. Dit wedervoer den Engelſchen gezant den Heer ELLIOT. Het geen zich menig ander gezant veroorloofd, als hy kan, veroorloofde zich de Heer ELLIOT; Hy liet door den Ierſchen Lord MILTOWN, twee in *Berlin* zich bevindende. Americaanſche zendelingen in het Logement, hunne koffers openbreeken, en hunne papieren er uitligten. Onder deze papieren waren twee brieven van de hand des Konings. Van dit uur af aan, dat de Koning deze geweldadigheid vernam, ſprak hy geen woord meer met den Heer ELLIOT. Maar als het Engelſche Hof, ongeacht dit ſpreekend ongenoegen, den Heer ELLIOT evenwel te *Berlin* liet, zoo gaf de Koning zyn ongenoegen duidlyker te kennen. ELLIOT, zeide de Koning, is Kapitein by de Engelſche Land-militie; dus maak ik den Kapitein van een Vrybataillon tot mynen gezant te *London*.

De

De Graaf LUSI, welke in het voorige jaar den vryheer VAN ALVENSLEBEN van zyn gezantſchap in *London* afgelost heeft, was deze Kapitein. Te *Berlin* noemde men hem den kamerheer van het Hof van den Koning ULYSSES; want LUSI is van geboorte uit *Ithaca*. Maar LUSI was een man van verſtand, welke zich aan het Engelſche Hof zeer wel gedroeg, en daar zeer behaagde. Als het verbond van de Duitſche Vorsten tot zyne rypheid naderde, en men ook in *Engeland* om de Hollandſche zaaken den Koning *van Pruiſſen* tot vriend wilde hebben, zondt het Engelſche Hof eenen anderen gezant naa *Berlin*, en de Heer ELLIOT ging naa *Koppenhagen*.

Voor het overige heeft ook plaats gehadt, waarin men van FREDERIK met recht kon zeggen: dat hy de vreemde gezanten te weinig achte, hy beſpotte of vleide hun, zoo als het hem in het hoofd kwam. Door dit gedrag wilde de Koning deze gezanten wel niet in perſoon beledigen; maar het hadt toch zomwylen ſchriklyke gevolgen aan hunne Hoven.

De ſchryver van een Fransch werk over FREDERIK den Grooten zegt: dat de afgezanten van vreemde Hoven te *Berlin* de meeste opſchudding maakten; welke niet een woord weten van al hetgeen er aan hunne Hoven omgaat, en welke evenwel, uit vrees dat men dit mogt merken, den gantſchen dag rechts en links over de hen onbekende Staatszaaken twisten. (*) ——

Dit

(*) FRÉDÉRIC *le grand. pag.* III.

Dit oordeel is over het geheel te hard, en voor de helft lasterlyk. Maar waar is het wel, dat geen Hof zyne gezanten wegens zyn geheel ſyſtema, en wegens de geheele loop van zyne Staatkunde onderricht. Elk Hof openbaart zyne gezanten maar alleen die punten, welke hunnen byzondren last betreffen. De Schrandere MIRABEAU maakt het in zyne geheime geſchiedenis van het Berlinſche Hof zeer klaar, dat hy zelfs zich ook in dit geval bevondt. Van het geheime verbond van *Frankryk* met den Keizer was MIRABEAU in het geringſte niet volkomen onderricht; en daaröm ſpreekt hy ook zoo ſtout van den Keizer.

FREDERIK betoonde in het geheel voor perſoonlyk verdienstvolle gezanten van vreemde Hoven, wanneer zyne betrekking met hunne Hoven hem niet tot een tegengeſteld gedrag noodzaakte, dat hun perſoonlyk niet betrof, alzins achting, maar men kan niet zeggen, dat hy zich uitnemend wel tegen domme gezanten gedroeg; dit is onwaarheid. Even zoo onwaar is het, dat FREDERIK met zeer verſtandige gezanten in het geheel niet ſprak. Maar wel liet hy zich met zulke gezanten geheel niet in, wien men het terſtond aan de neus zag, dat zy hun natuurlyk kundſchaps-werk met list dreeven.

Geen vreemd gezant verwierf zich ooit eenen zulken hoogen graad van achting en vriendſchap by FREDERIK, als de Engelſche gezant Ridder ANDREAS MITCHEL. Hy verzelde den Koning door den geheelen zevenjaarigen Oorlog, en ſtond dikwyls aan zyn zyde in de bloedigſte veldſlagen. By *Zorndorf* hieldt

hieldt hy zich naast den Koning, als hy juist een hoek van de verbaazende vierhoek aangreep, waarin zich de Rusſiſche Armee onder den Generaal FERMOR ſtelde. Met Kartetſchen vuurden de Rusſen juist op de plaats, waar de Koning en MITCHEL waren. De Koning keerde zich om, en zeide: „ myn waardſte „ MITCHEL, dit is uw plaats niet!" —— MITCHEL hernam „ Sire, is het de uwe?" —— „ Ik ben „ tot uw perſoon gezonden, en myn plaats is over- „ al, waar Uwe Majeſteit gelieft te wezen." —— Midden in dit bloed-bad by *Zorndorf* verliet MITCHEL den Koning voor geen oogenblik, als alleen uit nieuwsgierigheid, tegen het einde van den ſlag, om den Generaal VAN SCHWERIN te volgen, welke met het Regiment van de *Gens d'armes* eene aanval deedt op eenige Rusſiſche Infanterie, en veele Coſakken. Deze troepen hielden in een dorp ſtand, en wilde dit dorp verdedigen. SCHWERIN ſloeg ze uit een, Twee duizënd Coſakken verlieten vervolgends hunne paarden, wierpen zich in het Koninglyk Hospitaal by *Quarzen*, een buitengemeen groot ſteenen gebouw, ſchooten daar uit alle openingen, en wilden zich niet overgeven; maar het dak, waar onder veel hooy en ſtroo lag, raakte in brand, ſtorte in, en de dappere Coſakken werden alle verſtikt en verbrandt. Ik zwyge de aanmerking, welke MITCHEL over dezen brand maakte! —— Genoeg, MITCHEL verliet den Koning nooit, welke ook naauwlyk ooit eenen mensch meer bemind heeft, dan dezen Heer MIT-

CHEL, en even zoo oprecht was hy van dezen zeer voortreflyken man bemind. FREDERIK hadt hem in den zevenjaarigen Oorlog zoo geern by zich, dat hy dikwyls veele weeken achter een, gelyk by voorbeeld in *Freyberg*, met niemand at dan met MITCHEL. Daags voor den zegenryken en in een verschriklyk tydpunt geleverden Veldslag by *Liegnitz*, badt de Koning zynen vriend MITCHEL, gelyk KATO zyne vrienden in *Utika:* dat hy zich toch van hem verwyderen zou! —— MITCHEL verbrande alle zyne Papieren, dewyl hy geloofde, dat alles verlooren was. Maár hy verliet, gelyk billyk was, den held niet; welke dan ook door eene volkomene overwinning op LAUDON zynen ondergang andermaal ontkwam.

Elken gezant, welke betoonde een redelyk man te zyn, kon de Koning zeer wel dulden, indien hy ook maar een man van veel verstand en groote bekwaamheden was. Vooräl behaagden den Koning, onder veele anderen, naast MITCHEL, de Zweedsche gezant VAN RUDENSCHÖLD, de Oostenrykse gezant Graaf PUEBLA, de Fransche gezant Ridder DES TOUCHES, Lord TIRCONEL, en Graaf VAN VALORY.

Treflyk wist FREDERIK de zomwylen te verregaande onbescheiden nieuwsgierigheid van vreemde gezanten te straffen. Met alle listen, en Kunstgreepen van gezanten liet zich toch van al hetgeen in FREDERIK omging, waarlyk niets naaspeuren; dus richten alle deze Heeren alle hunne scherpzinnigheid, al-

alle hunne list, en laagen eindlyk alleen op de kunst om op den welſtand van den Koning te ſpiöneeren. Maar ook over dit punt kwamen zy in veele verlegenheid. Eens als de Koning zich uitnemend wel bevond, moesten alle zyne bedienden, gelyk my een Pruisſisch Staatsdienaar verzekerd heeft, op elke vraag naa de welſtand des Konings niets antwoorden; maar de ſchouders ophaalen, en met bedroefde oogen naa den Hemel zien! zoo ſtreng, geweldig, en ſcherp geboodt FREDERIK dit, dat alle zyne bedienden dit bevel met de grootſte naauwkeurigheid gehoorzaamden.

Een groot ongeluk trof daaröm, in het jaar 1782 of 1783 den Franſchen gezant, Marquis DE PONS. Hy vernam door zyne geheime zendelingen naa den welſtand des Konings. De Koninglyke bediende ſloeg de oogen ten Hemel, haalde elendig de ſchouders op, en ſpeelde zyne rol meesterlyk. DE PONS ſchreef terſtond in den brief, waarin hy den Koning van *Frankryk* een nieuw jaar wenschte: „ ook kon hy „ nog melden, dat de Koning *van Pruiſſen* zich zoo „ ſlecht bevond, dat hy zeker dood zou zyn, te„ gen dat deze depeche te *Verſailles* kon zyn."

Als hierop LODEWYK de Zestiende op nieuws-jaardag de gelukwenſchingen aannam, zeide hy op eene zeer edele manier, voor het gantſche Franſche Hof: „ Ik kan u eene tyding mededeelen, welke my treft. „ De grootſte man in *Europa* is dood! —— Ik heb „ geheime berichten, dat de Koning *van Pruiſſen* „ op dit uur niet meer leeft!" —— Eenige Franſche

ſche Hovelingen antwoorden; dat de Pruisſiſche gezant, de Heer VAN GOLZ, hiervan niets wist. Maar de Koning bleef op zyn ſtuk ſtaan, en verzekerde: „ dat de zaak zeer zeker was."

Omtrent een dag voor nieuwe jaar kwam FREDERIK naa *Berlin*, vertoonde zich overäl, was geheele uuren in de Exercitie-plaatſen, en was zoo vlug, dat hy ook, hetgeen in de laatſte jaaren ongemeen zelden gebeurde, des avonds Dames ten eeten noodigde. De arme Marquis DE PONS ſtond verbaasd by alle deze gebeurtenisſen; welke hy dan ook eindlyk naar *Verſailles* moest ſchryven, dewyl FREDERIK niet ſtierf. Maar hy gedroeg zich als een braaf man, en ſchreef naa *Verſailles*: dat men hem bedrogen hadt.

De zaak der Poolſche verdeeling bleef zeer geheim. Men zag, dat er iet over *Poolen* te doen was, en wist niet wat. De Hertog VAN CHOISEUL ſchreef aan den Franſchen gezant in *Berlin*: dat hy wenschte, het mogt kosten wat het wilde, toch alleen eene Inſtructie te zien, welke FREDERIK over deze zaak aan zynen gezant in *Warſchau* mededeelde. De Franſche gezant deedt zyn best. Hy verkoos een' Berlinſchen ſchurk tot deze ſpiönnery; deze openbaarde zynen last aan eenen Cabinets-Secretaris van den Koning, en beloofde hem, wanneer hy hem de Copy van zulk eene Inſtructie kon bezorgen, duizend Louis d'Or. Maar de Cabinets-Secretaris was een eerlyk man, en verwittigde den Koning terſtond van de

hem

hem voorgeſlagen ſchelmery. De Koning liet het zich gevallen, dat de Cabinets-Secretaris eene geheel valſche depeche vervaardigen, deze den ſchurk ter hand ſtellen, en de duizend Louis d'Or aanneemen zou. Alles geſchiede; de duizend Louis d'Or werden geteld, en de groote ontdekking ging met eenen Courier naa *Verſailles*.

CHOISEUL was te verſtandig, om aan dit ding geloof te geven; hy verzekerde den gezant terſtond, dat hy bedrogen was. Zoo weinig wist ook in het vervolg het Franſche Hof van de Hoofd-omſtandigheden van de verdeeling van *Poolen*, dat, nog voor het ſluiten van het verbond van verdeeling, de opvolger van CHOISEUL de Hertog VAN AIGUILLON zelf eene ſtoute ſtap by den Koning waagde.

FREDERIK, welke de zoo onbehoorlyk gedrevene nieuwsgierigheid van vreemde gezanten altyd vergolden heeft, zoo als het behoorde, rekende het beneden zyne waarde om zyne Postmeesteren te vergunnen, dat zy de brieven van de gezanten openden. Hy wist zeer wel, dat in brieven, welke met den Post afgaan, of met den Post aankomen, niets van gewigt ſtaat, maar hy wilde ook niet toeſtaan, dat Postmeesters zonder eer en Karakter, uit eigen beweeging en laage nieuwsgierigheid, zich deze ſchurkachtige geweldadigheid zouden vergunnen. Een toeziender op de vreemde gezanten, zoo als het de noodzaaklykheid volgends de tegenwoordige tydgebruiken verëischt, hieldt FREDERIK voor zich. Veele jaaren

door

door nam hy tot dit oogmerk, met een aanzienlyk inkomen, eenen Heer ELLERMAN aan.

Zyne eigen gezanten aan vreemde Hoven, heeft FREDERIK gelyk men weet, zomwylen flecht gekozen. Dit vond men zeer buitengewoon, dewyl men overäl van gedachten is; dat elk Koning, elk Vorst, en iedere Staat, de verftandigfte, fcherpzinnigfte, vernuftigfte, en bekwaamfte mannen in den lande tot gezanten verkiest: geesten van den eerften rang, en vooräl van zeer fyne reukzenuwen. Wie FREDERIK's grondregels hierömtrent niet kende, geloofde, dat FREDERIK flechte keuze deedt, uit kwalyk begrepen fpaarzaamheid; of dat het hem in het geheel niet fcheelen kon, om ten aanzien van het fpel der menschlyke zaaken en hartstogten geöefende geesten tot gezantfchappen te gebruiken; ook misfchien niet eens in haar gevolg, kleine en in alle openingen kruipende en bekwaame Diplomatifche muizen.

Een vooröordeel, hetwelk hy by alle gelegenheden openbaarde, was de grond, dat hy zyne gezanten zomwylen flecht verkoos, en nog flechter betaalde. Dit vooröordeel beftond werklyk daarin, dat hy by eenen gezant geen prys op bekwaamheid ftelde. Een gezant, zeide FREDERIK, is een brievenbeftteller, welke vraagen moet overbrengen, en daaröp het antwoord ontvangt. Hy geloofde niet, dat van zulke brievenbeftellers het goed gevolg van eene onderhandeling afhong, maar zeer dikwyls van

een

een onverwacht toeval, en van zamenloopende gebeurtenisſen.

Zyne lastbrieven waren zeer bepaald. Hy begeerde, dat zyne gezanten deze lastbrieven zeer naauwkeurig volgen, en over de verkregene antwoorden met kunde bericht zouden geven. Gedroegen zy zich in hunne posten als mannen van verſtand, dan konden zy by hunne terugkomst op bevordering hoopen. Niet ligt vergoldt hy het zyne gezanten, wanneer zy in hunne last niet wel ſlaagden; en hy nam den geheim-raad VAN KLINGGRAFF, welken hy kort voor den zevenjaarigen Oorlog naa *Weenen* zondt, om een beſlisſend antwoord van de Keizerin MARIA THERESIA te haalen, de hoogst nadeelige tyding, welke hy mede bracht, in het geheel niet kwalyk.

Met de vreemde gezanten aan zyn Hof handelde FREDERIK geern zelf. Hy zondt ook naa vreemde Hoven, waar hy zyne gezanten hadt, niet zelden zonder een openbaar Karakter tot groote oogmerken mannen uit, waarmede hy zelfs briefwisſeling hieldt, zonder dat de gezanten daarvan een woord wisten. Achtte hy den Legations Secretaris voor wezenlyk bekwaam, dan hieldt hy briefwisſeling met den Legations Secretaris, en niet met de gezanten. Zoo hieldt hy veele jaaren door, met den tegenwoordigen Pruisſiſchen gezant te *Madrid*, den Heer VAN SANDOZ, briefwisſeling, toen deze nog Legations Secretaris te *Parys* was; en van deze brieven zag en wist zyn gezant aldaar niets.

Te

Te veel vertrouwde FREDERIK zeker niet op de berichten van zyne gezanten, en even min werdt hy door gebrekkige berichten misleidt: want zeker niemand wist tegen zulke berichten zekerer maatregelen te neemen, dan deze groote Koning. FREDERIK was ook de man niet, welke zich door niets beduidende tydingen liet ophouden, door onechte of valſche waarnemingen, ydele gisſingen, en uit daaglyksch gebabbel zaamgevoegde bulletins. Zyne ſcherpzinnigheid heeft men intusſchen zoo min erkend, dat men zelf durfde beweeren: dat hy elendig van de zendelingen bedrogen werdt, welke hy naa *Conſtantinopolen* zondt, om daar het geheim van den *Divan* naa te ſpooren.

Te *Conſtantinopolen* hadt de Koning reeds voor den zevenjaarigen Oorlog, eenen gezant, met naame REXIN, en buiten hem niemand. Maar terſtond by het begin van dezen Oorlog zondt hy den Overſte Lieutenant Marquis DE VARENNE met geheimen last derwaarts. Deze bleef niet lang, want hy werdt naa den ſlag by *Collin*, niet ver van de Saxiſche grenſen, als hy juist naa *Berlin* wilde te rug reizen, onder een groot aantal van gekwetſte en zieke officieren, welke naa *Dresden* gingen, van LAUDON omringd, en tevens met den gekwetſten van *Collin* te rug gekomen Generaal VAN MANSTEIN dood geſchooten.

REXIN's onderhandelingen hadden in *Conſtantinopolen* niet daaröm geenen voortgang, om dat REXIN

zy-

zynen plicht niet volbracht. De onkunde der Turken was hierin voor eerst in den weg; want de zevenjaarige Oorlog hadt al reeds over het jaar geduurd, en nog verkreeg REXIN by den Groot-Sultan geen verhoor. Daarënboven wederſtond, hetwelk ongelooflyk zou zyn, indien de Koning het zelf niet zeide, de Grootbrittanniſche gezant te *Conſtantinopolen* de Heer PORTER zyne onderhandelingen met de Porte (*). Ook was de Groot-Sultan een man zonder eenige werkzaamheid, en de groote zommen gelds, welke van *Berlin* naa *Conſtantinopolen* gingen, werkten niets uit, dewyl het Hof van *Weenen* en *Verſailles* dezelfde zommen verſpilde, om de Turken in hunne werkeloosheid te houden. Eindlyk tekende REXIN evenwel een verbond van vriendſchap met den Grootvizier; en allengs trokken by *Belgrado* over de honderd duizend Turken zamen. De Groot-Sultan ſcheen lust te hebben, om deze Armee tegen *Oostenryk* te gebruiken, als PETER de Derde te *Conſtantinopolen* liet weeten, dat hy de Turken daarin geenzins zou verhinderen; maar naa de dood van PETER wilden de Turken het hen van FREDERIK reeds lang aangeboden verdedigings-verbond niet aanneemen. Dit alles zyn daad-zaaken, welke de Koning in zyne nagelatene werken zelf verhaalt; en waarüit het blykt, dat hy wel van de Turken bedrogen werdt, maar niet van REXIN.

Hadt

(*) *Oeuvres poſthumes. Tom. III. pag.* 351.

Hadt de Koning ook van te vooren zeker geweeten, dat de Turken hem niet zouden byſtaan, dan zou hy deswegen niet nagelaten hebben om den zevenjaarigen Oorlog te beginnen, hetgeen elk moet voelen, welke zyne toenmaalige omſtandigheid gadeſlaat. Schielyk moest hy te veld, of niets minder verwachten, dan de vernietiging van zyn' troon.

Voor het overige verkoos FREDERIK tegen het einde van den zevenjaarigen Oorlog, eenen voortreflyken gezant naa *Conſtantinopolen*, in den Overſte VAN ZEGELIN. Hy verwierf zich groot aanzien en vertrouwen by den *Divan*, en verkreeg daar door grooten invloed. Op begeerte des Konings heeft hy het Rusſisch Hof te *Conſtantinopolen* wezenlyken dienst beweſen, vooräl ten tyde, dat er zeer veel aangelegen lag, om den Oostenrykſchen gezant, den Heer VAN THUGUTT, naauwkeurig in acht te neemen. Door ZEGELIN liet FREDERIK de Turken hunnen ongelukkigen Oorlog met de Rusſen afraaden, en daardoor verwierf de Koning het volle vertrouwen der Turken. In zeer veele onderhandelingen over de vrede met *Rusland*, heeft ZEGELIN dus ook groot aandeel gehad. Naa zyne terugkomst van *Conſtantinopolen* bewees de Koning aan dezen verſtandigen en nuttigen man alle tekens van de grootſte te vredenheid; en dewyl hy niet weder in den Krygsdienst wilde treden, verkreeg hy een aanzienlyk Penſioen te *Berlin*.

Even zoo moejelyk en niet minder gewichtig en ge-

gelukkig waren, geduurende den zevenjaarigen Oorlog, de onderhandelingen van den Overſte VAN GOLZ in de *Crim*. FREDERIK zondt dezen verdienstvollen Officier aan KERIM GUERAY den Chan der Tartaaren, om hem tegen *Rusland* en *Oostenryk* op te zetten. De Heer VAN GOLZ voerde deze onderhandeling met groote bekwaamheid uit, gelyk men uit het goed gevolg weet, nadien de Chan den Koning veertig duizend man liet aanbieden; en hy verwierf daardoor FREDERIK's grootſte goedkeuring. Maar de Heer VAN GOLZ verwierf zich niet de goedkeuring van den Heer Graaf DE MIRABEAU, dewyl deze zyn gedrag zoekt te verdraajen, en alle dienſten by deze onderhandeling aan den tolk van het gezantſchap BISKAMP doet toekomen (*). Maar van wien uit *Berlin* heeft de Heer VAN MIRABEAU hier omtrent toch wel zeker bericht gehadt; hy, welke daar zoo gretig aannam, hetgeen hem elk zeide, en aan wien elk ydel gebabbel even zoo veel goldt, als bewezen waarheid?

De tegenwoordige Heer Hofmedicus FRESE te *Potsdam* was van den Koning aan den Heer GOLZ als Geneesheer medegegeven: want by de Tartaaren heeft de Geneesheer van den Chan den eerſten rang naa den Chan. Eigenlyk was dus de Heer FRESE gezantſchaps-cavalier van den Heer VAN GOLZ, en hy was ook

(*) *Hiſtoire Secrete de la Cour de Berlin. Tom. I. pag.* 134.

ook als Geneesheer by den Chan zeer welkom, dewyl hy hem van eene hevige droefgeestigheid genas, en in hem daardoor eenen lust tot den oorlog verwekte. De Chan zondt daarëntegen zynen barbier als gezant aan FREDERIK. Dit moet, zegt de Koning zelf, niemand bevreemden; want by deze Oosterlingen geldt geen Adel, en men houdt die genen voor de eerſten van het land, welke den Landsheer het dichts aan het lyf komen (*).

Mogt de Heer VAN GOLZ ſlechts de geſchiedenis van zyn gezantſchap en zyne onderhandelingen in de *Crim* mededeelen. Zeker zou daardoor FREDERIK's ſcherpzinnigheid zoo zeer aan den dag komen, als de onkunde, waar mede de Heer VAN MIRABEAU, en zyn Berlinſche Oorblazer dit Tartaarsch gezantſchap bezwalken. Te *Conſtantinopolen* en te *Baktſchiſarai*, wist FREDERIK zich, buiten alle twyfel, even zoo goed te gedragen, als in elk ander land: want van buitenlandſche zaaken was geen Koning in *Europa* beter onderricht dan hy.

Verwonderlyk is het daaröm, wanneer het ſchynt, dat men ſpooren van onkunde in buitenlandſche belangen in FREDERIK's nagelatene werken ontdekte. Men verwondert er zich over, indien men vooräl deze onwetendheid in dingen gelooft te vinden, welke den Koning het naast betroffen; en niets betrof hem toch

(*) *Oeuvres poſthumes. Tom. IV. pag.* 274.

toch nader, dan elk op *Pruisfen* betrekking hebbend geval aan het Weener Hof.

FREDERIK zegt in zyne nagelatene werken: „ de „ Graaf VAN SECKENDORF verkreeg in zyne gevan- „ genis te *Gratz* zyne vryheid, onder beding, dat hy „ den Keizer alle bevelen zou overleveren, door „ welke hy gevolmagtigd was geworden om den over- „ leden Koning *van Pruisfen* de beste verzekerin- „ gen van byftand te doen, welken de Keizer hem „ ter begunftiging van zyne rechten op de opvolging „ in het Hertogdom *Gulik* en *Berg* beloofde." (*)

Hierömtrent wordt aangemerkt: dat SECKENDORF eerst naa de dood des Keizers uit zyne gevangenis ontflagen is, en in het geheel niet uit hoofde van de onderhandelingen tusfchen hem en KAREL den Zesden maar enkel en alleen door de genade van MARIA THERESIA. Daar was ook geheel niet gefprooken, en er kon niet gefprooken zyn van de overlevering der bevelen des Keizers, die hy geduurende zyn gezantfchap te *Berlin* bekomen hadt, in gevalle men ook het bericht des Konings van de eerfte nog op bevel van KAREL den Zesden gedaane verlichting van SECKENDORFFS arrest wilde verftaan.

Eigenlyk is hier de vraag: of SECKENDORFF nog by het leven van KAREL den Zesden, of naa zyne dood van MARIA THERESIA uit zyne gevangenis verlost zy geworden? vervolgends: of de Graaf SEC-

KEN-

(*) *Oeuvres poſthumes. Tom. I. pag.* 119.

KENDORFF, als eene voorwaarde van zyn ontslag, zekere schriften heeft moeten overgeven, welke betrekking hadden op de belofte van het Weener Hof, om FREDERIK WILLEM den Eersten wegens de opvolging in *Gulik* en *Berg* te hulp te koomen?

Over het eerste punt heeft FREDERIK zeker gedwaald, dewyl hy de twederlei zoorten van ontslag van den Graaf VAN SECKENDORFF niet onderscheidt. SECKENDORFF werdt by zyne eerste gevangen-neeming te *Weenen*, met eene byna ongelooflyke hardheid behandeld. Den zwakken Keizer deedt men geloven; dat het kwaade gevolg van zyne wapenen alleen daar van kwam, dewyl hy eenen trouwloozen ketter het Commando van zyne Armee over gaf. Het ergste was hier by, de haat van de Keizerlyke biechtvaders. Een van hen maakte op SECKENDORFF een volslagen zot Epigramma: en dewyl gemeenlyk alle volslagen zotte Epigramma's overäl het gemeen het best behaagen: zoo vondt ook dit Epigramma te *Weenen* de grootste goedkeuring, en het ontstak elken domoor tegen den ketter SECKENDORFF in de grootste woede. Men behandelde hem ook als eenen wezenlyken verraader; en gaf hem by het eeten niet eens mes en vork. Maar eindlyk zag toch het Hof en de Keizerlyke Biechtvaders, hoe zeer de arme SECKENDORFF door het gedrag van zynen opvolger in het Commando, wegens het Hoofd-punt van de tegen hem gedaane beschuldiging voor gantsch *Europa* gerechtvaardigd wierd! —— Dus werdt beslooten,

om

om zyne gevangenis te verlichten, en hem naa *Gratz* over te brengen; waar van men tot reden gaf, dat men daartoe alleen beflooten hadt, om hem aan de woede van het Weener gemeen te onttrekken.

Maar aangaande het tweede punt kan men toch misfchien den Koninglyken Schryver rechtvaardigen, dewyl men in *Weenen* zeer groote redenen kon hebben, om van SECKENDORFF de overgeving der papieren te begeeren, welke zyn voormaalig gezantfchap in *Berlin* betroffen. FREDERIK meldt alleen van de papieren, welke op de opvolging van *Gulik* en *Berg* betrekking hadden; en zeer natuurlyk maakt hy van de papieren geen gewag, welke een veel grooter en hem veel nader betreffend onderwerp hadden, naamlyk zyne voorgenomen vlucht naa *Weenen*. MARIA THERESIA ontfloeg ook den Graaf VAN SECKENDORFF uit zyne gevangenis, misfchien niet zoo zeer uit genade dan wel uit noodzaaklykheid, daar zy toch ook eenen WALLIS en eenen NEUPERG ontfloeg, en aan den laatften zelf het Commando van haare Armee tegen FREDERIK toevertrouwde.

Van eene nog veel meer in het oog loopende onkunde van buitenlandfche zaaken wordt FREDERIK van eenen Franfchen Schryver befchuldigd. Hy zegt: „ FREDERIK zou nooit een recht denkbeeld van „ *Frankryk* gehadt hebben. Hy hieldt alle Franfchen „ voor een groot gezelfchap van vrolyke jonge lie„ den, welke altyd, nergends anders najaagden dan „ naa vreugde; en hy heeft oprecht geloofd, dat

„ *Frankryk's* finantien, *Frankryk's* wetten, *Frank-*
„ *ryk's* oorlogen, aan een aantal van verwaande,
„ bedrieglyke en listige lieden overgelaten waren,
„ welke daarby hun geluk maakten." (*)

Indien FREDERIK dit werklyk van de Franſchen geloofde, en zeide, dan heeft hy zeker de Franſchen van zynen tyd zeer goed gekend. Maar de Schryver, welke den ſchyn maakt als of hy hem deswegen verwyten deedt, kan ook wel alleen aan de Franſche Staatsdienaars hebben willen zeggen, in wiens handen de finantien, wetten, en oorlogszaaken in *Frankryk* waren. Onder de regeering van LODEWYK den Vyftienden naa de dood van den Kardinaal VAN FLEURY, en onder LODEWYK den Zestienden tot byna aan onzen tyd toe, zyn waarlyk die valſche denkbeelden, welke FREDERIK van *Frankryk* gehadt zou hebben, eene zeer trouwe afteekening van het Franſche Hof. Niets hadt daar zelf de minſte beſtendigheid. Oorlog en vrede kwam voort uit Mevrouw VAN POMPADOUR; en als zy van de groote MARIA THERESIA in eenen brief *ma Couſine* genoemd werdt, bepaalde terſtond de Franſche Ambasſadeur den tyd, waarin Mevrouw VAN POMPADOUR den Marſchall D'ETREES over de *Wezel* zou zenden, om *Hannover* te vernielen.

Als een oorſpronglyk Lotharinger volgde de Hertog VAN CHOISEUL niet alleen eenigzins zyne natuurlyke nei-

(*) FRÉDÉRIC *le grand. pag.* 63.

neiging, toen hy een verbond tusschen *Frankryk* en *Oostenryk* voorsloeg; want hy bevestigde zich daardoor in zyn ambt van eersten Staatsdienaar, en maakte zich daar door van POMPADOUR onaffcheidbaar. Niet alleen was POMPADOUR volkomen van het Oostenrykſche Hof gewonnen, maar zy wenschte in eenen voort maar Armeën te laaten marſcheeren, om ſlechts aan eenen van haare lievelingen het Commando op te draagen. De aanzienlykſte Officieren in de Franſche Armee zeiden openbaar: „ Deze hoer zou „ onze Armee tegen onzen lieven Heer te veld doen „ trekken, alleen om het genoegen te ſmaaken, om „ Generaals te benoemen." (*) —— Met zulke lichtvaardigheid werdt *Frankryk* geregeerd! Ook zeide de Hertog VAN CHOISEUL eens; wanneer hy Mevrouw VAN POMPADOUR te *Verſailles* de trappen afleidde: „ bekent Mevrouw, dat wy *Frankryk* „ recht vrolyk by de neus leiden." (†) De Heer Graaf VAN NESSELRÖD, thans Ruskeizerlyk Gezant te *Berlin* heeft deze woorden gehoord.

Het geen naa dezen tyd te *Verſailles* en *Parys* gebeurde, bewyst ſtap voor ſtap, waar en treffend, al-

(*) *Cette Catin fairoit' marcher notre Armée contre le bon Dieu, pour avoir le plaiſir de nommer des Generaux.*

(†) *Convenes, Madame, que nous ménons la France bien gayement.*

alle deze trekken van de Franſche ligtzinnigheid, welke FREDERIK zoo naauwkeurig beöordeelde. CHOISEUL was wel een kundig Staatsdienaar, en in het Oorlogsdepartement een Staatsdienaar van uitmuntende werkzaamheid; maar hy was driftig, onvoorzigtig, en ligtvaardig. *Rusland* werdt hem te groot onder den Scepter van CATHARINA, hy berekende, hoe men best dit ontzachlyk Ryk verkleinen kon, hitſte daaröm den *Divan* tot den oorlog tegen *Rusland* aan, en de Ruſſen toonden door de zes jaarige onafgebrokene overwinningen, te water, by *Morëa*, in den *Archipel*, by *Tſchesme*, *Metelin*, *Lemnos*, *Negropont*, *Patraſſo*, in *Ægypten*, op de zee van *Aſof* en zwarte zee, op den *Dnieper*, en op eene groote ſtreek van den *Donau*, en te land in *Moldavien*, in *Beſſarabien*, in *Wallachien*, aan geene zyde den *Donau*, en de *Balkanſche* gebergten, in de *Crim*, en in *Georgien*, hoe ſlecht CHOISEUL gerekend hadt. Naa de ſchandelyke of toch ten minſten voor *Frankryk* harde vrede met *Engeland*, werdt te *Verſailles* des voormiddag's een raadvergadering omtrent de ſlegting der werken van *Chandernagor* gehouden, het welk de Franſchen zich nog moesten laaten welgevallen. Eenige uuren werdt daar over geraadpleegd, en eindlyk beet men den zuuren appel door. Het oudſte lidt van den Staatsraad riep daar by uit: „ verlooren is hier mede de groote achting, „ waar in *Frankryk* by *Europa* ſtond; nooit zal hy „ weder die hoogte bereiken, welke hy zoo langen

„ tyd

„ tyd verdedigd heeft." (*) —— De Hertog VAN CHOISEUL antwoorde den ouden man: „ Ei, Ei, „ myn Heer; dan daalen wy tot de tweede plaats! „ maar bedenk, dat wy moeten eeten, want het „ ſlaat daar zoo drie uuren." (†)

By zulke trekken, waar van *Frankryks* nieuwe geſchiedenis krielt, kon FREDERIK de groote de Franſche natie, en de Franſche regeering toch wel houden voor het geen zy was, zonder de aan hem gedaane verwyten te verdienen.

Maar indien FREDERIK in dezen merkwaardigen zomer van het jaar 1789 nog in leven was geweest, of indien hy daar boven in het land der onſterflykheid vernam het geen in dezen beroemden zomer op onze ondermaanſche wereld gebeurt, zou hy, welke zich over de geestvermogens der Franſchen ſteeds met recht verwonderd heeft, thans niet minder over de moed van deze natie zich verbaazen, welke zoo lang met een ſteeds vrolyk hart, en beminlyke losheid het verſchriklyk juk van het *despotisme* verdroeg, en nu over zyne bloedige puinhoopen de banier der vry-

(*) *Voila donc cette grande conſideration de la France perdué en Europe, & jamais elle ne remontera parmi les puiſſances à la premiere place, qu'elle maintint ſi long-tems.*

(†) *Hé bien! Hé bien, Monſieur, nous deſcendrons à la ſeconde! Mais ſongés, qu'il faut aller diner, car voila trois heure, qui ſonne.*

vryheid voor het oog van den zoo diep vernederden Koning van *Frankryk* zwaaidt? —— Zou FREDERIK de Groote misschien niet voelen, dat een talryke, magtige en geestvolle natie meer te vreezen is, dan een gehuurd leger; en dat juist de drie mannen, van welken hy zich ten minsten over twee verwonderd heeft, MONTESQUIEU ROUSSEAU, en VOLTAIRE, in de harten der Franschen dat onuitblusbaar vuur brachten, hetwelk thans den troon van *Bourbon* zoo geweldig schudt? —— MONTESQUIEU, ROUSSEAU, en VOLTAIRE, leerden wel het zagte en Hoflyk Parissche volk niet, hoofden afflaan, en op pieken omdraagen; zy leerden het niet, om *Frankryk* onder den schoonen naam van Vryheid met roof, moord, en brand te vervullen. Maar ging niet uit hun de geest, welke aan de menschen, en den burger de rechten der menschen en burgers wyst; welke ten minsten in een groot oogenblik, den hoogsten edelmoedigheid, de hoogste en grootmoedigste afstand van alle andere rechten bewerkt heeft, by den Franschen Adel, en Franschen geestlykheid; en misschien vroeg of laat, dood en verderf aan alle Despotisme dreigt, in Monarchien, en Republicken, by elke stoute vordering van het verstand?

FREDERIK zou misschien zeggen: „ dat de Fran-
„ schen in july 1789 dol waren. Dit noemt men
„ byna algemeen, het Patriottisme en Energie. Maar
„ het is losbandigheid van hongerige slaaven, wel-
„ ker eenen arm men ontkluisterd heeft, en daar

„ by

„ by niet dachten; dat zy zouden, en moesten vol-
„ gends de natuur der zaaken, met dezen arm nu
„ ook de andere band losmaaken! —— De Fran-
„ schen mogen Engelschen of Amerikaanen zyn, zy
„ blyven Franschen. Meer dan een' menschen-leef-
„ tyd, en nog zeer veel bloed behoort er toe, voor
„ dat zulk een volk tot wyzer vryheid ryp is. *Frank-*
„ *ryk* is thans byna een planeet in de ontbinding
„ gelyk, het is niet zoo naa aan de waare vryheid als
„ wel aan een bankroet. De grootste zwarigheden
„ zullen eerst dan ontstaan, wanneer men de oude
„ belastingen van een gewapend volk begeert, het-
„ welk niets meer kent dan Regeringloosheid en al-
„ leen daaröm opgestaan is, om zich van alle ver-
„ drukking te ontslaan. De Franschen zyn in het
„ geheel niet op den weg tot eene Engelsche Con-
„ stitutie, zy zyn veel eer op den weg tot eene Con-
„ stitutie van *Poolen*: met dit klein onderscheid, dat
„ in *Poolen* de geestlykheid en de Adel alles is, en
„ de burgers en boeren niets; daarëntegen in *Frank-*
„ *ryk* de burger alles zyn zal, en de Adel en geest-
„ lykheid niets. In Staatkundige zaaken kan men
„ niets verzweeren. Maar indien de Franschen zich
„ ook niet schielyk onder elkanderen bevredigen, dan
„ krygt toch zeker eens een vreemd leger in dit on-
„ gelukkig land een onderleggende party op zyn
„ zyde."

XI.

XI. HOOFDSTUK.

Over de geheime bronnen der berichten, welke hy van voorvallen aan buitenlandſche Hoven, en van andere gewichtige zaaken verkreeg.

Langs veelvuldige wegen ontdekte FREDERIK de Staatkundige geheimen van vreemde Hoven. Zyne ſcherpzinnigheid wist elken weg op te ſpoeren, en elke zwarigheid te overwinnen. Geheel tegen het gewoone denkbeeld, het welk men van FREDERIK heeft, verſpilde hy dikwyls verbaazende ſommen aan zulke ontdekkingen, en menigmaal begunſtigde hem ook een byzonder gelukkig toeval.

Zeer eenvoudig, en zonder alle argwaan van FREDERIK's Staatkundige ſchranderheid, werdt in de groote Berlinſche verzameling van byzonderheden verzekerd: dat FREDERIK nooit menſchen uit vreemde dienſten, welke hem zaaken van gewicht en voor hem belangryke omſtandigheden ontdekten, des wegen byzonder beloond heeft. (*)

De

(*) *Anekdoten und Karakterzuge. XV.* 24.

De Heer DENINA zegt op eene plaats van zyn ſchoon werk over FREDERIK: men vertelt, dat de Koning eens aan den Ruſſiſchen Cancelier Graaf VAN BESTUCHEF een geſchenk van honderd duizend daalders beloofd heeft, en hun vervolgends om Œconomiſche redenen dit geſchenk niet gegeven heeft (*). Op eene andere plaats zegt de Heer DENINA: dat de Koning zich dikwyls in zyne werken beklaagt, dat de Staatsdienaar, welken hy last gaf om deze honderduizend daalders aan BESTUCHEF te tellen, deze betaaling nagelaten heeft (†). Maar men heeft my verzekerd, dat dit ten minſten een dwaaling is, dat de Koning bevolen heeft om aan BESTUCHEF deze honderd duizend daalders niet te betaalen, indien hy hem werklyk deze betaaling beloofd heeft. Nooit, zeggen my mannen en getuigen van groot gewicht, was FREDERIK mildadiger, dan tot zulke groote doeleïndens, en vooräl aan het Ruſſiſche Hof onder de Keizerinnen ANNA, en ELISABETH. Er ligt, zegt men my, omtrent zeven mylen van *Berlin*, een ſchoon Koninglyk Ambt; het werdt eertyds het *Chatul-ambt* genaamd, en bedraagt aan inkomen veele duizend daalders. Deze waren onder die Regeeringen van *Rusland*, een lyfeigen van den Overſte geweldenaar aan

(*) *Eſſai ſur la vie & le regne de* FRÉDÉRIC *II. pag.* 126.

(†) Aldaar pag. 174.

aan het Hof te *Petersburg*, en by zyne vernietiging ging dit inkomen van de eene hand in de andere. De Vorst MENZIKOW bezat dit Ambt het eerst, naa hem BIRON, vervolgends den Graaf MUNNICK; en, gelyk men meent, eindlyk ook BESTUCHEF. Maar BESTUCHEF verkocht zich toch, gelyk het schynt, aan den meestbiedenden, dewyl FREDERIK hem overal, met uitzondering van een eenig geval (*). Zynen ouden en openbaaren vyand noemt. FREDERIK, welke zich anders als den huishouder van den Staat aanmerkte, was over het geheel nooit in uitgaaven van dit zoort gierig, want zy dienden ten beste van den Staat. Zeer groote zommen, welke men my niet vergunt aan te haalen, heeft hy aan mannen verspild, welke in vreemden dienst waren, welke hem op eenige wyze in zyne oogmerken behulpzaam waren, en welke hem zaaken van gewicht en voor hem belangryke omstandigheden ontdekten.

Groote geschenken verkreeg van hem een nu reeds overleden my zeer wel bekend geweest, en in de werken des Konings met onloochenbaare trekken altyd levendig voor myne oogen gestelde Staatsman, welke met hem in *Potsdam*, gelyk een Romeinsch Dictator sprak, en wiens vuurig en heerschzugtig gedrag aldaar FREDERIK zelf met het gedrag van den Prætor POPILIUS aan het Hof van den Koning AN-

(*) *Oeuvres posthumes. Tom. III. pag.* 263.

ANTIOCHUS vergelykt, Men kon my wel de eigenlyke zommen, welke hy verkreeg, niet bepaalen. Maar zoo veel wist men naauwkeurig, dat de Koning hem alleen ter beweering van zyne rechten tegen eene voornaame ſtad, twintig duizend daalders zonder nut liet toetellen: want deze ſtad gaf hem veel meer, en maakte hem daardoor tot haaren vriend. Nooit zou deze buitenlandſche Staatsman den Koning werklyken dienst bewezen hebben, en dit veroorzaakte ook zyne val. Een my ook zeer wel bekend en zeer ſcherpzinnig Generaal, welken FREDERIK om eene andere reden, aan het Hof zondt, in wiens dienst deze Staatsman ſtond, maakte ſchielyk de geheime kunſten van dezen ſlimmen man bekend, en zoo viel hy.

De Heer DENINA verhaalt, hoe FREDERIK door den geheimen *Archivarius* MENTZEL in *Dresden* de groote gevaaren ontdekt heeft, welke hem noodzaakten, om den zevenjaarigen Oorlog te beginnen; hoe MENTZEL in *Warſchau* gevangen werdt; en hoe hy nog in een Kerker op de veſting *Koningſtein* leeft (*). Maar nog eene andere zeer toevallige omſtandigheid, welke aan den Heer DENINA niet bekend moet geweest zyn, ontdekte aan den Koning de vyandige oogmerken van de tegen hem verbondene Keizerlyke Ho-

(*) *Eſſai ſur la vie & le regne de* FRÉDÉRIC *II. pag.* 132, 133.

Hoven. De broeder van den Oostenrykſchen Legations-Secretaris WEINGARTEN te *Berlin*, was als tweede Secretaris by het toenmaalig Keizerlyk gezantſchap, en was met eene Berlinſche vrouw getrouwd, welke hy ongemeen beminde. Onmooglyk was het hem om zyne droefheid over de voorhanden zynde omkeering van de Pruisſiſche Monarchie zyne vrouw te verzwygen. Maar even zoo onmooglyk was het deze goede Berlinſche vrouw, om eene zoo ſchriklyke tyding, in haar boezem te ſmooren. Zy bewoog haaren man om tot FREDERIK te gaan, en hem alles te ontdekken, hetgeen hy wist. WEINGARTEN werdt hieröp in zekerheid gebracht, verkreeg eene belooning en Penſioen, en leefde nog onlangs in eene ſtad van het oude *Mark*.

Er zyn my voorbeelden bekend, dat de Koning Origineele papieren van het grootſte gewigt uit het Kabinet van *Verſailles* verkregen heeft. Maar van zulke dingen laaten zich de omſtandigheden niet opgeven, en de bewyzen niet bybrengen, dewyl men de perſoonen niet noemen wil, welke deze dienſten beweezen. Zeer dikwyls verzweeg de Koning ook hunne naamen, ook de zaak zelf, aan alle menſchen behalven aan eenen Secretaris.

Opmerkings-waardig en byna grappig zyn de kunstgreepen van welke FREDERIK zich bediende, en vooräl in de laatſte jaaren der Keizerin MARIA THERESIA, om achter de geheimen van het Hof te *Weenen* te koomen. MARIA THERESIA voelde, gelyk

lyk elk mensch op aarde, de behoefte om zich mede-tedeelen; maar met dit onderscheid, dat andere menschen aan een persoon genoeg hebben, en dat het goede en beminnende hart der Keizerin daartoe eenige persoonen nodig hadt. Onder deze persoonen waren altyd twee Dames. Deze Dames waren ook goedhartig en mededeelzaam. Dit wisten haare Kamerjuffers; en FREDERIK vernam met elken post alle geheimen van deze Kamerjuffers, en van het Weener Hof.

Dit ging zoo. FREDERIK liet door zynen vertrouwsten Staatsdienaar, wakkere, kundige, wellevende, vooräl schoone, frische en met groote aantrekkelyke krachten begaafde jongelingen in zynen dienst neemen, en zondt ze naa *Weenen*, waar zy onder duizend voorwendzelen kwamen en leefden. Voor dat zy naa *Weenen* gingen, werden zy mondlyk in alles onderricht, hetgeen tot FREDERIK's oogmerk diende. De Hoofdregel was: dat zy zich met de Kamerjuffers der Dames, welke men hun noemde, bekend maaken, op dezelve verlieven, alles doen, en alles beproeven moesten om liefde in deze Kamerjufferlyke harten te verwekken. —— Deze jonge zendelingen verkregen gewoonlyk vyfhonderd daalders jaarlyks inkomen. Al hetgeen de van hun gemagnetiseerde Kamerjuffers hun kosten, en hetgeen zy anders uitgaven, werdt hun bovendien betaald. Wekentlyks moesten zy, zodra de Roman goed begonnen was, aan eenen Pruisischen Staatsdienaar bericht van hun-

ne ontdekkingen geven. De brieven gingen in de laatſte jaaren, van *Weenen* over *Munchen*: want toen was deze weg de eenige, waarop men de brieven niet opende. Het is ongelooflyk, welke ontdekkingen deze jonge *Adoniſen* maakten. Er waren voorbeelden, dat zy twee jaaren achteréen aan de Weener Kamerjuffers hingen; en brieven ſchreeven, welke veel grooter en gewigtiger ontdekkingen bevatten, dan de verëenigde berichten van alle gezanten (*).

Andere Hoven verkozen tot dit oogmerk op gelyke wyze vlugge, ſtoute, friſſche, en ſchoone Legations-Secretariſen, of gezantſchaps-ridders. Zomwylen magnetiſeerden ook wel de gezanten zelf, niet de Kamerjuffers, maar haare Dames. Maar dit alles mislukte ſchielyk: want niet alleen elk gezant, maar ook elk ſchoone roodwangig, rechtgeſchapen, en met alle eigenſchappen van eene kleine Diplomatiſche muis begaafde Legations-Secretaris, Legations-Ridder, of Prediker, maakt zich reeds door zyn ambt verdacht, en draagt dus zyn teeken aan het voorhoofd. FRE-

DE-

(*) Een Pruisſisch Staatsdienaar ſchreef my dit met de volgende woorden: *Cétoit alors le regne des ſoubrettes à Vienne; & un joli garçon, maitre paſſé dans l'art d'accrocher les femmes de chambre, pouvoit apprendre des choſes indeterrables à tout le corps Diplomatique. J'ay vu quantité de rapports de cette eſpece, extrémement bien faits.*

DERIK'S *Adonisſen* daarëntegen magnetiſeerden lang in *Weenen*, zonder dat men wist, tot welk einde dit geſchiede; want de allergeringſte verbinding met het Pruisſisch gezantſchap aldaar was hen verboden. Maar veröorzaakten zy den allerminſten argwaan, en dit gebeurde zomwylen, dan werden zy terug ontboden. Maar ook terſtond zondt FREDERIK, in deszelfs plaats, eenen nieuwen en nog rustiger *Adonis* naa *Weenen*.

Zulke en duizenderlei andere Diplomatiſche kunſten werden aan alle Hoven en van alle Hoven in *Europa* aangewend. Menig Monarch zou ſchrikken voor hetgeen zyn gezant doet, of door de derde, vierde, en tiende hand laat doen, zoo hy het wist. De Staatkunde veröorloft alles, niet in de beſchouwing en boeken, maar in de oefening. Hetgeen FREDERIK deedt, was noodzaaklyk in vrede en in oorlog.

Als de Generaal FOUQUET naa eenen dapperen tegenweer, met het overſchot van zyn Corps by *Landshut* gevangen werdt, Marſcheerde de Koning zonder het ongeluk van dezen held te weeten, juist tot zyn ontzet door de *Lausniz*. Terwyl de Generaal VAN HULSEN van *Meisſen* zich tot den Koning ſpoedde, welke by *Radeberg* ſtond, verſchynt by zonnen opgang een Oostenryksch Officier met eenen trompetter voor de Pruisſiſche buitenpost, en zeide: dat hy den Kommandeerende Generaal moest ſpreeken, over eene omſtandigheid, welke den Koning

van Pruisſen zelf betrof. De Generaal VAN HULSEN komt. De Oostenrykſche Officier verhaalt hem de allernaauwkeurigſte omſtandigheden van FOUQUETS gevecht; zegt, dat dit bericht in den vergangen nacht kwam, met een' door *Bohemen* gezonden Kourier met het volkomen rapport van LAUDON aan DAUN, en men mogt daaröp zeker ſtaat maaken. Uw Koning zeide hy, kan dezelve zoo ſchielyk niet krygen, want de weg aan geene zyde van het gebergte door *Silezien*, en de *Lausniz* is zeer veel langer. HULSEN hernam: om den Koning dit rapport bekend te maaken, dien ik uw rechten naam te weeten? De Oostenryker antwoorde. Meld alleen uwen Koning, dat de Oostenrykſche Generaal, welke zyn vriend is, hem dit bericht gebracht heeft; en met een reedt hy weg. Er zyn zeker nog honderd perſoonen in leven, welke deze zonderlinge byzonderheid weeten. De Generaal VAN WARNERY bedoelt dezelve, maar zonder de hier verhaalde omſtandigheden, met twee woorden (*).

In het jaar 1757 ſtierf een zeer aanzienlyk Oostenryksch Generaal; maar welke toen niet Kommandeerde. Men was zeer verwonderd, in zyne chatulle eene zeer verbaazende ſom van Pruisſiſche *Frederiks d'Or* van de laatſte munting te vinden.

Zul-

(*) Des General Major VAN WARNERY Sämtliche ſchriften (Hannover 1789) VIII. Th. 84 S.

Zulke regelen van ſchranderheid worden in den oorlog gevolgd, zoo dikwyls als men daartoe gelegenheid heeft. *Cremnitzer* Dukaaten en *Souverains d'Or* ſchuilden daarom zomwylen ook wel in Pruisſiſche zakken. Een Pruisſisch Generaal en een Pruisſisch Kapitein der Ingenieurs van het Corps van den Hertog VAN BEVERN, welke na den veldſlag by *Praag* den vluchtenden Veldmaarſchalk DAUN in het oog moest houden, overreeden om dezer Dukaaten wil den Hertog, om eene zeer goede plaats te verlaaten, om *Neuhof*, een ſlot, hetwelk den Veldmaarſchalk BATHIANY toehoorde, te ſpaaren; en op de vette Heerlykheid *Podiebrad*, het eigendom van den Keizer, honger te lyden; of ten minſten de Soldaaten niets dan brood en water over te laaten, en de Officieren alleen een ſtuk rundvleesch (*).

Doch deze geſchiedenisſen van trouwloosheid verveelen my, waarvan men onder elk volk, in ieder land, aan elk Hof, en by menig leger, zoo veele voorbeelden heeft. Ik verhaal ze, zoo ſtiptlyk en naauwkeurig, op dat men overäl goede wacht houde. En dan bid ik te bedenken, dat ook dit Hoofdſtuk toch ten minſten een voorbeeld van waare edelmoedigheid bevat; en dat het geen Staatsman noch geen Koning verdacht kan maaken, indien hy kundige menſchen tot alles gebruikt, waartoe zy hem die-

(*) WARNERY. VII. Th. S. 124, 125, 127.

dienen; zoodra zy daartoe ſterk en ſlecht genoeg denken; zoodra zy hunne halzen, of gelyk FREDERIK's ſchoone zendelingen in *Weenen* hunne andere begaafdheden daaräan willen waagen.

XII. HOOFDSTUK.

Over het Engelſche verbond in den zevenjaarigen Oorlog en deszelfs gevolgen. Over de verdeeling van Poolen, en over het Duitſche Vorsten-verbond.

Het was een groote Staatkundige misſlag, zegt de Heer DENINA, dat FREDERIK in den zevenjaarigen Oorlog zyn verbond met *Engeland* voor voordeeliger hieldt, dan een verbond met *Frankryk* (*).

Zoo ſpraken voorheen ſlechts Franſchen. Maar FREDERIK kende zedert zyne vroegſte jeugd, de Staatkundige omſtandigheid van *Europa* zeer wel, dan dat hy zich voor het begin van den zevenjaarigen Oorlog, in de waare grondſtellingen zou hebben laaten misleiden: al hadt de Hertog VAN NIVERNOIS hem ook zes andere voordeeliger eilanden aangeboden, dan het elendig eiland *Tabago*. Hy zag en wist, welke troonen naa de overheerſching over alle troonen ſtonden; en dus kon hy zich zelven niet van *Frankryk* als een werktuig laaten gebruiken, om *Engeland* onder te brengen.

Pruis-

(*) *Eſſai ſur la vie & le regne de* FRÉDÉRIC *II. pag* 416.

Pruisſen zou klein zyn, indien de grootſte Europeeſche mogendheden in *Europa* alleen den toon gaven. Maar ook ſlechts een eenig voorval bewyst geheel, hoe FREDERIK de beste party koos, dat hy zich met *Engeland* verbondt. Slechts een eenig kwaad was met dit tractaat verbonden, hetwelk hy niet vooruitzag, en niet vooruitzien kon: het kwaad, dat Lord BUTE in *Engeland* een man van zoo groot gewigt en omtrent het einde van den zevenjaarigen Oorlog een van FREDERIK's gevaarlykſte vyanden werdt.

Dit in de tydgeſchiedenis niet genoeg bekend voorval, kwam door den bekenden hevigen twist over Commandozaaken tuſſchen den Marſchalk D'ETREES, en den Generaal Lieutenant VAN MAILLEBOIS, aan den dag. „ MAILLEBOIS beſchuldig„ de D'ETREES: dat hy ſteeds getalmd hadt, dat „ hy niet op den rechten tyd over den *Wezer* getrok„ ken en niet ſchielyk genoeg in het Keurvorſtendom „ *Hannover* gedrongen was." D'ETREES antwoorde hierop in eene gedrukte verdediging: „ dat MAIL„ LEBOIS hem deze beſchuldiging zeer onverſtandig „ deedt, en tot een groot bewys van zyne onkunde „ verſtrekte. Dat hy, de Marſchalk D'ETREES, „ byna twee jaaren te vooren, als Franſche Ambas„ ſadeur in *Weenen* een geheim tractaat hadt moe„ ten onderteekenen, door hetwelk *Frankryk* aan „ het Weener Hof beloofde, om op eenen bepaal„ den dag in het Keurvorſtendom *Hannover* te drin„ gen."

Han-

Hannover leefde toen in eene volmaakte vrede met *Weenen*. Schriklyk was dus dit kenteken van onzekerheid op de verbonden met het Keizerlyke Hof. Ook deedt de Keurbrunswyk-Lunenburgsche gezant te *Regensburg*, Vryheer VAN GEMMINGEN op den Ryksdag, de Keizerlyke Staatsdienaars de bitterste verwyten. Hy gaf het over aan de wereld om te beöordeelen, wat men van trouw en geloof moest denken, indien men zag, dat het van Koning GEORGE den tweeden gered *Oostenryk*, midden in de vrede, en voor dat de vriendschapsverbinding gebroken was, aan het Fransche Hof tot een voorwaarde van een heimlyk tractaat maakte, om op eenen bepaalden dag in de landen van GEORGE den tweeden in te dringen.

Gewis zal de Heer DENINA naa deze gronden overtuigd zyn, dat FREDERIK zeer slecht in het toekomende gezien zou hebben, indien hy by deze denkwyze van zyne vyanden, hun vriend geworden was, en zich met *Frankryk* verbonden hadt tegen *Engeland* en *Hannover*. Daardoor zou hy afgekocht hebben, in dit oogenblik, het gevaar van zyne omstandigheid; en in het toekomende zou men hem des te zekerer onderdrukt hebben.

Engeland was FREDERIK den Grooten in het vervolg wel niet gunstig; maar dit hadt voor hem juist geene gewigtige gevolgen. BUTE was op het einde van den zevenjaarigen Oorlog FREDERIK's vyand, gelyk men uit FREDERIK's nagelatene werken weet,

en

en dit om zeer zonderlinge redenen, welke ik in het vyfde Hoofdſtuk van deze Fragmenten verhaald heb. Maar even zoo min was in het vervolg Lord STORMONT zyn vriend, om redenen, waarvan de geſchiedenis van dien tyd niets meldt, en welke men hier vindt.

STORMONT zocht den gantſchen tyd door, dat hy Staatsdienaar was, *Engeland's* onëenigheid met *Pruiſſen* te vermeerderen. Hy geloofde, dat ongeächt het tusſchen de Bourbonſche Hoven gefloten familie-verbond, *Engeland* zyne oude alliantie met *Oostenryk* weder kon vernieuwen; en dit Staatkundig geloof was even zoo zeker eene Staatkundige misſlag, als de in het vervolg door Lord STORMONT bewerkte breuk met *Holland*.

Lagchend verhaalde FREDERIK dikwyls, hoe hy zynen grooten vyand den Lord STORMONT in *Saxen* hadt leeren kennen. STORMONT was by het begin van den zevenjaarigen Oorlog Engelsch gezant te *Dresden*. FREDERIK hadt juist de Saxiſche Armee ingeſlooten, en STORMONT hadt juist eene Saxiſche Dame getrouwd. Dus badt STORMONT den Koning eerst ſchriftlyk, dat hy toch de geheele by *Pirna* ingeſloten Saxiſche Armee zou vergunnen, hem te ontgaan? FREDERIK vondt dit in het geheel niet raadzaam. Lord STORMONT komt dus zelf in Koning's leger, hieldt over het eeten eene fierlyke redenvoering aan FREDERIK om hem te bewyzen, dat het zyn grootſte belang was, om zich met *Oostenryk* en *Saxen* te vergelyken!

De-

Deze fierlyke redenvoering van den Engelſchen Gezant, ſtreedt regelrecht tegen het belang van *Engeland*. De Koning antwoordde niets, en vergenoegde zich met den mede aan de tafel zittende Ridder MITCHEL aan te zien. Maar MITCHEL was zoo gelaaten niet als de Koning. Hy ſtond van de tafel op, nam den Lond STORMONT by den arm, ging met hem aan het venſter, deedt hem de hevigſte verwyten, dreigde, kwam vervolgends weder by den Koning, en luisterde hem iet in het oor, het welk ik weet, en verzwyge.

Dit alles, en het geen MITCHEL den Koning in het oor luisterde, heb ik van den Heer Staatsdienaar VAN DER HORST, wien de Koning dit alles gezegd heeft.

STORMONT kwam des onaangezien, vervolgends in het Engelſche Miniſterie; en was hy Staatsdienaar gebleven, dan zou *Engeland* zich nooit met *Pruiſſen* vereenigd hebben: dewyl FREDERIK in den zevenjaarigen Oorlog den zin van den Lady STORMONT niet doen wilde, om de Saxiſche Armee te laten omkomen. Koning GEORGE de Derde heeft zedert voor zich alleen, en geheel zonder eenige bewerking van den Engelſchen Staatsdienaar, en zeer gelukkige en ſtaatkundige vereeniging van *Engeland* met *Pruiſſen* gegrond en bewerkt; en wel zedert het begin der tractaaten wegens het Duitſche Vorſtenverbond. FREDERIK wendde zich toen, met vriendlyk vertrouwen aan GEORGE den Derden; en GEORGE de Derde tradt met alle krachten van zyne ſchoone en redelyke ziel in dit verbond.

Eene

Eene groote en door geheel *Europa* even zoo veel verwondering als afgunst verwekkende ſtaatsonderhandeling van FREDERIK, was onloochenbaar de verdeeling van *Poolen*. Maar het geen *Pruiſſen* door de verdeeling van *Poolen* won, heeft men ook grootendeels kwalyk begreepen. Nooit zou FREDERIK zyn eigen belang gekend hebben, hadt hy niet by de verdeeling van *Poolen* zyn aanwas van krachten, met *Rusland's* en *Oostenryk's* aanwas in evenwigt geſteld. Deze grondregel wederleidde een zeer ydel gebabbel, het welk toen in *Berlin* zeer algemeen was: de Generaal VAN LENTULUS, zeide men in *Berlin*, heeft uit eigenbaat des Konings voordeel te *Warſchau* verzuimd. Maar LENTULUS was in *Warſchau* ſlechts de ſchynbaare Staatsdienaar, en in geene deele de eigenlyke onderhandelaars. Dus hadt hy op de geheele zaak geen invloed. FREDERIK's eenige werktuig by deze onderhandeling was geen Zwitzer, maar een uit *Hannover*, de Ridder VAN BENOIT. Deze bekwaame, ſcherpzinnige, en my uit ſchoone karaktertrekken bekende man, verkreeg in *Warſchau* alle voorſchriften van den Koning, zeer evenredig en bepaald, onmiddelyk uit de hand des Konings.

FREDERIK's voordeel was by deze gantſche zaak geenzins verzuimd, hoe zeer men dit ook in *Berlin* geloofde, zeide, en ſtaande hieldt. Aan land en getal van menſchen verkreeg FREDERIK van *Poolen* minder dan *Rusland*, of *Oostenryk;* dit is waar, maar daarentegen willen ſtaatkundige mannen beweeren: Dat het aandeel van *Pruiſſen* in *Poolen* meer waar-

waardig zy, dan misschien het gantsche aandeel van *Rusland*, en het geheele aandeel van *Oostenryk* zamen genomen. Ook zeide een scherpzinnig en doorzichtig man, de toenmaalige Oostenrykſche Gezant in *Berlin*, Vryheer VAN SWIETEN, rondborstig: „Ik moet bekennen, dat beide de Keizerlyke Hoven „by de verdeeling van *Poolen* gerekend hebben, ge„lyk Edellieden by eene akkerverdeeling; FREDERIK „daarentegen als een Souverain, welke op niets „ziet, dan op de grootte van zyn ſtaatsvoordeel."

Een onſchatbaar voordeel voor den Koning van *Pruiſſen* is reeds het gebied over den *Weixel* door den tol te *Vordan* en de haven van *Dantzig*. Midden door het Pruisſiſche gebied en door Pruisſiſche handen gaat dus al de uit en invoer van het Koningryk *Poolen* ter zee. Dus werdt de Koning van *Pruiſſen* Heer van den Poolſchen handel. Byzonder is dan ook hier by merkwaardig, dat van de Kourlandſche grenzen tot aan den *Moezel* alle ten noorden vlietende ſtroomen door tollen of havens onder Pruisſiſch geweld ſtaan. Het Koningryk *Poolen* heeft in zyn geheelen omtrek, alleen nog de eenige haven van *Polangen* in het gebied van den Vorst *van Saxen*. Maar dit is geen diepe en in het land loopende ſtroom; daarentegen loopen alle vaarbaare ſtroomen, de *Ruſſ*, de *Bog*, de *Poprad*, de *Warta*, en *Weixel* in het Pruisſiſche zaamen; en al het geen men daar op vervoert, ſtaat onder Pruisſiſche afgaaf en willekeur. Zelf de aan den Keizer by de verdeeling van *Poolen* te beurt

ge-

gevallen zeer voordeelige zoutwerken brengen het groote voordeel niet aan, het welk men daar van verwachtte; want ook toen bemagtigde FREDERIK door het ingevoerde zee-zout weder het evenwicht.

Frankryk was verſchriklyk verlegen by deze verdeeling van *Poolen*. De diepſte geheimhouding bedekte deze geheele onderhandeling tuſſchen CATHARINA, MARIA THERESIA, en FREDERIK. Hoe begeerig de Hertog VAN CHOISEUL was, om ſlechts iet hier van te verneemen, en hoe meesterlyk FREDERIK de onbeſcheiden nieuwsgierigheid van den Franſchen Gezant in *Berlin* ſtrafte, heb ik reeds in het tiende Hoofdſtuk van deze Fragmenten verhaald. Maar *Frankryk* deedt nog meer, en met even zoo weinig geluk. Na CHOISEUL, kwam nu ook zyn opvolger de Hertog VAN AIGUILLON, en zondt eenen geheimen zendeling naa *Berlin*. Zyn naam is DE METTRA, en hy leeft nog. D'AIGUILLON boodt den Koning *Frankryks* garantie aan voor hier of daar een van hem zelf naa eigen goedvinden gekoozen ſtuk van *Poolen*; maar *Frankryk* begeerde dan ook van hem, dat hy zyne verbintenisſen met *Oostenryk* en *Rusland* wegens de Poolſche verdeelingszaak geheel opzeide? Men kan denken, hoe FREDERIK op zulk eenen zendeling zag.

Op zyn hoogst klom FREDERIK's kunst van onderhandelen by de langzaame ſtappen tot het Duitſche Vorstenverbond. Reeds zedert de ontdekking van het grootſte Oosterſche plan, waarvan ik op het einde

de van het negende Hoofdſtuk een woord waagde te zeggen, dus zedert 1780 en 1781, was FREDERIK met den Edeldenkenden, en waarlyk Vaderlandlievenden Keurvorst van *Mentz*, wegens het Duitſche Vorsten-verbond in eigenhandige briefwisſeling; en de nacht van het diepſte geheim bekleedde deze briefwisſeling. Zeer wel wist het Pruisſisch Miniſterie, dat de Koning in eene beſtendige briefwisſeling met den Keurvorst was; maar geen Staatsdienaar wist toen ook iet het allerminſte van den inhoud van deze briefwisſeling, welke nu geheel in de geheime Archiv van *Berlin* ligt. Ook geen ſchaduw van argwaan of vermoeden, hadt hierömtrent de anders voor alwetend gehouden Franſche Staatsdienaar DE VERGENNES; want nog in Juny 1784 zeide VERGENNES in *Verſailles* aan den Pruisſiſchen Staatsdienaar Vryheer VAN DER HORST: „ Uw Koning is de groot„ ſte Koning van deze Eeuw; hy doet de grootſte „ dingen; maar hy heeft geene bondgenooten! Hy „ zit alleen, en hy kan ook geen hoop hebben zelfs „ niet op den ſchyn van waare hulp door eenige al„ liantie." (*)

Toen

(*) *Votre Roi eſt le plus grand Prince de ſon Siècle, il a fait les plus grandes choſes, mais il n'a aucun allié! Il s'eſt mis tout ſeul; & il ne peut avoir l'apparence de trouver des ſecours réels par une alliance, quelle j'en puiſſe imaginer.*

Toen VERGENNES dus kortzichtig in *Verſailles* ſprak, was FREDERIK met zyne gewigtige onderhandelingen wegens het Duitſche Vorstenverbond reeds aan de gang; en eenen geruimen tyd daarna kwam het eerſte gerucht van dit verbond in de Kabinetten van *Europa*. Maar niemand in *Europa* was daar over meer verwonderd dan VERGENNES. Want indien deze Franſche Staatsdienaar ook ſlechts rekenen kon, dan moest hy zien: dat *Hannover*, *Saxen*, *Heſſen*, en *Brunswyk*, in weinig weeken eene groote hulp-armee van de uitgezochtſte en geöefendſte volkeren den Koning *van Pruiſſen* konden leveren, dan de grootſte Mogendheid van *Europa*, in veele maanden door een ſlechts eenigzins mooglyk verbond.

Het grootſte geheim van het Duitſche Vorstenverbond, zyne waare en diepe grond-oorzaak berust wel, buiten alle twyfel, op de voor *Duitschland* gevaarvolle verbintenis van *Oostenryk* met het toenmaalig *Frankryk*. *Pruiſſen* toonde dit gevaar aan. GEORGE de Derde voelde wat er uit deze overwigt van *Frankryk* ontſtaan zou; vooräl indien het hem gelukt was *Holland* te onderdrukken. Maar den voortgang van de oprichting van het Duitſche Vorstenverbond, met de wezenlyke Actenſtukken en bewyzen van hetzelve, weet zedert het overlyden van FREDERIK ten minſten niemand beter dan de Keurvorst FREDERIK KAREL JOSEPH *van Mentz*.

XIII.

XIII. HOOFDSTUK.

Over FREDERIK's *gevoelens voor de Jeſuiten. Over het Roomſche Bisdom, hetwelk hy in het Kleefsland wilde oprichten. Over de belagchelyke hoop, welke* FREDERIK *den Paus* KLEMENS *den Dertienden liet geven, dat hy Roomsch wilde worden.*

FREDERIK's gevoelens voor de Jeſuiten zyn in zyne nagelatene werken, vooräl in zyne brieven aan D'ALEMBERT, duidlyk uitgedrukt. Het is daaröm onbegrypelyk, hoe men onbepaald heeft durven beweeren, dat FREDERIK een openbaar vyand der Jeſuiten geweest is.

Hy verächte by de Jeſuiten, het geen aan hun verachtlyk is. Maar als hy zyne geſchiedenis van den zevenjaarigen Oorlog ſchreef, verhaalde hy de oorzaaken van hunne uitdryving uit *Portugal*, gelyk men deze oorzaaken toen wist. Zedert het overlyden van POMBAL heeft zich evenwel deze geſchiedenis geheel anders ontwikkeld. Nog onlangs hoorde ik uit den mond van een' zeer verlicht en geestvol man, den Heer Graaf VAN SUSA, welke als Portugeesch gezant naa *Berlin* ging, het volmaakſte tegendeel van

hetgeen FREDERIK over de voorgewende, van de Jeſuiten tegen het leven des Konings van *Portugal* aangeſtookte zamenzweering ſchryft (*). De Jeſuiten hebben om zeer veele oorzaaken verdiend, om uit *Portugal* verdreven te worden, zeide de Heer Graaf VAN SUSA. Maar aan deze voorgewende zamenzweering tegen het leven des Konings, waren zy even zoo onſchuldig, als de Hertog VAN AVEIROS, en de andere perſoonen van den eerſten rang in *Portugal*, welke om deze valſche beſchuldiging onſchuldig de ſmaadelykſte dood ondergingen. Geen mensch heeft daaraan gedacht, om den Koning omtebrengen. Niemand wist en kon weeten, dat de Koning in de koets zat, op welke by nacht door huurlingen des Hertog's VAN AVEIROS eenige ſchooten gedaan werden. Deze koets behoorde aan eenen Kamerheer des Konings, welken de Hertog VAN AVEIROS wilde doen vermoorden. De ſchooten werden juist op dien tyd gedaan, dat de Koning anders gewoonlyk raad met zyne Staatsdienaars hieldt. Maar dewyl hy toen juist een Liefdehandel met eene Nonne hadt, verkoos hy dezen bekenden tyd, om zich heimlyk in de koets van zynen Kamerheer naa dit Nonneklooster te begeven (†). Zyn eerſte Staatsdienaar,

(*) *Oeuvres poſthumes. Tom. III. pag.* 344, 345.

(†) *Portugal* is, gelyk bekend is, het Kristelyke land, waar men het vrouwlyk geſlacht het allermeest, en zeer ſterk

naar, de Marquis VAN POMBAL hadt geen werk, om den zwakken en vreesachtigen Koning (*) te overtuigen, dat AVEIROS hem hadt willen vermoorden; en hy bediende zich met vermaak van deze goede gelegenheid, om de voornaamſte perſoonen van *Portugal* in de handen van den beul te leveren. Volſtrekt onſchuldige perſoonen van den eerſten Adel van dit Koningryk werden onthoofd en gerabraakt, dewyl zy den Marquis VAN POMBAL mishaagden. Aan eene Koningsmoord dachten de Jeſuiten even zoo min, als zy van den voorgenomen moord des Koninglyken Kamerheer wisten, in wiens koets de Koning zat. De Pater MALAGRIDA was een bygeloovige bloed, een dweeper, welke zyn leven met oude vrouwen doorbracht, welke hy allerhande zot-

ſterk voor mannen opſluit; en waar men ook deswegen des te meer, bedachtzaam, vindingryk, en gelukkig in de kunst is, om vrouwlyke harten te veröveren. Daaröm gelukt in *Portugal* niet alleen den Koning, maar ook elk ſtout Ridder in dit zoort alles; en zelf het allerzwaarſte van allen, de verövering van eene Non. De groote Graaf VAN DER LIPPE, wiens naam men nog ſteeds in *Portugal* veréerdt, verwekte by eene Non in een Portugeesch Klooster eene nog in *Liſabon* levende Dochter.

(*) De Koning van *Portugal* was zoo vreesachtig, dat hy zedert altyd gelaaden Piſtoolen by zich droeg; naa zyne dood, vondt men in het bed, waarin hy ſtierf, twee gelaaden Piſtoolen, onder zyn hoofdkuſſen.

zotte wonderen verhaalde, welke zyn bygelovig hoofd voortbracht. Dus ſprak de Heer Graaf VAN SUSA.

Dus was toch geheel de anders zeer eenvoudige Paus KLEMENS de Dertiende bevoegd, om zich de Jeſuiten aan teneemen, in zoo verre men ze voor moordenaars des Konings van *Portugal* hieldt. FREDERIK de Groote verhaalde deze geſchiedenis, gelyk POMBAL dezelve aan geheel *Europa* hadt laaten verhaalen; en hy beöordeelde dezelve, gelyk elk mensch ze beöordeelen moet, welke niet weet, hetgeen anders niemand ter wereld beter dan FREDERIK wist: hoe veele algemeen bekende zaaken ſlechts zedert veertig jaaren in *Europa* gebeurd zyn, waarvan de waare oorzaaken het volmaakſte tegendeel zyn van hetgeen men in geheel *Europa* gelooft.

Hoe nadruklyk de Koning zich ook in de aangehaalde plaats van zyne nagelaatene werken tegen de Portugeeſche Jeſuiten verklaart, zoo geduldig ſchreef en ſprak hy van de Jeſuiten in het algemeen by menige andere gelegenheid. Hy ſchatte hun wegens hunne verdiensten in de opvoeding, of eigenlyk, wegens de goede kunde in de ſchoone wetenſchappen, welke zy de jeugd mededeelden. Hy zeide tot den Vorst VAN LIGNE: „ Men moet niets vernieti-
„ gen; en waaröm heeft men de Jeſuiten vernietigd,
„ deze bewaarers der bevalligheden van *Rome* en *Athe-*
„ *ne*, deze voortreflyke Profeſſoren? Zonder twyfel
„ zal de opvoeding daardoor verliezen; maar nadien
„ myne broeders, de Katholyke, de Allerchriſtly-

„ ke

„ ke, de Allergetrouwſte en Apoſtoliſche Majeſtei-
„ ten de Jeſuiten verjaagen, neem ik, Aardskettersch
„ Koning, zoo veel van hun op, als ik ſlechts vin-
„ den kan, en misſchien maakt men by my nog eens
„ zyn Hof om er eenigen van in handen te kry-
„ gen." (*)

FREDERIK onderzocht in het geheel niet in zyne laatſte levensjaaren de in *Berlin* verwekte Exjeſuiten jagt. Hy wist, hetgeen over den eigenlyken en eerſten oorſprong van dit alarm wetenswaardig was, lang, zeer lang voor het geſchreeuw van den Heer Boekhandelaar NICOLAI en zyne helpers. Reeds in het jaar 1771 verhaalde de Heer Staatsdienaar VAN DER HORST, den Koning: dat de Exjeſuiten in *Frankryk* Loges van Vrymetzelaars hadden opgericht; en dat de aanleiding hiertoe zeer natuurlyk was; want op het allerſcherpſte was van de Franſche Regeering verboden, dat nooit meer dan drie Exjeſuiten in het geheim op eene plaats zouden byëenkomen. Het eerſte oogmerk by het maaken van deze Conventiculen was wel, gelyk de Koning terſtond inzag, om uit de Schipbreuk van hun orde dat geen te redden, hetgeen zy misſchien mogten geborgen hebben, en om onder elkanderen hierover te raadpleegen. Naa gedachten meenden zy in het vervolg ook

(*) *Memoire ſur le Roi de Pruſſe*, FRÉDÉRIC *le grand*, *par le Prince de Ligne. pag.* 53, 54.

ook wel andere oogmerken door deze vermenging van Vrymetzelaary en Jeſuitery te bereiken. Alle die geenen ten minſte, welke zy in hunne Loges aannamen, werden geſchooren, en werden eigenlyk Jeſuiten. Maar zy behielden voor het overige de vryheid om te trouwen. Zoo werdt ook de Hertog VAN ORLEANS en de Hertog VAN CHARTRES geſchooren; zoo, gelyk men zegt, de Keurvorst *van Beyeren*, en zoo ook zedert menig Vrymetzelaar in *Duitschland*. Dit alles wist FREDERIK dus veele jaaren voor het bekende Berlinſche Anti-Jeſuiten-alarm. Maar daaröm was hy voor de Proteſtanſche Kerk even zoo min bang, als hy voor dezelve bang zou geweest zyn, indien men hem gezegd hadt, dat de Heer Opper-Conſiſtorie-raad GEDIKE in *Berlin* geen Voorhuid hadt.

Grooter opzien, dan de eerſte zedert eenigen jaaren alleen onder eenige geleerde Heeren en Dames in zwang gekomen Jeſuitenmaakery maakte in de wereld de van FREDERIK beproefde invoering der Jeſuiten in zyne landen. De groote en edeldenkende Heer VAN BIRKENSTOK in *Weenen* ſpreekt in zyne ſchoone Latynſche lofrede op FREDERIK den Grooten van dit Project zeer gewigtig. Hy gelooft, dat de Jeſuiten daardoor hunne ſlangenlist betoond hebben, omdat zy FREDERIK's ſtrikken ontgingen. Maar geheel anders heeft zich deze gebeurenis in haare geheele zamenhang, en in haar waare gedaante toegedragen.

In

In dien Pryswaardigen tyd, dat men by Paus GANGANELLI op de opheffing van de Jeſuitenorde ſterk begon te dryven, kwam, gelyk ik het van den Heer Staatsdienaar VAN DER HORST zeer omſtandig weet, een gewezen Overſte in Keizerlyken dienst de Heer VAN DOBRILUCK, tot den Koning. DOBRILUCK was in zyne jeugd Novitie by de Jeſuiten, en bleef, gelyk dit zeer gemeen was, zonder aanneeming van het gewaad aan de orde gehecht. Hy deedt den Koning den voorſlag: „ hy mogt de thans zoo verdruk„ te Jeſuiten in zyne landen volkomen beſcherming „ verleenen, en volle zekerheid. Zy daarëntegen „ beloofden, in een Pruisſiſche haven den grootſten „ en voortreflykſten handel naa *China* op te richten, „ welke nooit hier of daar eene Europeeſche mogend„ heid naa *China* dreef. Het is bekend, dat zy „ aan het Hof te *Peking* altyd den grootſten invloed, „ en den rang van Mandarins hebben; en tot de „ grootſte ontwerpen en ondernemingen" (gelyk deze zendeling aan het einde van zyn geſprek den Koning zeer zagt te verſtaan gaf) „ weeten de Jeſuiten „ wel middel."

Den Koning ſcheen dit geloofbaar, en hy keurde alle voorwaarden goed. Maar als men de onderhandeling verder voortzette, vernam men: dat DOBRILUCK aan den Koning niet van den Jeſuiten Generaal RICCI afgevaardigd was, maar van den bekenden en ſtouten opziender van alle Duitſche Jeſuiten, den Pater ROMBERG.

Ricci wilde zich met deze voorſlagen geheel niet inlaaten, gelyk een waar Monnik zeide hy: „ dat „ zyn orde in de bedroefdſte en elendigſte omſtandig„ heid was. Dat het hem byna onmooglyk was, „ om ſlechts het noodige onderhoud aan zyne uit *Span*„ *je* en *Portugal* verdreven broeders te bezorgen; „ en dat hy dus ver af was, om op gewigtige Com„ mercie ondernemingen te denken."

Een zeer korten tyd naa dit aan den Koning medegedeeld antwoord, zette men den Jeſuiten Generaal Ricci gevangen op *Engelenburg* in *Rome*. Onder de beſcherming van de Keizerin Maria Theresia geloofde Ricci zich volkomen zeker te zyn voor de gantſche vernietiging der Orde. Tot zulk een doel gedroeg Ricci zich evenwel dom; want men vondt onder zyne papieren de eigenhandige biechtcedul van de Keizerin Maria Theresia, welke de Pater Hambacher en andere Jeſuitiſche biechtvaders der Keizerin, volgends het ſchandelyk gebruik der Orde, altyd aan hunnen Generaal naa *Rome* verzonden. Was Ricci min onvoorzichtig geweest, dan zou hy deze biechtcedul op zyn' tyd verbrand hebben.

De Paus Ganganelli, welken de Keizerin wegens de van haar gevreesde vernietiging van de Jeſuiten Orde juist hard gedreigd hadt, zondt aan de Keizerin deze van haar eigen hand geſchreven en met nalating van alle Kerkewetten van haare biechtvaders den Generaal der Jeſuiten Orde ſteeds ſtiptlyk medegedeelde biechtcedul. Nu ſtilde de toorn der Keizerin

zerin tegen den Roomſchen ſtoel, maar zy veranderde in den bitterſten haat tegen de Jeſuiten. Zy werden van het Hof gebannen, in de geheele Oostenrykſche Monarchie werdt de Orde vernietigd. Niemand begreep in *Weenen* de hardheid, waarmede men by de vernietiging van de voorheen zoo teder beminde Orde der Jeſuiten te werk ging. Men ontnam hen alles. Of de Jeſuiten broeken droegen, weet ik niet; maar zeker is het, men ontnam hen zelfs ook hunne hemden, en zy moesten om die weder te krygen met ſmeekſchriften komen.

De neiging van FREDERIK den Grooten voor de Jeſuiten ontſtondt, gelyk ik het van den Heer VAN DER HORST weet, midden onder de ſchrikken en gevaaren van den zevenjaarigen Oorlog, als dweepery en wilde Godsdienst-woede by het Roomſche gemeen zoo zeer tegen hem werkten en ſtreeden. In dezen Oorlog, waarin de driemaal gekroonde zukkelaar in *Rome*, KLEMENS de Dertiende, juist deze woede in de geestlyke Vorsten van *Duitschland* ontſtak; waarin ook de Jeſuiten in *Glatz*, door hunne verſtandhouding met de *Oostenrykers* den Koning in het vervolg hunne trouwloosheid betoonden: muuten deze vaders in *Breslau* uit door waare edelmoedigheid en Pruisſisch Patriottisme. Naa den van den Hertog VAN BEVERN verlooren ſlag by *Breslau*, werdt een zeer groot aantal van gekwetſte *Pruiſſen* naa *Breslau* gebracht. Deze ongelukkigen waren geheel verlaten. De Jeſuiten verzochten by de Oostenryk-

rykſche Generaliteit vryheid, om alle Pruisſiſche gekwetſten op te neemen, en te verzorgen. Zy verkregen deze vryheid, ruimden vervolgends byna hun gantsch uitgeſtrekt Klooster, om het met deze gekwetſten te vullen, voor welke zy op het best zorgden. Dit gebeurde voor den ſlag by *Leuthen*. Dus in eenen tyd, dat niemand geloofde, dat de Koning weder meester van *Breslau* kon worden. Nooit vergat de Koning ook deze van de Jeſuiten in *Breslau* hem bewezen trouw. Dikwyls zeide hy in tegenwoordigheid van den Heer Staatsdienaar VAN DER HORST, van welken ik deze groote trek uit het Karakter des Konings weet: „ My raaken de twisten „ der Jeſuiten met de Roomſche Kerk, en met zoo „ veele Hoven zoo min als de dwaaling in hunne „ geloofsleere. Als goede burgers en welgezinde in„ woonders gedroegen zich de Jeſuiten by deze en „ veele andere gelegenheden in myne landen; en „ daaröm is het byna myn plicht, om hun te be„ ſchermen."

Dit was edelmoedigheid en welverdiende Dankbaarheid. Natuurlyke Regenten plicht was dus FREDERIK's gedachten aan de oprichting van een nieuw Roomsch Bisdom in zyne Staaten. Maar veel meer grond heeft deze geſchiedenis dan de Heer Abt DENINA gelooft, en geheel andere omſtandigheden dan de Heer DENINA opgeeft (*).

FRE-

(*) *Eſſai ſur la vie & le règne de* FRÉDÉRIC *II. pag.* 357.

FREDERIK heeft er nooit aan gedacht, om den Abt DU VAL PYREAU tot Bisschop *van Minden* te maaken; *Minden* is een Vorstendom met zitting en stem op den Ryksdag. Maar over het geheel hadt FREDERIK beslooten, om een' eigen Bisschop in het Kleefsland aan te stellen, om de menigte van zyne Roomsche onderdaanen, welke in geloofszaaken onder vreemde Bisschoppen staan. Deze gedachten ontstond by hem, vooräl toen hy zag, dat de Keizer de Duitsch-Vorstelyke Bisschoppen alle Dioceſen in zyne landen wilde ontneemen. FREDERIK hadt hieromtrent reeds zyn plan gemaakt, en daar van mondlyk dikwyls gesprooken.

Xanten in het Kleefsche zou de zetel van dit nieuw Bisdom zyn. De oude Hertogen van *Kleef* hadden daar eene Kathedrale Kerk en een Kollegie opgericht, waarüit men gemakkelyk een Domstift kon maaken. Het inkomen van dit Bisdom zou bepaald worden, zonder kosten voor den Koning, en zonder last voor de Roomsche Geloofsgenooten. Twee goede Kloosters in het Kleefsche, *Marienwolde* en *Marienboom*, hebben een inkomen van veele duizend daalders. Deze Kloosters zyn van de Brigittyner Orde, en deze heeft, gelyk bekend is, het zonderlinge voorrecht, dat zyne Kloosters half uit Monniken en half uit Nonnen kunnen bestaan; welke dan ook, gelyk natuurlyk is, vriendlyk met elkanderen leven. Maar vriendschap gaat in de zuidelyke landen van *Europa*, tusschen persoonen van beiderlei kunne altyd ongelyk

ver-

verder dan in ons koud *Duitschland*. Met bewilliging van den Paus werden daaröm in die landen deze vriendlyke Kloosters meestendeels vernietigd; en wel, gelyk men het noemt, om de ergernis! FREDERIK meende daaröm deze vernietiging ook zeer ligt van Paus PIUS den Zesden te zullen verkrygen. Juist kwam deze Paus naa *Duitschland*. FREDERIK liet hem door den Abt DU VAL PYREAU in *Beyeren* en *Augsburg* begroeten; en gaf hem deze onderhandeling over.

DU VAL PYREAU was lang om zyne Ketterſche ſchriften by het Roomſche Hof in haat. Hy gedroeg zich ook by den Paus met zulke onbeſcheidenheid, dat hy hem zeer moest mishaagen, en dat de Paus den Koning de driftigſte verwyten deedt, niet over de oprichting van een Bisdom te *Xanten*, maar over dezen onverdraaglyken Bisſchop. De klagten tegen DU VAL PYREAU verbaasden den Koning; en alles bleef ſteeken.

De reden des Konings waren zeker niet ongegrond, by deze gezochte, en vervolgends weder nagelaten oprichting. By veele voorvallen moet het eenen Proteſtantſchen Landsheer zeer onaangenaam zyn, honderduizende Roomſche onderdaanen onder het Geeſtlyke gerichtshof van verſcheide buitenlandſche Bisſchoppen te hebben. Buitengemeen mishaagde de gewetensdwang van den Oostenrykſchen Bisſchop te *Roermonde* over de inwoonders van geheel Pruisſisch *Gelderland* den Koning: want *Gelderland* is by-

na

na geheel Roomsch, gelyk een deel van het Kleefsche. Het is daaröm in het geheel niet onmooglyk, dat nog eens aan de oprichting van een Roomsch Bisdom in deze landen weder kon gedacht worden, vooräl nadien de Paus thans een' gezant te *Berlin* heeft, en de Koning *van Pruisfen* eenen in *Rome*.

Een yverige, vroome, en domme Graaf MONCADA kwam naa den zevenjaarigen Oorlog van *Weenen* naa *Berlin*, om den Koning *van Pruisfen* tot het Roómsche geloof te bekeeren. MONCADA liet naa gedachten niet tot dit oogmerk, in vier taalen eene geschiedenis van het leven en wonderen van de Heilige THERESIA drukken. Maar men kan zich wel verbeelden, hoe FREDERIK over dezen zendeling zal gelagchen hebben.

Nog meer heeft hy gelagchen, toen hy den armen Paus KLEMENS den Dertienden de belagchelyke hoop liet geeven, dat hy Roomsch wilde worden. Zulke Sarcasmi verdiende werklyk ook deze gekroonde Priester, om den gewyden hoed, en gewyde degen, waarmede hy in den zevenjaarigen Oorlog den Veldmarschalk VAN DAUN uit dankbaarheid beschonk, om dat hy de Pruisfen by *Hochkirchen* verfloeg (*).

Deze grappige geschiedenis hangt met de geschiedenis van den Abt PERNETY zamen, welke als een gewaande bekeerer van den Koning, voor eenigen tyd

(*) *Oeuvres posthumes. Tom. III. pag.* 343, 344.

tyd eene kleine rol ſpeelde. Hy was broeder van den Franſchen Regisſeur PERNETY te *Berlin*, en de Heer FORMEY zegt: De Abt is juist daaröm naa *Berlin* ontboden, om dat hy een broeder van den Regisſeur was; een ſchatbaar man, voegt er de Heer FORMEY by, welken de Koning aan zich daardoor wilde verbinden (*). —— Maar ik weet van den Heer Staatsdienaar VAN DER HORST, dat de Koning den Abt in het geheel niet om zynen broeder ontboden heeft, want hy verächtte den Regisſeur, en ontſloeg hem, zoodra hy kon.

De Koning verlangde naa dezen Monnik om zynen toenmaligen naam. Hy hadt met den Heer VAN BOUGAINVILLE eene ontdekkings reize naa de Malouiniſche eilanden gedaan; zyne reisbeſchryving en zyn zeejournaal bevatten eenige Mathematiſche en Astronomiſche opmerkingen, welke aan den armen PERNETY eenen naam gaven, tot dat PAUW kwam, en dit alles beſpotte. Men hieldt hem toen ook voor den maaker van de Phyſiognomiſche brieven, waarvan men in het vervolg beweeren wilde, dat hy ze niet geſchreeven hadt, en welke de Heer FORMEY ook aan eenen onbekenden JACOB PERNETY toeſchryft. Maar de Abt PERNETY was in *Frankryk* door deze Phyſiognomiſche brieven beroemd, offchoon men in het geheele boek niet een eenige Phyſiognomiſche waar-

(*) *Souvenirs d'un citoyen. Tom. I. pag.* 155.

waarneming vindt; en hoofdzaaklyk om deze Phyſiognomiſche brieven was de Koning begeerig, niet alleen om DON PERNETY te zien, maar om hem te hebben. Zoo zeer FREDERIK voor zich zelven overtuigd was, dat hy de menſchen alleen op het gezicht kon beöordeelen, zoo ſcheen het hem toch misſchien niet geheel overtollig, om nog daarënboven eenen Phyſiognomist te bezoldigen.

De voorſlag werdt dus aan PERNETY gedaan. PERNETY antwoorde: dat hy geen Hoveling was, en in zyn Ordes-gewaad dorst hy voor den Koning niet verſchynen. Maar de Koning wilde volſtrekt dezen Phyſiognomist hebben. Dus liet hy hem den post van eenen Koninglyken Bibliothecaris in *Berlin* onder de beste voorwaarden aanbieden. PERNETY hadt grooten zin om dit Ambt aan te neemen. Nu kwam het daaröp aan, om hem van het Benediktyner gewaad te ontſlaan, en deze vergunning weigerde hem de vroome Paus REZZONICO.

BASTIANI hieldt toen de Roomſche briefwisſeling des Konings, en hadt eene belagchelyke inval, welke alles mooglyk maakte, en by den vroomen Paus alle zwaarigheden wegnam. De Koning vondt dezen inval goed. BASTIANI ſchreef aan den Paus: „ dat het eene gewetenszaak was, om DON PERNETY „ niet te vergunnen, dat hy zyne Ordens-gewaad „ uittrok, om dat hy met dezelve volſtrekt niet by „ den Koning *van Pruiſen* mogt zyn: want dat de „ Koning eene zeer zonderlinge afkeer van zulke

„ rok hadt! Maar nadien die Monarch toch eene zeer
„ groote neiging voór de Roomſche Godsdienst be-
„ toonde, gelyk hy dit zeer zeker wist; zoo zou
„ ook niemand ter wereld, dan een zoo geleerd man
„ gelyk PERNETY, bekwaam zyn om den Koning
„ *van Pruiſen* geheel in den ſchoot van de alleen Za-
„ ligmaakende Kerk over te brengen."

PERNETY was eigenlyk, en in waarheid, een ſpeelbal. Maar de vroome Paus wilde, door het verhinderen van een zoo groot inzicht voor de Kerk Gods zyne ziel niet in gevaar ſtellen. Hy gaf dus aan DON PERNETY volkomen ontſlag van het Ordens-gewaad, en benoemde hem tot Abt in de landen der ongeloovigen. De Paus beſchikte hem tot eene Abtdy, het Ambt *Burgel*, een myl van *Jena*, eene van de Saxiſche Vorsten ingetrokken Abtdy. Hy ſchonk ook aan den nieuwen Abt een verbaazend goud kruis, benevens eene groote gouden keten om den hals.

Met dit Prelaaten kruis om den hals, tradt dus voor FREDERIK den Grooten zyn domme bekeerer PERNETY. De Koning was een veel beter Phyſiognomist dan hy; hy ſprak hem ſlechts tweemaal, hadt daaràan genoeg, en zondt hem ſchielyk op zyne Bibliotheek naa *Berlin*. Zonder hem ooit weder te zien, ſchreef hy evenwel, in een oogenblik van eene goede luim, gelyk ik in het zesden Hoofdſtuk verhaald heb, voor PERNETY tegen PAUW. BASTIANI gaf vervolgends ook eenige maalen den Paus zeer aangenaame en troostryke berichten van de opbouwing en inwy-

ding

ding der Roomſche Kerk in *Berlin*, en de overige voortgangen van FREDERIK in den Roomſchen Godsdienst onder het beleid van zynen bekeerer PERNETY.

PERNETY bleef veele jaaren Akademist en Bibliothecaris in *Berlin*. Om den naam te behouden, dat hy den maaker van de ellendige Phyſiognomiſche brieven was, ſchreef hy ook verſcheiden opſtellen ter verdediging der Phyſiognomie voor de Akademie. Eindlyk begaf hy zich te *Berlin*, in een gezelſchap van Geestenzienders, en vertaalde de werken van den dweeper SWEDENBURG. Maar als hy met den aangeſtelden tweeden Bibliothecaris, den Hofraad STOSCH in twist raakte, en deze twist niet tot zyn voordeel uitviel, verliet hy zyn Ambt, en bedankte voor zyn Penſioen, het welk de Koning hem geern hadt laaten houden. Te voet ging hy van *Berlin* naa *Weenen*. Vervolgends begaf hy zich naa *Italien*, waar hy natuurlyk den Paus moest verhaalen, dat FREDERIK, Helaas! nog niet Roomsch was. En dewyl hy in *Berlin* lidt van een gezelſchap Geestenzienders was, ging hy uit *Italien* weder te voet naa zyn vaderland in de gebergte *van Auvergne*, en zocht daar den onbekenden opperſten.

EINDE VAN HET EERSTE DEEL.

A 27 19391